

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

Mitä Kuusankosken työllisyydessä tapahtui ennen Voikkaan paperi- tehtaan sulkemista: Kuusankosken työllisyys muutoksessa

Niilo Melolinna
(lisansiaatintutkielma 1992)

5/2010

Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen julkaisuja

Mitä Kuusankosken työllisyydessä tapahtui ennen Voikkaan paperi- tehtaan sulkemista:

Kuusankosken työllisyys muutoksessa

Niilo Melolinna
(lisensiaatintutkielma 1992)

Kouvola 2010

KAAKKOIS-SUOMEN ELINKEINO-, LIIKENNE- JA
YMPÄRISTÖKESKUKSEN JULKAISUJA 5 | 2010
Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Elinkeinot, työvoima, osaaminen ja kulttuuri

Julkaisu on saatavana vain internetistä:
www.ely-keskus.fi/kaakkois-suomi/julkaisut

ISBN 978-952-257-116-8 PDF)
ISSN 1799-0610 (verkköj.)

ESIPUHE

Vuoden 2006 maaliskuusta lähtien Suomen paperituotannon historiassa on eletty uutta käännettä, jossa useita kokonaisia tuotantoyksiköitä, tehtaita on suljettu. Päätöksiä on ohjannut aiempaa selvemmin logiikka, jossa monitoimipaikkaiset, kansainväliset konsernit keskittävät tiukassa markkinatilanteessa tuotantoaan joihinkin yksiköihin ja samalla leikkaavat tuotantoa joistakin muista, jopa kokonaisia tehtaita sulkien.

Tämä käänne on näkynyt Suomessa voimakkaana mm. Kymenlaaksossa, jossa sellua ja paperia on tuotettu sekä maakunnan pohjoispäässä Kuusankoskella eli nykyisessä Kouvolassa, maakunnan eteläosassa Kotkan - Haminan seudulla ja myös näiden välissä Inkeröisissä ja Myllykoskella eli entisen Anjalankosken, nykyisen Kouvolan alueella.

Kymenlaakson paperituotannon 140-vuotiseen historiaan mahtuu monia tapahtumia, merkittävintä on vuosien mittaan ollut uusien, tehokkaampien koneiden hankkiminen ja tuotannon jatkuva laajenus. Usein tällä on ollut suoraa vaikutusta työvoiman käyttöön. Aluksi uudet koneet ja laajennukset kasvattivat työvoiman määrää tehtailla ja tarjosivat myös monenlaisia tehtäviä rakennusvaiheen aikaan ja sen jälkeen kunnossapidossa. Tehokkaammat, automatisoidummat koneet ja muut töiden järjestelyt alkoivat kuitenkin vähentää tehtaiden henkilökuntaa. Toimintoja myös siirrettiin muille toimialoille ostopalveluiksi. Alan työvoima on siten vähentynyt jo vuosia. Voikkaan tehtaan lopetus käynnisti kuitenkin uuden piirteen. Vähittäisen vähennyksen tilalle tulivat satojen henkilöiden suorat irtisanomiset, kun tehdas laitettiin kiinni ja tuotantokapasiteettia supistettiin maailmanmarkkinoiden puristuksessa. Paperituotanto ei ole kuitenkaan Kymenlaaksosta ja Kaakkois-Suomesta kokonaan kadonnut ja myös uusia tuotantosuuntia etsitään. Kuusankoskella UPM:n Kymin paperitehdas antaa edelleen leimaa yhdyskunnalle, vaikka työvoima lasketaan nykyään sadoissa tuhansien sijasta.

Voikkaan tehtaan lopetukseen liittyvistä vaikutuksista entisten tehtaalaisten elämään ja yhdyskuntaan käynnistettiin Turun yliopistossa tutkimussarja, jota on jatkettu myös Tampereen yliopistossa. Tutkimusryhmän julkaisussa ”Tapaus Voikkaa – Teollisuusyhteisö murroksessa (Melin H. ja Mamiä T. (toim.) 2010. Tampereen yliopiston Porin yksikön julkaisuja 4) kuvataan sulkemisen jälkeisiä tilanteita ja irtisanottujen kokemuksia. Tutkimukseen kuuluu myös tulevaisuudessa toteutettavia jatko-osia.

Voikkaan tehtaan lopetus toi uuden piirteen yhdyskunnan teollisuuden kehitykseen. Alueen teollinen historia ja on kuitenkin pitkä ja sisältää muitakin yhteiskunnallisesti kiinnostavia työllisyyden muutoksen piirteitä. Näitä aiempia vaiheita on tutkinut Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen erikoistutkijana työskentelevä Niilo Melolinn mm. osallistuessaan Suomen Akatemian, Tampereen yliopiston ja usean muun kotimaisen yliopiston sekä Birminghamin yliopiston tutkimushankkeeseen ”Manchesterit”, jossa monitieteisesti nk. lokaliteettitutkimuksen perinteesen tukeutuen selvitettiin suomalaisten teollisuusyhdyskuntien muuttumista.

Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus haluaa tuoda lisäaineksia Kaakkois-Suomen teollisen tuotannon ja erityisesti massa- ja paperiteollisuuden muutoksen ja sen vaikutusten tutkimukseen ja tämän hetken rakennemuutoksesta käytävään keskusteluun julkaisemalla Niilo Melolinnan Manchesterit -tutkimushankkeessa tekemän, aiemmin vain opinnäytetyönä julkaistun lisen-siaatintutkielman.

Lisensiaatintutkielma, 110 s.
Sosiaalipolitiikka, yleinen linja
Marraskuu 1992

Tutkimus käsittelee kaakkoissuomalaisen Kuusankosken tehdasyhdyskunnan työmahdollisuuksien ja työllisyyden muuttumista ja sen taustatekijöitä.

Kuusankoski on 22000 asukkaan tehdasyhdyskunta suurteollisuusvaltaisen Kymenlaakson pohjoisosassa. Erityisesti 1970-luvun puolivälin jälkeen paikkakunta on joutunut teollisuuden murrostilanteeseen, jossa teolliset työpaikat vähenivät ja paikkakunnan työttömyys kasvoi. Tutkimuksessa selvitetään ensin Kuusankosken työllisyyden muuttumista ja pohditaan sen jälkeen syitä ja tekijöitä, jotka ovat työllisyyden muutoksen taustalla.

Tutkimus pohjaa melko nuoreen nk. yhdyskuntien restrukturaation ajattelukehikkoon. Yhteiskunnallista muutosta, tässä tapauksessa työvoiman kysynnän ja työllisyyden muuttumista, tutkitaan paikkakuntayhteydessään.

Tutkimus on empiirinen ja käyttää aineistona väestölaskennan tietoja, väestötilastoja, paikallisten työnantajien aineistoa sekä muuta paikallista materiaalia. Vahvimmin keskitytään yhdyskunnan työvoiman kysynnän ja työllisyyden muutokseen 1970-luvulta lähtien, mutta osittain kosketellaan koko Kuusankosken teollista historiaa.

Tulosten mukaan työvoiman kysyntä on vähentynyt paperiteollisuudessa ja muussakin teollisuudessa (jota on paikkakunnalla vähän). Paperityön vähenemisen taustalla ovat valtakunnalliset prosessit: tekninen muutos investointien yhteydessä, rationalisointi, toimialan organisointi yrityskauppoineen. Erityisesti miehiä sysää syrjään myös se, että tehtaan ympärillä olevat, ennen tyypilliset sekatyöt ovat vähentyneet. Myös naiset ovat menettäneet asemiaan teollisuudessa, mutta ovat voineet lisätä työhönosallistumistaan yhteiskunnallisissa palveluissa, joiden työpaikat ovat kasvaneet selvästi. Myös naapurissa oleva Kouvolan kaupunki on kyennyt lisääntyvästi tarjoamaan työtä kuusankoskelaisille, molemmille sukupuolille.

Kuusankosken työllisyyden muutosta – kuten yhdyskuntien työmarkkinoiden muutosta yleisemminkin – voidaan selittää tai sen taustaksi asettaa osaksi yleisiä tekijöitä, mutta osaksi Kuusankosken tuotannollista historiaa, alueellista muotoutumista ja muita Kuusankosken työmarkkinoiden ympärillä olevia erityistekijöitä. Kuusankosken muuttunut työllisyys ei ole saanut kovin näkyviä heijastusvaikutuksia aikaan. Tehtaat toimivat paikkakunnalla edelleen eikä paperikaupungin hyvinvoiva julkisivu ole olennaisesti muuttunut.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAN TÄSMENTÄMINEN	3
3. RESTRUKTURAATIOAJATTELU TUTKIMUKSEN TEOREETTISENA SIDOKSENA	9
3.1. Restrukturaation käsite työllisyyden muutoksen tutkimuksessa	9
3.2. Yhdyskunnan tuotannon ja työllisyyden muutoksen teoreettisia piirteitä	13
4. KUUSANKOSKEN PAPERITEOLLISUUDEN TYÖLLISYYDEN MUUTTUMINEN	20
4.1. Paperiteollisuus – Kuusankosken tuotannon peruspilari	20
4.1.1. Paperiteollisuuden muotoutumisen ensimmäiset voimat	20
4.1.2. Kuusankosken paperiteollisuuden työvoiman käytön muuttuminen 1970-luvulta 1980-luvulle	25
4.2. Paperiteollisuuden työvoiman muutoksen taustavoimat	30
4.2.1. Tuotantoinvestoinnit ja tuotantoyksiköiden järjestelyt	31
4.2.2. Tuotannon ajalliset vaiheet ja paperiteollisuuden työllisyyden muutos	36
4.2.3. Tekninen kehitys ja tuotannon rationalisoinnit ja niiden yhteydet työvoiman käyttöön	40
5. KUUSANKOSKEN MUU TUOTANNOLLINEN UUELLEENMUOTOUTUMINEN JA SEN YHTEYDET TYÖPAIKKOJEN MUUTOKSEEN	51
5.1. Kouvolan kehityspiirteet ja työllisyyteen kytkeytyvä vuorovaikutus Kuusankosken kanssa	51
5.2. Kuusankosken muun tuotantoympäristön muuttuminen	59
5.2.1. Maakunnan suurteollisuusvaltainen työllisyysluonne	59
5.2.2. Yhteiskunnalliset palvelut työpaikkojen tarjoajina	61
6. KUUSANKOSKEN MUUTTUNEEN TYÖVOIMAN KÄYTÖN SEURANNAIS- JA RINNAKKAISILMIÖITÄ	68
6.1. Usko yhdyskunnan teollisuus pohjaiseen työllisyyden kasvuun	68
6.2. Kuusankosken työttömyyden piirteitä	71
6.2.1. Työttömyyden tason nousu ja kohdentumisen muutos	71
6.2.2. Työttömyyden pitkittyminen	79

7. KUUSANKOSKEN TYÖLLISYYDEN UDELLEENMUOTOUTUMISEN LUONNE	86
KIRJALLISUUS	96

TAULUKOIDEN LUETTELO

Kuusankosken paperitehtaiden henkilökunnan määrät vuonna 1970, 1975, 1980, 1985 sekä 1990, sukupuolen ja ammatin pääryhmän mukaan	25
Paperiteollisuuden ja koko tehdasteollisuuden tuotannon muutos osatekijöineen kausina 1961–1983 sekä 1984–1988.	44
Kuusankoskelaiset, joiden työpaikka on Kouvola.	55
Työpaikat (= alueella työssäkäyvät asuinalueesta riippumatta) verrattuna alueella asuviin työllisiin Kuusankosken ja Kouvolan päätoimialoilla vuonna 1985.	57
Vähintään vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä olleet, % kaikista työttömistä, sekä kaikkien työttömien työttömyysajan keskimääräinen kesto Kuusankosken, Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistoissa vuosina 1981–1987	80
Työttömyyden jähmeys/notkeus Kuusankosken, Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistojen alueella sekä koko Kymenlaaksossa, sukupuolittain, vuosina 1981 ja 1988	84

KUVIOIDEN LUETTELO

Kuusankoskelaisen 20–24-vuotiaan ikäluokan kokonaismäärät, työvoimaosuudet ja teollisuudessa työskentelevät v. 1975, 1980 ja 1985, sukupuolen mukaan	27
Kuusankoskelainen työvoima (v. 1985 työlliset) teollisuudessa, ikäpolvittain ja sukupuolittain, syntymävuoden mukaan vuosina 1975, 1980 ja 1985	28
Kuusankoskelainen teollisuuden työvoima (vuonna 1985 työlliset) eri ikäisten ryhmissä vuosina 1975, 1980 ja 1985	29
Kuusankosken aluesairaalan virkojen lukumäärä henkilöstöryhmittäin vuosina 1970, 1975, 1980, 1985 ja v. 1990.	62
Kymen erityishuoltopiirin kuntainliiton henkilökunta vuosina 1970, 1975, 1980, 1985 ja 1990	64
Kuusankosken kunnan palveluksessa olleen henkilökunnan määrä tehtäväalueittain v. 1969, 1976, 1982 ja 1990	65
Kuusankosken 15–64-vuotiaan väestön lähtö- ja tulomuutto, sukupuolittain, vuosina 1975–1990	70
Kuusankosken työvoimatoimiston (Kuusankosken ja Jaalan kunnat) työttömät työnhakijat kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvoina, sukupuolittain, v. 1973–1991	72
Työttömyysaste sukupuolen mukaan Kuusankosken työvoimatoimistossa kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvojen ja väestölaskennan työvoimalukujen mukaan, vuosina 1973–1991	73
Kuusankosken työvoimatoimiston työttömät työnhakijat kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvoina toimihenkilöaloilla (ryhmät 0–2, teknisiä, konttori- ja terveydenhuolto-, opetus- yms. henkilöitä), teollisuudessa (ryhmät 7–8) sekä palvelu-aloilla (ryhmä 9, lähinnä yksityisillä palvelu-aloilla olevia), vuosina 1973–1987	77

1. JOHDANTO

Työllisyydestä puhuminen on hyvin ajankohtaista vuoden 1992 syksyllä, jolloin työttömyys on noussut Suomessa ennenkokemattomalle tasolle. Voi kysyä, elämmekö täysin uutta työllisyyden murrosvaihetta, jossa peruuttamattomasti katkeaa jotakin vanhaa ja syntyy ehkä jotakin uutta. Vai ovatko kysymyksessä "normaaliin" kehitykseen kuuluvat heilahtelut, joiden jälkeen tilanne taas taipuu entiselleen?

Yhteiskuntien työllisyyden kehitystä selvitettäessä on nähty vaihteita, joissa yhteiskunta siirtyy maatalousvaltaisuudesta kohti teollisuuselinkeinoja ja edelleen myöhemmin kohti palveluja. Näiden kehitysten taitteet on saatettu nähdä erilaisina murroksina, joissa vanhaa katoaa ja uutta syntyy. Murrokseen on saattanut liittyä katkoksia, rakenteellisia epäsuhtia, jos uutta ei ole kyetty luomaan samaa vauhtia kuin vanhaa on purkautunut. Murrokseen liittyvät vaiheet ja kokemukset ovat vaihdelleet eri paikkakunnilla ja eri ihmisten elämässä.

Suomen työllisyydessä voi nähdä toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuksen ajan jälkeen kaksi suurehkoa murrosvaihetta – ja ehkä kolmannen, äskettäin alkaneen. Näistä ensimmäinen kytkeytyi maataloustyön muutokseen, joka purki liikatyövoimaa taajamayhdyskuntiin ja niissä lisääntyviin teollisuus- ja palvelutyöpaikkoihin, ja osaksi myös Ruotsiin. Tämän kehityksen kiivain vaihe ajoittui 1960-luvulle ja osaksi myös 1970-luvun alkuun. Monen yhdyskunnan rakenteet muuttuivat. Rakennettiin uusia asuinalueita, liikenneväyliä, perustettiin kouluja jne. Maaseudulla, josta monet muuttajat lähtivät, nähtiin toisenlaista rakenteiden muutosta. Ikärakenne vanheni lapsiperheiden lähtiessä, asuintaloja jäi tyhjilleen, kyläkauppoja kuoli ostovoiman vähetessä, syrjäkyliltä muutettiin keskustaajamaan, jossa peruspalvelut olivat saatavilla. Yksilöiden elämä muuttui, paitsi lähtijöiden, myös paikalleen jääneiden. Joidenkin elämässä murrosta kesti pitempään, joidenkin elämässä lyhyemmän aikaa. Kuitenkin vallitsevana oli optimismi, kasvuun kytkeytynyt usko siitä, että taajamien teollisuus ja palvelutyöpaikat antavat paitsi työtä myös mahdollisuuden kehittää sosiaaliturvaa ja muuta hyvinvointia.

1970-luvun puolivälin jälkeen, öljykriisin myötä, tuotanto ja työllisyys tuntuivat kuitenkin kohdanneen uudenlaisen vaiheen: teollisuus ei enää ollutkaan kasvavan työllisyyden toimiala. Osa tuotantolaitoksista käänsi työvoiman käytön toiseen suuntaan: henkilökunta alkoi vähetä. Tämä muutos näkyi selvimpänä niillä paikkakunnilla, joilla teollisuus oli valtatoimiala: mm. Tampereen ja Porin seudun sekä Kymen läänin teollisuuskeskuksissa. Palvelut kuitenkin jatkoivat kasvuaan ja teollisuuteen sijoittumaton väestö saattoikin toivoa

työtä näiltä aloilta. 1990-luvulla alkanut suurtyöttömyyden vaihe tuntuu jälleen sisältävän uusia piirteitä. Myös palveluiden työllisyys alkaa purkautua eikä julkinen sektori tunnu enää olevan se viimesijainen työpaikan tarjoaja, joka turvaa täystyöllisyyden muiden sektoreiden supistuessa. Tämä kehitys on kuitenkin vasta aluillaan. Sen valtavirrat ja syvimmat vaikutukset nähtäneen vasta muutamien vuosien päästä.

Kun selvitetään ja arvioidaan yhteiskunnan kehityksen piirteitä, joita edellä kuvasin varsin yleisluonteisesti, ei voi välttyä havainnolta, että tapahtumat ovat erilaisia eri alueilla ja eri yksilöiden elämässä. Sen vuoksi saattaa herätä mielenkiintoa selvittää, miten erilaiset yhteiskuntakehityksen murrosvaiheet etenevät eri paikkakunnilla ja millaisia vaikutuksia ne saavat aikaan. Millaisia yleisiä, monilla alueilla näkyviä piirteitä on havaittavissa, että ovatko jotkut asiat vain yhdelle paikkakunnalle tyypillisiä? Yhdyskunnat paitsi vastaanottavat muualta tulevia vaikutteita, myös synnyttävät täysin omia kehityspiirteitä tai muokkaavat muualta tulevaa tietyn tyypiksi. Ei siten ole laisinkaan selvää, että esimerkiksi teollisuuden työvoiman käytön väheneminen tapahtuu kaikilla teollisuusalueilla samalla tavalla ja saa samanlaisia seurannaisvaikutuksia aikaan.

Olen tässä tutkimuksessa kiinnostunut öljykriisin jälkeisestä murrosvaiheesta. Tutkin sitä, millaisena tämä murros näyttäytyy Kuusankoskella, kaakkois-suomalaisessa 22000 asukkaan paperiyhdyskunnassa. Tutkimus on osa Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksessa tehtävää, perinteisten teollisuuspaikkakuntien muutosta käsittelevää tutkimussarjaa. Samalla se on osa laajempaa, usean yliopiston ja korkeakoulun "Yhdyskuntien tuleva kehitys" -tutkimusohjelmaa.

2. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMAN TÄSMENTÄMINEN

Kuusankoski on yhdyskunta, jota luonnehtivat merkittävimmin seuraavat kaksi yleispiirrettä:

1. Kuusankoski on kasvanut ja elää edelleen paperiteollisuuden suuryritystoiminnan varassa.
2. Kuusankoski muodostaa viereisen Kouvolan kanssa kaksoiskeskuksen, jonka osapuolet säteilevät toisiinsa erilaisia vaikutuksia – myös työllisyyteen.

Vaikka Kuusankosken paperiteollisuus toimii edelleen ja on paikkakunnan ylivoimaisesti suurin työllistäjä, on se aiempaan kehitykseen verrattuna kokenut selviä ja nopeita muutoksia 1970-luvulta lähtien. Myös Kouvolan tuotannon laajuus ja rakenne on samaan aikaan muuttunut. Kouvolan kehitys on kuitenkin ollut sekä sisällöltään että ajoitukseltaan erilaista Kuusankoskeen verrattuna.

Paitsi mainituissa kahdessa tekijässä Kuusankoskella on tapahtunut muitakin tuotannollisia ja työllisyysmuutoksia. Näistä merkittävimpiä ovat naisten työhönosallistumisen lisääntyminen kahden–kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana, samansuuntaisesti kuin koko maassa, ja osittain siihen kytkeytyen julkisten palvelutyöpaikkojen kasvu.

Tuotantoon ja työhön liittyvät ilmiöt ovat jossakin yhdyskunnassa paitsi moninaiset ja monitahoiset, myös useilla suhteilla toisiinsa kytkeytyneet. On vaikea, ellei mahdoton tarkastella yhtäaikaaisesti kaikkia tuotantoon ja työntekoon liittyviä piirteitä. Vielä vaikeammin hallittavia tapahtumat ovat kun ollaan kiinnostuneita ilmiöiden muutoksista. Jos tärkeänä käsitteenä työstä ja tuotannosta puhuttaessa pidetään paikallisia työmarkkinoita, voi muutosta analysoiva tutkimus tarttua johonkin "laitaan" työmarkkinoiden muutosta. Tutkijan lähtöasetelman ongelmallisuutta lisää se, että paikallisten työmarkkinoiden muutoksen tutkimiseen ei ole vakiintunut yhtä ja ainoaa teoriaperustaa. Esimerkiksi tuotannon ja siihen liittyvien suureiden määräytymistä selvitetään tyypillisesti taloustieteellisillä teorioilla, vaikkakin työvoiman kautta on olemassa tarve kytkeä muiden yhteiskuntatieteiden teorioita lisäymmärryksen antajiksi – ja paikkaan liittyen maantieteellistä selitystä. Vaikuttaa melko väistämättömältä, että paikallisen tuotannon ja työllisyyden muutokseen kohdistuva tutkimus on tavalla tai toisella tarkennettava tai paloiteltava. Yhdellä tutkimuksella on vaikea kattaa koko yhdyskunnan tuotantoelämän muutoksen kenttää. Yksi järkevä tapa rajata oma tutkimuksensa on saada se täydentämään aiemmin valittuja näkökulmia. Tätä voi pitää

hyödyllisenä varsinkin silloin, kun tutkimusaihe on kohtalaisen vähän tutkittu ja asian eri puolista kaivataan tarkentuvaa tietoa. Yhdyskuntiin kohdistuvaa nk. lokaliteettitutkimusta voidaan vielä toistaiseksi pitää Suomessa tällaisena kohtalaisen uutena tutkimuksen haarana.

Viime vuosien aikana on ilmestynyt joitakin paikallisenäkökulmissa liikkuneita tuotannon ja työnteon muuttumista analysoineita tutkimuksia. Näistä vanhimmissa ei itse paikallisuutta ja sen merkitystä ole problematisoitu yhtä laajasti kuin joissakin aivan viime vuosien tutkimuksissa. Tutkimukseni näkökulman täsmentämiseksi vertaan tutkimusasetelmaani joihinkin aihetta suoraan tai läheisesti käsitelleisiin tutkimuksiin.

Tutkimukseni kytkeytyy vahvimmin kahteen asiaan: paikalliseen tuotantoon ja siihen liittyvään työllisyyteen sekä yhdyskuntaan. Paperiteollisuuden ja siihen kytkeytyvän työnteon muuttumista käsitelleistä kotimaisista tutkimuksista voi mainita neljän tekijän teokset: Kalelan, Koskisen, Alasoinin sekä Koistisen. Jorma Kalela on 1980-luvun kuluessa tutkinut laajasti paperiteollisuuden työn muuttumista näkökulmanaan erityisesti työntekijöiden "ammattiyhdistyspohjaiset" kokemukset (Kalela 1981 ja 1986). Tuomo Alasoini on pari vuotta sitten julkaistussa väitöskirjassaan mennyt tehtaan sisälle ja selvittänyt työn muuttumista mm. paperitehtaan "lattiatasolla" (Alasoini 1990). Myös Kalelan teoksista löytää paperityön muutoksen piirteitä: millaiset tehtävät paperitehtaan sisällä ovat lisääntyneet, millaiset vähentyneet, miten ammattitaitovaatimukset ovat muuttuneet, miten muutoksissa on käynyt työvoimalle. Pertti Koistinen tutki 1980-luvun alkupuoliskolla paperi- ja kartonkiteollisuuden työvoiman käytön muuttumista, kuitenkin hieman eri näkökulmista kuin jo mainitut tutkimukset (Koistinen 1984). Tässä työssään Koistinen selvitti mm. työvoiman käytön yhteyttä alan teollisuuden yleisiin toimintastrategioihin.

Näissä tutkimuksissa ei kytkeä yhdyskuntaan ole ollut erityisemmin esillä. Sen sijaan neljäs esiinnostamani paperiteollisuuden muuttumista käsitellyt tutkija, Tarmo Koskinen, kytkee käsittelynsä tiukasti paikkakuntaan (Koskinen 1987). Hänen tutkimusotteensa poikkeaa jonkin verran sittemmin Suomessakin yleistyneestä, nk. lokaliteettitutkimuksen yleislinjasta. Koskinen käsittelee tuotannon ja yhdyskunnan yhteennivoutumaa, keskeisenä näkökulmanaan tehdasyhteisön kokonaisuus ja sen osien ajallinen vuorovaikutus. Hän perustaa esillenostamansa asiat ja niiden empiiriset ilmentymät vahvasti paikkakunnan asukkaan ja asioiden läheltäseuraajan rooliin. Yhdyskunnan elämässä mukanaoleminen antaa tällaisessa tutkimusotteessa jo sinällään mahdollisuuksia tehdä olennaisia huomioita ja perustella niitä ilman laajaa tilastoaineistollista todistelua.

Nk. paikallisten työmarkkinoiden käsitettä on Suomessa pohdittu mm. vuonna 1991 ilmestyneessä Jolkkosen, Koistisen ja Kurvisen tutkimuksessa (Jolkkonen ym. 1991). Käsitettä on lähestytty kahdesta suunnasta. Tutkijat ovat problematisoineet työmarkkinoiden olemusta. He pitävät rajoittuneena tapana nähdä työmarkkinat pelkkänä työvoiman kysynnän ja tarjonnan määrällisenä ja teknis pohjaisena suhteena ja korostavat, että syvällisemmässä analyysissä työmarkkinat on hyvä oivaltaa laajaksi sosiaaliseksi prosessiksi, jota määrittävät muutkin seikat kuin pelkät tuotannolliset rationaliteetit. Työmarkkinoilla on sosiaalinen ja kulttuurinen perustansa, markkinat eivät toimi hyödykemarkkinoiden tapaan (ks. mts. , 31–35). Tutkijat pyrkivät kytkemään työmarkkinoita myös paikalliseen, problematisoimaan, miten työmarkkinat ja niiden sijaintialue kytkeytyvät toisiinsa. Tällainen näkökulma on tärkeä lokaliteettitutkimuksessa, jossa ollaan kiinnostuneita yhdyskunnan ilmiöiden ja niiden sijaintialueen sekä muiden alueiden välisistä liittymistä ja suhteista. Tutkimussuuntauksessa pidetään tarpeellisena nähdä ilmiöt paikkakuntayhteydessään (mikä on monimuotoisempi kuin pelkkä maantieteellinen ulottuvuus). Itse empiirisessä analyysissään Jolkkonen ym. keskittyvät selvimmän paikallisten työmarkkinoiden työvoiman tarjonnan analysointiin. He pyrkivät osoittamaan, että työssäkäynti sekä miesten ja naisten liikkuminen työmarkkinoilla on tuotannon kysyntätekiöiden ohella syvällisesti kiinnittynyt paikkakunnan ja yhteiskunnan sosiaalisiin ja kulttuurisiin perustoihin.

Pyrin täsmentämään tutkimukseni näkökulmaa niin, että sen rajautuminen yllämainittuihin tutkimuksiin tulee esiin. Olen lisäksi joutunut miettimään mikä on se keskeinen teoriaperusta, johon tutkimukseni kytken. Katson Kuusankosken työmarkkinoiden muuttumista enemmän tuotannosta ja työvoiman kysynnän määräytymisestä käsin kuin työvoiman tarjonnasta käsin. Tässä on rajaus Jolkkosen ym. tutkimukseen, jossa tarjontakeskeinen lähestymistapa on selvempi. On huomattava, että myös tuotanto osana paikallisia työmarkkinoita on tarpeen nähdä sosiaalisena prosessina (Massey 1984, 15). Siten tuotantoon keskittymisen ei tarvitse olla pelkkää "tekniistä" tuotannontekijöiden numeroarvoilla pelaamista. Tuotannon ja sen työvoiman käytön muutoksen taustalla on suuri joukko prosesseja, jotka määrittävät toteutunutta. Siksi tällaisessa analyysissä ei voi pidättäytyä välittömiin teollisuuden muutostekijöihin, vaan on hyödyllistä levittää analyysia seikkoihin, jotka tuntuvat määrittävän tuotannon ja sen työvoiman käytön muuttumista.

Tällaisia tekijöitä on nostettu esiin erilaisissa sijaintiteoreettisissa tarkasteluissa, joita alue- ja maantieteen piirissä on harjoitettu. Mm. Seija Virkkala on väitöskirjassaan tutkinut sitä tuotantotoiminnan logiikkaa, joka muotouttaa tuotantotoiminnan alueellista sijoittumista ja organisointia (Virkkala 1987). Omalla tutkimuksellani on hieman yhtymäkohtia tämänkaltaiseen uudempaan tuotannon sijaintiteoreettiseen tutkimukseen. Pyrin mm. katsomaan millaiset yleisluonteiset tekijät tuntuvat määrittävän suomalaisen paperiteollisuuden työvoiman käyttöä. Teen kuitenkin toisaalta rajauksen Tuomo Alasoinin,

Jorma Kalelan ja Pertti Koistisen teoksiin. En mene samassa määrin tehtaan "sisään" kuin näissä tutkimuksissa on menty. Mm. Alasoinin tutkimuksesta saa melko hyvän ja tuoreen käsityksen siitä, miten työtehtävät ovat esimerkiksi paperitehtaan sisällä muuttuneet. Keskityn pohtimaan niitä prosesseja, jotka näyttävät aikaansaaneen paperiteollisuuden – Kuusankosken päätuotantoalan – muuttumista. Tarkastelen muutoksen heijastumista paikkakunnan työllisyyden yleiseen tasoon. En koskettele muuta osaa työmarkkinoista enkä työvoiman tarjontaa niin yksityiskohtaisesti kuin mm. Jolkkonen ym. ovat tehneet tutkiessaan työnhakijoiden yksilöllistä työhistoriaa työhallinnon rekistereiden avulla.

Käytän tutkimuksessani hyväkseni nk. restrukturaation ideaa ja pyrin katsomaan mitä yleistä ja toisaalta omanlaistaan Kuusankosken yhdyskunnan työllisyyden muutoksessa on. Tällä painotuksella yritän nostaa esiin johtopäätöksiä "yhdyskunnan tuleva kehitys" – tutkimusohjelmaa varten. Mielenkiintoisena piirteenä pidän erityisesti Kuusankosken–Kouvolan kaksoiskeskuksen vuorovaikutteista muuttumista ja pyrin analysoimaan yleispiirteisesti sen työllisyyteen kytkeytyvää luonnetta.

Tuotannon ja työllisyyden muutoksen kolmantena osiona (jos paperiteollisuuden muutos ja Kuusankosken–Kouvolan vuorovaikutteinen kehittyminen lasketaan ensimmäiseksi ja toiseksi) tutkin Kuusankosken muun tuotantoalan, erityisesti Kuusankoskelle merkittävän julkisen palvelutuotannon muuttumista 1970– ja 1980–luvuilla. Sen rooli Kuusankosken restrukturaatiossa on suoraviivaisempi kuin kahden edellisen muutospiirteen. Tuotannonala on yleisilmeeltään selväpiirteisesti kasvattanut työvoimamääräänsä eikä ole kokenut merkittävää murrosta tai muutosta 1970– tai 1980–lukujen aikana. Tällä hetkellä, vuonna 1992, vaikuttaa todennäköiseltä, että palvelutyön kehitys Kuusankosken tulevassa muutoksessa näyttää hyvin erilaiselta. On mahdollista, että paikkakunnan työllisyyden seuraava murros kietoutuu juuri naisvaltaisen julkisen palvelutyön ympärille. Tuo muutos ei ole kuitenkaan tämän tutkimuksen ulottuvilla.

Olen ryhmitellyt tutkimukseni empiirisen tarkastelun niin, että olen selvyyttä lisätäkseen tarkastellut kutakin kolmea osaa jossakin määrin erillisesti. Tällainen vuorovaikutteisesti kehittyvien osien keinotekoinen irrottaminen tekee vääryyttä osien välisille suhteille. Toisaalta se kuitenkin jäsentää itse analyysiä ja estää liiallisen pirstoutumisen, johon muutoksen kuvailussa helposti joutuu.

Yhdyskunnan ilmiöiden kehityksessä voi nähdä tiettyä (ei aina täysin suoraviivaista) jatkuvuutta, mutta väliin normaalia suurempia murroksia ja katkoksia. Kuusankosken tuotantoelämästä voi nostaa esiin kaksi merkittävää vaihetta. Näistä ensimmäinen on paperiteollisuuden tulo paikkakunnalle. Tällöin yhdyskunta muotoutui tavalla, jonka jäljet

ovat suureksi osaksi edelleen näkyvissä nykyisissä tuotanto- ja alueellisissa rakenteissa. Toinen selvä murros ajoittuu 1970-luvun öljykriisin jälkeiseen aikaan. Puutun näihin molempiin murroskohtiin, mutta ensimmäiseen lähinnä vain hakeakseni sieltä sellaisia tuotantoelämän piirteitä, jotka edelleen tuntuvat ohjaavan paikkakunnan työvoiman käyttöä.

Kuvaan murroskohtia pääasiassa tilastoaineistolla, osaksi myös paikallishistoriallisella materiaalilla. Öljykriisin jälkeinen murrosvaihe nousee selkeimmin esiin vertaamalla 1970-luvun ja 1980-luvun alkupuolen tietoja. 1970-luvun alkuhan oli Kuusankoskella, kuten tyypillisesti muuallakin maassa, teollisuus pohjaiseen työllisyydenkasvuun uskovaa, mutta vuosikymmenen loppupuoli toi melkoisia muutoksia. Yhtenä aineistonani ovat väestölaskennat, joista on minua kiinnostavista ajankohdista (lähinnä vuosilta 1975, 1980 ja 1985) saatavissa keskenään melko hyvin vertalukelpoista ja tarkasteluihini riittävän yksityiskohtaista tietoa. Lisäksi olen käyttänyt tilastollisena aineistonani Kuusankosken päätyöllistäjien ammattiryhmittäisiä henkilöstötietoja, joita olen seurannut 1970-luvun alusta vuoteen 1990 saakka.

Koska Kuusankosken työllisyys on muutoksen aikana selvästi heikentynyt yhtenä restrukturaation ilmiönä, esitän myös joitakin tietoja työttömyyden kehityksestä. Työttömyyttä koskevan aineiston olen koonnut lähinnä työhallinnon tilastomateriaalista, jota on saatavilla mm. työvoimatoimistojen alueista.

Kun tutkin Kuusankosken yhdyskuntaa ja sen tuotannon ja työllisyyden muuttumista, en ryhdy tarkasti problematisoimaan "lokaliteetin" tai "yhdyskunnan" käsitettä. Käsitteitä ei voi pitää täysin yksioikoisina. Monimuotoisuus syntyy esimerkiksi siitä, että muutosprosessit koskettavat yhdyskunnan eri toimijoita ja rakenteita eri tavoin. Toimijoista vaikkapa asukkaat ovat eri tavalla sidoksissa paikkaan kuin yritykset (ks. Andersson 1989b; myös Hautamäki ym. 1985, 30).

Puhuessani Kuusankoskesta yhdyskuntana, pohjaan Philip Cooken määritelmään lokaliteetista alueena: "...jossa suuri osa useimpien kansalaisten päivittäisestä työ- ja kulutuselämästä vietetään" (Cooke 1989, 12). Kuusankoski on tällainen, riittävän erillinen yhdyskunta, jossa pääosa kuusankoskelaisista päivittäistä elämäänsä viettää. Yhdyskuntaa voidaan näin ollen pitää kohtalaisen erillisenä alueyksikkönä, jolla on varsin suuri merkitys yksilölle ja hänen elämänsä kululle ja jossa yhdistyy paikallista ja muualta tullutta.

Kun katselee työmarkkinoita asukkaan näkökulmasta, lyhyellä tähtäyksellä työmahdollisuudet löytyvät oman yhdyskunnan työpaikoista sekä niistä lähiyhdyskuntien työpaikoista, jotka sijaitsevat työssäkäyntietäisyydellä. Kuusankosken tuotannon ja työllisyyden muutoksesta puhuttaessa ei voi olla puuttumatta Kuusankosken naapurikaupungin Kouvolan olemassaoloon. Vaikka Kuusankoskea ja Kouvola voi edellä esittämäni Cooken määritelmän mukaan pitää erillisinä yhdyskuntina, on näiden lähekkäisten naapurusten vuorovaikutus olennainen osa Kuusankosken tuotannon ja työllisyyden muuttumista, Kuusankosken restruktuuraatiota. Siksi Kouvolan ja Kuusankosken sidosten käsittely on osa tarkasteluani. Ulotan käsittelyäni joiltakin osin myös hieman laajemmalle Kymenlaaksoon. Maakunnalla on yhteistä tuotannollista perinnettä, joka ulottuu tuotantoketjujen mekaanisen samankaltaisuuden ohella suuryritysvaltaisuuteen ja palkkatyöläisperinteeseen. Näistä osioista voi hakea ymmärrystä mm. sille, miksi purkautuneiden rakenteiden tilalle ei ole syntynyt samassa määrin uutta kuin joillakin muilla alueilla.

On mainittava vielä eräs seikka, vaikka se ei tutkimusotteessani ehkä olennaisesti näykään. Olen seurannut Kuusankosken elämää kahdenkymmenen vuoden ajan ja asunut paikkakunnalla vuodesta 1977 lähtien. Olen siten väistämättä elänyt öljykriisin jälkeisessä paikkakunnan murroksessa, vaikkakaan minulla ei ole omakohtaisia kokemuksia paperityön muuttumisesta. Omakohtaisuutta sisältyy myös toiseen tutkimukseeni osioista: Kuusankosken ja Kouvolan keskinäiseen suhteeseen. Olen itse kuntien välinen työmatkaliikkuja, sillä päätyöni on ollut kaiken aikaa Kouvola. Olen voinut siten pyrkiä aistimaan Kuusankosken ja Kouvolan erilaisuutta, josta puhun, eri tavalla kuin ulkopuolelta tullut tutkija. En kuitenkaan rakenna tutkimusmenetelmäni näiden seikkojen varaan. Kyse on lähinnä eri asioiden yhdistelystä ja tulkinnoista sekä ilmapiirin aistimisesta, joita paikkakuntalainen voinee tehdä varmemmalla logiikalla kuin ulkopuolinen. Mahdollisesti jotkut väitteet ja huomiot voivat saada tiettyä lisäymmärrystä ja tavoittavat lukijan paremmin kun tämä seikka on tiedossa.

3. RESTRUKTURAATIOAJATTELU TUTKIMUKSEN TEOREETTISENA SIDOKSENA

3.1. Restrukturaation käsite työllisyyden muutoksen tutkimuksessa

Yhdyskuntien ja muiden alueiden muutosta on viime aikoina usein tarkasteltu nk. restrukturaatio-käsitteen tai -idean avulla (ks. Vartiainen 1988; Andersson 1989a, 29; Häkli ja Kuitunen 1991, 7–8). Suomeksi käännettynä voidaan puhua vaikkapa uudelleenrakenteistumisesta tai rakenteiden uudelleenmuotoutumisesta. Käsite ei ole sellaisenaan varsinainen menetelmä tai menetelmien joukko, jonka avulla alueellista muutosta voidaan analysoida. Kyseessä on lähinnä eräänlainen ajattelukehikko, joka tähdentää kehityksessä havaittavien murrosten ja taitekohtien moninaista luonnetta ja myös niiden alueellista ulottuvuutta sekä paikallisten ja yleisempien, globaalisten, tekijöiden keskinäistä suhdetta (ks. myös Tuomi 1991, 22–25).

Yhdyskuntien muuttumista leimaa monimuotoisuus. Kyse on ihmisten elämän ja sitä määrittävien tekijöiden lukemattomien yksityiskohtien vivahteikkaasta muutoksesta. On kuitenkin syntynyt kritiikkiä siitä, että restrukturaation käsitettä on käytetty tieteellisesti liian löyhästi tarkoittamaan lähes kaikkea muutosta. Perttu Vartiainen toteaa, että restrukturaation teesillä tulisi viitata rakenteisiin "...spesifinä yhteiskuntateoreettisena kategoriana konkreettisenä viitekehyksenään esim. ns. pitkien aaltojen käsitteessä jäsentyvä yhteiskunnallis-taloudellinen muutos" (Vartiainen 1988, 45). Olennaista on se, että restrukturaatio-ajattelussa ollaan kiinnostuneita muutoksen kokonaisyhteiskunnallisista piirteistä. Esimerkiksi nk. "suuri muutto" 1960-luvun ja 1970-luvun alun Suomessa on senkaltainen murrosvaihe, joka sopii restrukturaatio-teesin alle (mts., 45). Ei vähäisimpänä, mutta ei myöskään ainoana on tällaisissa murroksissa maantieteellinen ulottuvuus.

Restrukturaatio on siten ymmärrettävissä kehityskulun merkittäväksi murrosvaiheeksi. On kuitenkin vaikea tutkia "kokonaisyhteiskunnallisen" muutoksen kaikkia piirteitä yhdellä kertaa. Tarkasteltavan ongelman mukaan on rajattava näistä olennaiset. Uudelleenmuotoutumisen teoreettinen kehikko antaa valinnalle tiettyä perustaa nostaessaan esiin ja korostaessaan niitä näkökulmia, joita alueiden muutoksista on eri tutkimuksista saatu. Yhdyskuntien muutostutkimuksissa on monasti selvitetty tuotannon muutoksia tai väestönmuutoksia – mitkä usein ovat yhteydessä toisiinsa. Tämä voi olla ymmärrettävää useammastakin syystä. Tuotanto ja yhdyskunnan yleinen taloudellinen kehitys on tyypillisesti nähty lähekkäisinä. Lisääntyvä tuotanto on merkinnyt lisää tuloja ja hyödykkeitä – mikä on nähty positiivisena kehityksenä, vaikkakin osa tuloista on saattanut

virrata alueen ulkopuolelle. Kasvua etsiessään alueet ovat kiinnostuneet tuotannon – tyypillisimmillään teollisuuden – muutoksista ja etsineet lisätuotantoa alueelleen. Toinen seikka, mikä on tehnyt tuotannon muutoksista kiinnostavia, on työpaikkojen syntyminen tuotannosta. Koska kotitalouksien sisäistä työtä ei meillä lasketa kansantuotekäsitelisiin, on tuotanto ainoa työpaikkojen lähde. Työpaikkojen välityksellä taas ihmisen arkielämä kiinnittyy tuotantotoimintaan. Työn saannin ja toimeentulon riippuvuus on puolestaan johtanut siihen, että tuotannon muutokset saattavat aiheuttaa väestön alueellista liikkumista – joko päivittäistä työssäkäyntiä tai muuttoliikettä.

Kun puhutaan rakenteiden muuttumisesta tai uudelleenmuotoutumisesta, restrukturaatiosta, on tyypillistä jäsentää yhdyskuntaa eri asioiden rakenteiden avulla. Jos rakenteet ymmärretään suppeasti, pelkkä rakenteisiin keskittyminen antaa liian mekanistisen kuvan yhteis- ja yhdyskunnan muutoksesta. Rakenteiden muuttuminen on hyvä yhdistää murroksen takana oleviin tekijöihin. Työllisyyden tutkiminen on usein ollut luonteeltaan kuvailevaa, on saatettu tarkastella työllisyyden valtakunnallista tasoa tietynä hetkenä tai eri ajankohtina, tai on verrattu eri alueiden työllisyystilanteita keskenään. Kiinnostus ilmiöiden dynamiikkaan on viime aikoina lisääntynyt, on haluttu selvittää työllisyyden muuttumista. Pelkkä muutoksien kuvailu on vielä kohtalaisen hallittavaa, monimutkaisuus lisääntyy kuitenkin selvästi, kun halutaan jollakin tapaa selittää tai ymmärtää muutoksen syytä. Perinteinen menetelmä työllisyysmuutosten alueellisessa analyysissä on ollut se, että ensin on selvitetty työllisyyden muutos, sen jälkeen alueen ominaisuudet, "sijaintitekijät" ja lopuksi työllisyyden muutosta on selitetty alueen ominaisuuksilla (Massey & Meegan 1985b, 120; Hansen 1988, 128). Tässä perinteisessä selitystavassa alue on siten "kulissina", eräänlaisena muuttumattomana ilmiön muovailijana. Mm. Doreen Massey ja Richard Meeganin herättämä kritiikki on pannut huomaamaan, että alue ei ole pelkkiä muuttumattomia ominaisuuksia, vaan on luonteeltaan pikemminkin moninaisten asioiden "prosesseja", kehityskulkuja sisältävä. Työllisyys on kytkeyksissä erilaisiin alueella ilmeneviin asioihin, joilla kullakin on oma kehityslogiikkansa. Voidaan esimerkiksi korostaa, että työllisyys on yhteydessä tuotantoon, joka on puolestaan hyvin vaihteleva, yhteiskunnallisesti määräytyvä ilmiö. Työllisyys käyttäytyy eri tavalla alueella, jossa on jonkin toimialan nousevia tai tietynlaisia hyödykkeitä valmistavia yrityksiä, verrattuna alueeseen, jossa yritysten elinkaari on eri vaiheessa tai hyödykekirjo toinen. Perinteisessä työllisyysanalyysissä on tuotanto saatettu jakaa toimialoihin, ja arvioitu tai verrattu alueita keskenään toimialarakenteen saman- tai erikaltaisuuden perusteella. Tässäkin piilee liiallisen yksinkertaistamisen vaara, koska jonkin toimialan yritykset voivat olla tarkemmin katsottuina hyvinkin erilaisia (Massey 1984, 18).

Kun pyritään selittämään paikallista työllisyyden muutosta, on hyödyllistä kiinnittää huomiota myös kehitysdynamiikkaan sisältyviin vuorovaikutussuhteisiin. Yhdyskunnat ovat länsimaisissa talouksissa varsin avoimia järjestelmiä, joissa vaikutukset ja vaikutteet

leviävät eri alueiden välillä, mutta myös alueiden sisällä eri tasojen tai elämänalueiden välillä. Ne ovat osa laajempaa aluejärjestelmää. Aiemmin on saattanut olla tyypillistä katsella yhdyskuntajärjestelmää keskusten ja niiden vaikutusalueiden muodostelmana. Tällaista näkökulmaa voi pitää tavallaan staattisena, yhdyskuntia eräänlaisina toimintojen näyttämöinä pitävänä. Kun korostetaan yhdyskuntajärjestelmässä ilmeneviä prosesseja, muutosta ja järjestelmän osien välistä vaihtoa, voi yhdyskuntajärjestelmä näyttäytyä pikemminkin verkkomaisena. Tuollaisen verkon olennaiset piirteet voivat liittyä ennemminkin informaationkulkuun ja vallankäyttöön kuin perinteisiin tavara- ja henkilövirtoihin (Vartiainen 1989, 10–11).

Yhdyskuntajärjestelmän prosessit voivat olla alueellisesti suppeita ja rajoittua yhden yhdyskunnan sisälle. Osa prosesseista voi ulottaa vaikutuksiaan laajemmalle, yli yhdyskuntien. Alueiden välisen vuorovaikutuksen lisääntyminen saattaa tuoda yhä enemmän kansainvälisiä vaikutuksia yhdyskunnan elämäntilanteeseen. Onkin tyypillistä, että paikkakunnan asukkaan voidaan nähdä elävän samanaikaisesti usean eri aluetason vaikutuspiirissä (Paasi 1986, 34; ks. myös Vartiainen 1988, 18 ja Aho 1983, 13). Työnjaon lisääntyminen on yksi teollisuusmaiden yhteiskuntakehityksen olennaisia piirteitä. Työnjako voi johtaa yksilöt erilaisiin tehtäviin, mutta työnjaon myötä myös alueet muotoutuvat erilaisiksi. Työnjako yhdistyy tuotantorakenteeseen (Siirilä 1990, 497). Kun tuotantoon kuuluu myös valtaa – tuotanto kun on keskeinen osa elämäämme – , merkitsee alueiden erilaistuminen samalla valtasuhteiden muuttumista.

Työllisyyteen vaikuttavat ratkaisut ovat usein saaneet pontta alueiden ulkopuolelta, tyypillisesti myös ulkomailta. Mainitsen tässä vain sen tosiasian, että erilaiset monitoimipaikkaiset yritykset – joista monet ovat kansainvälisiä – ovat tyypillisiä toimijoita nykypäivän tuotantoelämässä. Tällaisen konsernin riippuvuusalue ei ole paikallinen, vaan laajempi, ja myös työvoiman käytön muuttaminen voi perustua "konsernilogiikkaan" (mm. Virkkala 1987, 42, 77–81, 235; Cowen ym. 1989, 125; Hudson 1988, 11–12; Katajamäki 1988, 45). Eri tuotannonalat ovat yhteydessä keskenään tiukasti tai löyhemmin. Kansantaloustieteessä on tutkittu talouden yksiköiden välisiä kerroinvaikutuksia. Tuotannonalat ovat sidoksissa toisiinsa esimerkiksi toimiessaan toisten tuottamien hyödykkeiden ostajina tai myydessään omiaan muille. Yhdellä tuotannonalalla tapahtuvat muutokset heijastuvat mm. näiden sidoksien kautta muille aloille.

Viime vuosina on keskusteltu siitä, pitäisikö alueellista työllisyyden muutosta tutkia laajoihin yleistettäviin aineistoihin pohjaten vai keskittymällä tapaustutkimuksenomaisesti tiettyyn paikkakuntaan tai alueeseen (katso tästä keskustelusta esim. Massey & Meegan 1985a). Yksityiskohtaisemman tapaustutkimuksen eduiksi esitetään mm. sitä, että siinä voidaan tutkimuskohde pilkkoa osiin, nähdään selvemmin ja yksityiskohtaisemmin kaikki

ne kehityskulut, historialliset taustat ja asioiden liittymät, jotka mahdollisesti ovat yhteydessä työllisyyteen (Lloyd & Shutt 1985, 19, Sayer 1984, 214). Laajempiin aineistoihin perustuvien tutkimusten eduksi nähdään yleistettävyyden mahdollisuus, voidaan löytää näkökulmia, jotka pätevät laajasti yhteiskunnassa (Fothergill & Gudgin 1985, 102–103; Sayer 1985, 61–62; Warde 1985a, 55).

Millaisin teoreettisin kytkennöin ja tarkastelutavoin kyetään yhdistämään yhdiskunnan tarkastelun antama yksityiskohtaisuus yleisiksi teoreettisiksi linjauksiksi ilmiöiden muutoksesta? On pelätty yhdiskuntien tutkimuksen jäävän helposti yksityiskohtaiseksi kuvailuksi, josta on vaikea tehdä yleisempiä johtopäätöksiä. Pitääkö yhdiskunnan tutkimisella tavoittaa globaaleja, yleisiä muutossuuntia vaiko paikallisia erityispiirteitä vai ehkä molempia?

Allan Cochranen mukaan on tärkeää, että yhdiskunnan tutkimus ymmärtää sekä yleistä että erityistä. Pitää osoittaa miten paikallinen on sidoksissa yleisempään. Hän katsoo, että tutkimuksen perusasetelmassa on oikeanlainen ote, kun pyritään katsomaan, mitä tapahtuu paikallisesti ja miten tämä puolestaan on yhteydessä yleisempään. Hän pitää kuitenkin vaarana sitä, että tutkimus saattaa käytännössä viedä mikrostrukturalismiin teoreettisista pyrkimyksistä huolimatta (Cochrane 1987, 357–358; ks. myös Gregson 1987, 367–368 ja Beauregard 1988). Empiirisen aineiston yksityiskohtaisuus voi olla paikallisen tutkimuksen hyvyys, mutta myös heikkous. Voi kuitenkin ajatella kuten Philip Cooke, että tutkimuksen kytkeminen restrukturaation käsitteen alle antaa tutkimukselle jo sinänsä teoreettista ryhtiä (Cooke 1987, 74–75).

Ymmärrän restrukturaation käsitteen tässä tutkimuksessa niin, että siinä on kyse kehityksen merkittävästä murrosvaiheesta, jossa aiempi selvästi muuttuu tai jopa katoaa. Kuusankoskella on nähtävissä työllisyyden selvä muutosvaihe 1970-luvun puolenvälin jälkeen. Vanha työllisyyden perinne joutui murrokseen. Tuotannon ja työllisyyden muuttuminen voi alueellisesti konkretisoitua mm. alueiden välisen työnjaon muutoksena. Yhdiskuntajärjestelmä muuttaa muotoaan. Kulloinenkin aluerakenne "...on tulosta eri aikoina vallinneista spatiaalisen työnjaon muodoista..." (Vartiainen 1988, 47). Kuusankoski kuuluu aluejärjestelmään, jossa erityisesti naapurikaupunki Kouvola ja näiden kahden keskuksen vuorovaikutteinen kehitys on paitsi tarkastelussa tarpeellinen, myös mielenkiintoinen osa Kuusankosken restrukturaatiota.

3.2. Yhdyskunnan tuotannon ja työllisyyden muutoksen teoreettisia piirteitä

Yhdeksi viime vuosien muutospiirteeksi monissa länsimaissa on havaittu teollisuuden työpaikkojen väheneminen tai jopa teollisen tuotannon pieneneminen. Voidaan puhua deindustrialisaatiosta. Teollisuuden kehityskulut eivät kuitenkaan kaikissa yhdyskunnissa noudata samaa kaavaa. Teollisuuden sisäiset muutokset voivat yleisen, vähenevän keskiarvokehityksen alla olla hyvin moninaiset. Deindustrialisaatio voi tapahtua eri tavoin eikä ole nähtävissä vain yhtä etenemiskulkua. Sana deindustrialisaatio on pikemminkin kuvaileva kuin selittävä (Murgatroyd ja Urry 1985, 30–32; ks. myös Hansen 1988, 129; Nieminen 1989, 5–7). Yhdyskunnan teollisuus voi purkautua niin, että vanhan tuotannon vähetessä uutta tuotantoa ei synny tilalle. Tuotanto voi myös uusiutua siten, että jotakin poistuu, mutta tilalle tulee uutta. Uuden kasvaminen saattaa joissakin tilanteissa olla voimakkaampaa kuin vanhan purkautuminen. Suomessakaan ei voida puhua yhdestä ja ainoasta teollisuuden muuttumisen kehityskulusta. Jossakin yhdyskunnassa voi jokin tuotannonala kadota kokonaan, mutta jos tilalle syntyy toinen, yhtä suuri, ei yleistasoinen mittausta paljasta mitään muutosta edes tapahtuneeksi. Jos deindustrialisaatiolla ymmärretään jonkintyyppistä purkautumista, tarvitaan analyysia, miten purkautuminen ko. yhdyskunnassa on tapahtunut. Tuloksena voi olla huomio, että deindustrialisaatio tapahtuu eri tavoin eri yhdyskunnissa. On olennaista havaita, että teolliset yhteiskunnat käyvät koko ajan läpi rakenteellisia muutoksia, esimerkiksi työntekijöiden irtisanominen on jatkuva prosessi (McKersie & Sengenberger 1983, 12). Myös tuotannon alueellinen rakenne muuttuu kaiken aikaa. Esimerkiksi Britannian teollisuuden maantiede on tullut kokonaan uudelleenmuotoutetuksi ainakin kahdesti 150 vuodessa (Massey 1984, 3).

Tuotannon ohjailussa luotetaan läntisissä teollisuusmaissa markkinavoimiin ja voittomotiiviin (Smith 1984, xi; Carney 1980, 29; Lash & Urry 1987, 85). Jännitettä yhteiskunnan pyrkimysten ja yksittäisen tuotantolaitoksen välille syntyy siitä, että yhteiskunnan tai yksilön etu ja tuotantolaitoksen etu eivät ole aina samat (ks. Shapiro 1985, 78). Esimerkiksi yrityksen lopettaminen jossakin yhdyskunnassa voi palvella yrityksen pääoman siirtoa vähemmän tuottavasta toiminnasta tuottavampaan, ja siten nostaa yrityksen voittoja, mutta se jättää mahdollisesti suuriakin joukkoja välittömästi työttömiksi ja kerrannaisvaikutusten kautta laskee laajemminkin yhdyskunnan rahallista toimeentuloa. Markkinamekanismiin uskova ajattelu vakuuttaa kuitenkin, että tuotantomuutos on johtanut tehokkaampaan tuotantoon ja koko yhteiskunnan kannalta parempaan lopputulokseen, ja vain alueiden ja yksilöiden välinen tulonjako on muuttunut.

Pääoma ohjataan tuotannonaloille ja sijoittumisalueille tuottamaan voittoa. Mikäli pääoma ei tuotakaan riittävästi voittoa, on Ray Hudsonin mukaan olemassa neljä mahdollisuutta:

1. Haetaan tuottavampi tapa valmistaa ko. hyödykettä sijaintialueella.
2. Haetaan jokin muu, paremmin tuottava tuotannonala, mutta pysytään samalla sijaintialueella.
3. Pidetään tuotannonala ennallaan, mutta etsitään tuottavampi sijaintipaikka.
4. Vaihdetaan sekä paikkaa että alaa (Hudson 1988, 11).

Pääoman ohjautuminen voitontavoittelussa aina uusiin hyödykkeisiin, uusille tuotannonaloille ja sijaintipaikkakunnille on voimakas mekanismi, joka ylittää valtion mahdolliset yhteensovittavat keinot (Carney 1980, 29). Hyvinvointipyrkimysten ja tuotannon päätösten yhdensuuntaisuutta ei kovin yleisesti aseteta kyseenalaiseksi. Yleensä mukautumista voitontavoitteluun liittyviin muutoksiin pidetään välttämättöminä ehtoina lisähyvinvoinnin saavuttamiselle, eli yhteiskunnan toiminta lähtee pääoman vaatimuksista ja pyrkii sopeuttamaan ihmistä niihin (ks Uusitalo 1990, 307; Väyrynen 1990, 386). Doreen Massey ja Richard Meegan heittävät ajatuksena ilmaan toisen vaihtoehdon, jossa lähdetäisiin ihmisten vaatimuksista ja hyväksyttäisiin todelliseksi ongelmaksi se, että tuotanto ei nykytavalla organisoituna takaa riittävästi työpaikkoja (Massey & Meegan 1985b, 139–140). Briitta Koskiaho kysyy murrosta arvioidessaan: "Joutuuko yhteiskunta taas kerran tilanteeseen, missä se ei pysty järjestämään toisen kansanosan olosuhteita, kun uutta taloudellista kokonaisuhyötyä tavoitellaan" (Koskiaho 1987, 38).

Aluetaloudellisesti painottuneessa tarkastelutavassa on tyypillisesti oltu kiinnostuneita tuotantotoiminnan alueellisesta sijoittumisesta ja dynamiikasta. Jo perinteiseksi laskettavia menetelmiä tutkia yhdyskunnan tuotantorakennetta ja tuotannon luonnetta ovat mm. 'shift and share' -analyysi, 'economic base' -teoria ja erilaiset muut alueen rakenteellista luonnetta selvittävät teoriat (ks. näistä esim. Katajamäki 1988, 73; Eskelinen 1985, 38; Läpple ja van Hoogstraten 1980, 149). Niiden perusajatuksena on kansantalouden jakaantuminen eri sektoreihin ja alueisiin. Alue, joka sisältää runsaasti kansallisesti kasvavia toimialoja, menestyy muutoksessa paremmin kuin alue, jossa kasvusektoreita on vähän. Tällaiset analyysit ovat kuitenkin enemmän muutoksia kuvailevia kuin niitä selittäviä (Lloyd ja Shutt 1985, 19–21; Massey ja Meegan 1982, 194; ks. myös Katajamäki 1984, 9). Jo itse toimialan käsite on ongelmallinen. Toimialaluokittelussa on kyse tyypittelystä, joka perustuu lähinnä valmistettaviin tuotteisiin. Tuotteita on kuitenkin huomattava joukko – enemmän kuin hienojakoisemmassakaan toimialaluokittelussa. Näin ollen jokin kansallisesti (eli keskiarvoisesti) kasvava toimiala ei jollakin alueella ehkä

sisälläkään kasvua aihettavaa tuotantoa. Tarvitaan paikallisempaa ja syvemmälle tuotantoprosessiin menevää analyysiä.

Tuotantotoiminnalle on olennaista erilaiset kytkennät. Niitä on usein ilmennetty panos-tuotos -ketjuina. Yritys liittyy 'taaksepäin' niihin toimialoihin, joiden tuotteita se käyttää tuotantopanoksina ja 'eteenpäin' toimialoihin, jotka käyttävät yrityksen tuotteita omina panoksinaan (tai lopputuotteina kuten esim. kuluttajat tekevät). Kytkennot voivat olla välittömiä tai välillisiä. Välittömästi kytkeytyneitä ovat esimerkiksi yrityksen alihankkijat, ja välillisesti vaikkapa alihankkijoita palvelevat yksiköt. Vaikutusketjut voi ryhmitellä toisiaan seuraaviksi kerroksiksi. (menetelmästä esim. Isard 1975, 16, 118-119; Eskelinen 1985, 16; Hjerpe 1989, 421-422). Kytkennot avulla voidaan arvioida yhden toimialan muutoksen aiheuttamia kerrannaisvaikutuksia muille aloille. Tarkastelu voi koskea hyödykekytkentöjä, mutta toimialojen tuotantomallien avulla saadaan esiin myös eri alojen työllisyyskertoimet, ja niiden avulla työllisyyden kerrannaisvaikutukset. Kun panos-tuotos -tarkastelua halutaan käyttää alueiden tutkimiseen, tarvitaan alueellista tietoa. Valtakunnallinen panos-tuotos -taulu on keskiarvo, jonka panoskertoimet eivät kuvaa kaikkien alueiden tuotantotoiminnan kytkentöjä yhtä hyvin. Tarkempaan analyysiin päästään alueellistamalla tarkastelu. Ajan mittaan on Suomessakin tehty joitakin talousalueittaisia malleja ja myös paikallisempaa, yhtä kaupunkiseutua koskevaa panos-tuotos-tutkimusta (ks. Saurio 1990, 335).

Panos-tuotos -tarkastelu on väistämättä hieman kaavamainen ja kankea kuvaamaan yhdyskunnan moninaisia kehitysprosesseja. Walter Isard nimeää puutteeksi myös sen, että kerrannaisvaikutukset eivät toteudu välittömästi vaan aikaviiveen jälkeen. Hän pitää alueellista panos-tuotos -mallia kuitenkin työllisyystarkasteluja hyödyttävänä, koska se kuvaavalla tavalla paljastaa toimialojen väliset työllisyyskytkennät (Isard 1975, 130-131, 152).

Hyödykkeiden tuotanto käyttää valmistusprosessissa tuotannontekijöitä, joiksi voidaan lukea maa, pääoma ja työvoima. Yrityksen teorian mukaan tuotannon perusajatuksena on yhdistää tuotannontekijöitä siinä keskinäisessä suhteessa ja laajuudessa, joka takaa suurimman voiton. Työnantaja kysyy työvoimaa käyttäkseen tätä tuotannontekijänä. Rajatuottavuusteorian mukaan työvoiman käyttöä lisätään pisteeseen, jossa uudesta työntekijästä saatava lisähyöty muodostuu yhtä suureksi kuin aiheutuva lisäkustannus (ks. Työmarkkinoiden muutosten...1985, 59). Jos työntekijöiden määrää vielä tästä nostetaan, lisäkustannukset muodostuvat suuremmiksi kuin saadut lisähyödyt. Työvoiman käyttö ei kuitenkaan ole täysin suoraviivaista eikä täysin verrattavissa jonkin raaka-aineen hankkimiseen. Työvoimalla on kaksinainen luonne. Toisaalta se muodostaa työnantajalle kustannuserän, jota minimoimalla voi lisätä voittoa. Toisaalta työvoima ei ole

homogeeninen eikä muuttumaton – eikä konemaisesti toimiva ja ohjattava – tuote. Työvoima voi tuotantoprosessissa näyttäytyä myös investointihyödykkeen kaltaisena. Sijoittamalla työvoiman taitotasoon ja käyttämällä erilaisia houkuttimia (hyvää palkkaa, miellyttäviä työoloja jne.), työvoima voi aikaansaada aiemmasta lisääntyvää tuotantoa. Vaikuttaa selvältä, että tietyt ammatit tai työtehtävät on määritelty sen sisältöisiksi, että työvoima on eräänlainen koneen jatke, jolloin sitä käsitellään lähinnä kustannuseränä ja sen aikaansaama tuotantovaikutus oletetaan enemmän tai vähemmän vakioksi. Toisaalta on olemassa tuotantoa, jossa ideoinnilla ja kehittelyllä on keskeinen merkitys onnistuneen ja voittoa tuovan tuotannon synnyttämiselle. Siksi en näe työvoiman kysyntääkään täysin yksioikoisesti taloudellisten laskelmien mukaan määräytyvän, vaan työnantaja joutuu harkitsemaan työvoiman luonteen molempia puolia.

On kiintoisaa pohtia, onko tämä jollakin tavalla yhteydessä tuotannon historiallisiin vaiheisiin tai paikallisiin sidoksiin tai työnantajien ihmiskäsityksiin (ks. asiaan liittyen Kanerva 1989). Thierry Noyelle korostaa, että työvoimaan on syytä panostaa – esimerkiksi koulutusta käyttäen – vaikkakin yrityksillä on suuri houkutus nähdä työvoimaan uhratut varat vain kustannuseränä – varsinkin, jos työvoiman vaihtuvuus on suurta ja koulutettu työvoima valuu muualle (Noyelle 1987, 117).

Markkinapohjaisissa talouden selityksissä on ongelmana se, että teorian oletukset markkinoiden luonteesta – mm. markkinoiden olemuksen läpinäkyvyydestä kaikille osapuolille – eivät täysin toteudu todellisuudessa (ks. esim Harris ym. 1985, 156).

Itse työmarkkinoiden olemuksesta ja toimintatavoista on olemassa erilaisia näkemyksiä. Niinkin monimuotoista asiaa kuin työmarkkinoita voi katsoa useasta suunnasta. Gunnel Forsberg on esittänyt paikallisten työmarkkinoiden mallin, joka näkee työmarkkinoiden muodostuvan kolmen asian ympärille: työvoiman, paikallisten 'rakenteiden' (fyysiset, väestö- ja yhteysrakenteet) sekä paikallisten toimijoiden (yritykset, työmarkkinajärjestöt, kunta sekä työnvälitys/valtio) (Forsberg 1989, 168). Forsberg ottaa huomioon sekä työvoimassa että muissa rakenteissa tapahtuneet muutokset ja saa siten sisällytetyksi malliinsa tiettyä syvyyttä ja dynamiikkaa. Jos ajattelemme työvoiman kysyntää ja tarjontaa, itse asiassa kyseessä on ajassa jatkuvasti muuttuvien suhteiden joukko. Kysyntä ja tarjonta ovat toisiinsa kietoutuneita. Kun ne kohtaavat markkinoilla, on olennaista millaisia ne ovat suhteessa vastapuoleen (Santamäki 1986, 22; Hadjimichalis ja Vaiou 1990, 3). Mikäli joillakin työmarkkinoilla havaitaan jonkin osan työvoimasta jäävän pitkäksi aikaa työllistymättä, kyse ei välttämättä ole työntekijöiden absoluuttisesta kelpaamattomuudesta työpaikkoihin, vaan kelpaamattomuudesta olemassa oleviin töihin (tai tarkemmin sanottuna työhönottajan näkemykseen kelpaamattomuudesta). Kyse voi olla myös työntekijöiden valinnasta: jokin työpaikka ei ole niin tyydyttävä, että laukaisisi työhönmenon. Kun

puhutaan työmarkkinamalleista, ongelmana on kuitenkin usein se, että mallit saattavat painottaa liikaa mekaanisiin, organisaatiotasoiisiin ilmiöihin, tai hallinnollisiin, tietyllä tavalla ohuisiin tai yksipuolisiin tarkasteluihin (vrt. Jolkkonen ym. 1991, 31–33).

Klassisen taloustieteen näkemyksiä työvoiman kysynnän ja tarjonnan määräytymisestä voi kritikoida paitsi yhteiskunnallisten kytkentöjen pinnallisuudesta, myös siitä, että "markkinoiden" käsite johtaa pitämään työmarkkinoita homogeenisesti muodostuneiden kysyntälohkon ja tarjontalohkon kokonaisuutena. Klassiseen talousteoriaan perustuva näkemys on saanut kritiikikseen teorioita, jotka pitävät työmarkkinoita pikemminkin usean erillisen osamarkkinan yhteenliittymänä kuin yhtenä ja rajattomana markkinana. Näitä nk. lohkoutumis- tai segmentaatioteorioita on käsitelty tai niiden selitysvaimaan viitattu hyvin runsaasti työmarkkinoiden tutkimuksessa (ks. mm. Työmarkkinoiden muutosten...1985, 2–7; Haughton ja Peck 1989, 272–275; Nätti 1985, 92, 117; Kasvio 1986, 143; Craig & al. 1985, 113–114; Sääski 1981, 3). Segmentaatiokeskustelu on kuitenkin melko uutta, ensimmäisinä varsinaisina mainintoina pidetään Kerrin puhetta työmarkkinoiden "balkanisoitumisesta" 1950-luvulla (ks. Kivinen 1985, 88). Klassisen taloustieteen kritiikki – jonka yhteyteen osittumisteoriat rakentuvat – on tosin vanhempaa.

Lohkoutumisella voidaan yksinkertaisimmillaan ymmärtää sitä, että kaikki työpaikat eivät ole yhtäläisesti kaikkien työnhakijoiden ulottuvilla eivätkä kaikki työnhakijat yhtä kiinnostuneita kaikista työpaikoista. Kysyntä ja tarjonta kohdistuvat kerrallaan vain osaan työvoimasta ja työpaikoista. Koska työmarkkinat ovat monimuotoiset, on segmentaatiotakin verraten vaikea tutkia kattavasti. Usein segmentaation havaitsemiseksi rajaudutaan tiettyyn osaan työmarkkinoita. Muodostetaan kriteerit, joiden suhteen osittumista ajatellaan syntyvän ja etsitään niille sopivat käytännön mittarit (ks. Nätti 1988, 20).

Segmentaatioteoriat liittyvät läheisesti muihin yhteiskuntatieteellisiin teorioihin ja näkökulmiin, joissa tarkataan ihmisten eriarvoisuutta. Ihmiset voivat olla työmarkkinoilla erilaisessa asemassa monestakin syystä ja monella tapaa. Luokkateoriat näkevät yksilöiden mahdollisuudet erilaisina, samoin merkittävä erilaisuuden lähde voi olla sukupuoli (mts., 6). Sekä työvoiman kysyntä että tarjonta kytkeytyvät useilla säikeillä inhimilliseen päätöksentekoon. Työmarkkinoiden lohkoja ei voidakaan kokonaan selittää "objektiivisella" kysynnän ja tarjonnan epäsovivuudella: esimerkiksi sillä, että työtaitovaatimukset ylittävät työntekijän taidot jne. Työntekijän jääminen tiettyjen työpaikkojen ulkopuolelle voi riippua inhimillisen päätöksenteon moninaisista kriteereistä. Reinhard Kreckel näkee työmarkkinoiden tapahtumiin, lähinnä työntekijöiden rekrytointiin ja työvoiman tarjontaan liittyvän vallankäyttöä, jotka voidaan erotella viiteen ryhmään.

1. Vertikaalinen sulkeuma suojelee etuoikeutettuja ammattiryhmiä alhaalta tulevalta kilpailulta esimerkiksi koulutusvaatimusten tai sukupuoleen perustuvien tehtäväkuvausten avulla.
2. Horisontaalinen erottelu merkitsee, että rinnakkaisia ammattiryhmiä ei nähdä toistensa kilpailijoina.
3. Kolmas muoto on solidaarinen yhteennivoutuminen, jossa ulossuljetut alkavat vaatia yhteisesti etujaan.
4. Yritykset puolestaan suojautuvat toimintakykyisiä työntekijäryhmiä vastaan kehittämällä yrityksen sisäisiä työmarkkinoita.
5. Viiminen vallankäytön muoto on yrityksen mahdollisuus viime kädessä erottaa työntekijä (Kivinen 1985 mukaan, 95–97).

Työmarkkinateorioissa on tyypillisimmillään nähty työmarkkinoiden jakautuvan esimerkiksi sekudääri- ja primäärilohkoiksi tai "jokamiehen", yritys- sekä ammattityövoiman markkinoihin (ks. Nätti 1988, 20–33; Räisänen 1988, 10–28). Mielenkiintoisia ovat käsitykset jokamiehen työmarkkinoista ja arviot niiden ajallisista ja alueellisista kehityskuluista. Jouko Nätti kuvailee jokamiehen työmarkkinoille olevan tyypillistä "...pieni yrityskoko, kysyntä on säännötöntä, työntekijät eivät ole kiinnittyneet tiettyyn yritykseen, ammattiin tai toimialaan, työllisyys on hyvin epävarmaa ja epäsäännöllistä..." (Nätti 1988, 32). Mielenkiintoisuus liittyy mm. työttömyyden ja jokamiehen markkinoiden yhteyteen. Voi kysyä, ovatko jokamiehen työmarkkinat menettäneet osuuttaan työmarkkinoilla ja työpaikkojen kadotessa työntekijät päätyneet yhä tyypillisemmin työttömyyteen. Kun paikkakunnan työllisyys joutuu murrostilaan, voi syntyä rakenteellinen kuilu tarjolla olevan työvoiman ja työvoiman rekrytoinnin välille. Myös työvoima rakentaa työskentelyään aiempien "työkokemuskerrostensa" varaan. Työvoiman kysynnän muuttuessa joidenkin työntekijöiden mahdollisuudet suuntautua uuteen voivat heikentyä. Jokamiehen työmarkkinoihin olennaisena kuuluvien sekatoiden väheneminen tai jopa katoaminen työmarkkinoilta merkitsee vaikeuksia osalle työvoimaa. On oletettavaa, että paikallisen työllisyyden muutoksessa on usein mukana tämänkaltaista eriytymistä.

Työhallinnossa on muutamaan otteeseen tehty selvityksiä siitä, onko työttömien joukossa henkilöitä, jotka eivät työllisty paikallisille työmarkkinoille (Sääski 1985; Sääski ja Weijola 1989, 9). Arviot ovat tavallisimmin perustuneet työvoimatoimiston virkailijoiden näkemyksiin ja asiantuntemukseen. Osa työttömistä on katsottu "ei työmarkkinoiden käytettävissä" oleviksi. 1980-luvun lopulla tehdyssä arvioinnista tällaisia henkilöitä katsottiin olevan 14 % työttömistä (Sääski ja Weijola 1989, 9). Toteamus "ei

markkinoiden käytettävissä" olemisesta voi kuvastaa tietyn hetken lopputulosta, mutta ei paljasta onko lohkoutumisen takana työvoiman kysynnän vai tarjonnan vai kenties molempien tekemät rajaukset. Työvoiman kysynnän muutokset ovat yleensä rajumpia ja ennustamattomampia kuin tarjonnan muutokset. Sen vuoksi lyhyellä tähtäyksellä kysynnän muutos voi rajata huomattavankin osan työvoimasta olemassa olevien työpaikkojen ulkopuolelle. Pitkällä tähtäyksellä työvoima saattaa sopeutua kysynnän rakenteeseen esimerkiksi hankkimalla uusia taitoja, muuttamalla ammattialaa tai asuinpaikkaa. Työttömyyden lohkoutuminen voi saada pontta myös markkinakäyttäytymisen "hälystä". Sekä työntekijä että työnantaja eivät ole lainkaan tarkasti perillä työmarkkinoiden kaikista mahdollisuuksista. Päätöksiä voidaan tehdä luulottelujen, uskomusten, puutteellisen tiedon ja sattuman varassa. Graham Haughton ja Jamie Peck sanovat, että työvoimapulassa työnantajien pitäisi mennä myös itseensä ja heidät pitäisi panna huomaamaan, että voivat saada työntekijöitä sellaisistakin ryhmistä, joita eivät ole aikaisemmin ajatelleet (Haughton ja Peck 1989, 274–275; ks. myös Koistinen ym. 1987, 17, 25).

Työmarkkinoiden lohkoutumistutkimukset ovat tyypillisesti perustuneet työssäolevien tarkasteluun. Tilanteessa, jossa työvoiman tarjonta ylittää kysynnän on mahdollista, että työvoiman hankinta kohdistuu selkeimmin vain osaan työhön halukkaista, jolloin tietty osa työvoiman tarjonnasta valikoituu pitkäaikaiseen työttömyyteen. Maissa, joissa työttömien "tukityöllistäminen" on vähäistä voi syntyä hyvinkin mittavaa pitkäaikaistyöttömyyttä. Esimerkiksi Englannin perinteisessä teollisuuskaupungissa Manchesterissa oli 80-luvun puolivälissä miesten työttömyysaste lähes 30 % ja naisten n. 15 %. Työttömistä 48 % oli ollut vähintään vuoden työttömänä, 28 % yli kaksi vuotta ja viidesosa vähintään kolme vuotta (Manchester Employment Plan 1987, 106–109). Vaikka tilanne voi kuvastaa voimakasta deindustrialisaatiovaihetta, jossa uutta työvoiman kysyntää ei ole kovin paljon syntynyt, lienee taustalla jatkuvampiakin prosesseja, jotka ajavat osaa työvoimasta syrjään.

Työmarkkinoita määräävät taloudelliset laskelmat. Työnantaja mittaa tavalla tai toisella työvoiman käytön hyödyt ja kustannukset ja päättää niiden pohjalta työvoiman käytöstään. Työvoima on kuitenkin tavarana liian monimutkainen ja muuttuva, jotta se voidaan yksinkertaisella laskelmalla jättää viivan ylä- tai alapuolelle. Kari Vähätalo varoittaaakin, että lohkoutumiskeskustelu voi parhaimmillaan avata laajempia näkökulmia työmarkkinoihin, mutta pahimmillaan johtaa "...ihmisten lisääntyvän jaottelun ja syrjinnän voimistamismalleiksi..." (Työmarkkinoiden muutosten...1985, 242).

Tämä joen muodostama kolmijakoisuus on ollut vaikuttamassa teollistumisen alusta saakka. Karttakuva 1 esittää Kuusankoskea paperitehtaiden synnyn aikoihin, 1870-luvulla. Kuusankosken nykyinen keskusta on Kuusanniemen kylän kohdalla.

Haluan seuraavassa kosketella Kuusankosken paperiteollisuuden synnyn päävaiheita. En pelkästä mielenkiinnosta, vaan siksi, että mielestäni silloin muotoutui asioita, jotka ovat tänäkin päivänä vaikuttamassa Kuusankosken tuotantoelämään ja oletettavasti edelleen sen tulevaan muotoutumiseen.

Kymijoki muodostaa Kuusankosken kohdalla kolme koskialuetta, joiden matkalla joki laskee yhteensä 25 metriä eli kolmanneksen koko reitin Päijänne – Suomenlahti pudotuksesta (Talvi 1979, 31). Näistä ylin, Voikkaankoski laskee 700 metrin matkalla lähes seitsemän metriä. Merkittävimmät putoukset ovat kuitenkin Kuusankoskessa, joka muodostaa kolme peräkkäistä putousta kilometrin matkalla ja laskee yli kymmenen metriä alemmaksi (Seppovaara 1988, 47). Juuri Kuusankosken äärelle syntyi Kuusankosken paperiteollisuus. Saha- ja paperiteollisuuden tekniikan kehittyminen ja markkinoiden avautuminen oli saanut melkoisen innostuksen vallata jokien koskiosuuksia, jopa niin, että rantatiloja ja koskivoimaa myytiin pian "villin lännen" malliin (Talvi 1979, 332). Myös Kuusankosken kosket kiinnostivat useitakin valtaajia, mutta menestyksekkäimmiksi ja varsinaisiksi tehtaan perustajiksi nousi kaksi lounais-suomalaista, Axel Wilhelm Wahren sekä Carl Robert Mannerheim. He sijoittuivat 1870-luvun alussa lähes samanaikaisesti, Mannerheim vain kaksitoista päivää Wahrenia myöhemmin, kosken äärelle, sen vastakkaisille rannoille ja ryhtyivät käynnistämään puuhioke- ja paperituotantoa (mts. 33–36).

Kymenlaakson paperituotannon alkuvaiheissa ei laakson ja toisen merkittävän teollisuusseudun, Tampereen, välillä ollut kovin erikoisia yhteyksiä. Kolmannen yhtiön noustessa Voikkaalle kahta aiempaa yhtiötä muutamia kilometrejä pohjoisemmaksi, yhteydet lisääntyivät. Tehdashankkeen hoitajana oli Rudolf Elving, joka toimi Tampereen Kattohuopatehtaan lukuun. Toinen merkittävä tamperelainen yritys, Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus oli siirtänyt puunjalostustuotantoaan keskiseen Kymenlaaksoon, Inkeröisiin. Yritys oli yhteydessä myös Voikkaan tehdashankkeeseen, sillä se toimitti Voikkaalle kaksitoista hiomakonetta. Voikkaan tehtaasta muodostui merkittävä, siitä tuli muutamassa vuodessa Suomen suurin ja nykyaikaisin paperitehdas.

Näin Kuusankoskella oli tämän vuosisadan alussa käynnissä kolmen yhtiön hoitamana kolme paperitehdasta, kahdella takanaan jo kolmenkymmenen vuoden historia, yhdellä vain muutaman. Kunkin tehtaan ympärille oli syntynyt oma tehdaskylänsä. Voikkaan tehdaskylä ylempänä joen varrella sai alkunsa kahta muuta kylää myöhemmin, mutta se

kasvoi erittäin ripeästi ja muodostui eräässä vaiheessa muita kyliä merkittävämmäksi, kunnes Kuusanniemen kylän tietoinen kehittäminen Kuusankosken itsenäisen kunnan synnyttyä muutti asutuksen ja elämän painopistettä vähitellen pois Voikkaalta.

Voikkaan kehitys oli erilainen kuin kahden muun kylän. Yhtiön taustahahmo Elving ei ollut Wahrenin tavoin kiinnostunut tehtaalaisten yhdyskunnan järjestämisestä ja yhtiö rakensikin vain keskeisimmät ja tarpeellisimmat rakennukset tehtaan välittömään läheisyyteen. Työntekijät saivat enimmäkseen omin päin sijoittua talollisilta vuokraamilleen tai hankkimilleen tonteille. Asutuksesta muodostuikin Kymintehdasta ja Kuusankoskea sekavampi ja osin slummimaisempi, koska tarkkaa huolta talojen sijoittelusta ja yleisestä viihtyisyydestä ei pidetty. Nopea kasvu ja muita kyliä vilkkaampi muuttoliike erottivat Voikkaata omantyyppisekseen yhdyskunnaksi. Rauhattomuus oli yleisempää ja myös tehtaan työilmapiiristä kehittyi kireämpi kuin kahdessa muussa, ainakin jos sitä mittaa lakkoherkkyydellä ja tehtaan isännistön ja työväestön välisillä suhteilla (Talvi 1979, 261).

Voikkaan nopeasti kasvanut ja hyvin menestyvä yritys, jolla oli oma yhdysratansa Savon radalle, lisäsi Suomen paperiteollisuuden sekä olemassaolevia että tulevaisuuden tuotantomahdollisuuksia yhä suuremmalta osin Kuusankoskelle. Koska kuitenkin oli olemassa kolme erillistä yhtiötä ja yhdyskuntaa, lisääntyvä kilpailu veisi eittäämättä kustannuksia ylöspäin. Niinpä syntyikin "rohkea ajatus" liittää tehtaot yhdeksi suuryhtiöksi.

Toiminnallisen yhtymisen tapahduttua vuonna 1904 alettiin myös tehdaskyliä eri tavoin lähentää toisiinsa. Maantieteellinen etäisyys, jota Voikkaalle oli kuitenkin nelisen kilometriä, piti sen muista kylistä erillään. Kyliä lähentämään suunniteltiin ja rakennettiin kapearaiteinen rautatie, joka valmistui v. 1920. Se helpottikin tehtaiden välistä liikkumista ja sen myötä myös asutusta alettiin suunnata Naukion pelloille Voikkaan ja Kuusankosken puoliväliin. Vaikka kunnan asutus ja palvelut myöhemmin keskittyivätkin yhä enemmän Kuusankosken yhdyskuntaan, ei tehdaskyliä erillisyytensä kadonnut kokonaan edes maantieteellisesti ja ehkä vielä vähemmän henkisesti (ks. myös Kymin osakeyhtiö...1972, 16).

Vuoden 1879 elinkeinoasetus salli lähes täydellisen elinkeinovapauden ja lopetti "laillisen suojelun" eli palkollisuuden ja teki mahdolliseksi työvoiman palkkaamisen 14 vuorokauden molemminpuoleisen irtisanomisajan varaan. Samana vuonna tuli voimaan myös muuttovapauslaki (Rasila 1982 a, 19–20). Nämä molemmat säännökset merkitsivät nykykäsityksenkin mukaan melkoista harppausta kohti "joustavan työvoiman käytön"

mahdollisuutta. Kuusankosken tehdaskylistä ei kuitenkaan tullut tilapäistyöväen virtauspaikkoja, joskin työväen vaihtuvuus myöhemmin – esimerkiksi 1920-luvulla saattoi olla korkeimmillaan vuosittain lähes 70 prosenttia (Polin 1932, 208). Veikko Talven mukaan jo alusta lähtien, huolimatta irtisanomisen mahdollisuudesta, työsuhteista pyrki muodostumaan kestäviä, usein eliniän pituisia.

Kymiyhtiö on Kuusankosken alkuaian yhtiöistä se, jonka kehitystä leimasi selvä ja tarkoitettu pyrkimys vakaan ja tyytyväisen työväen muodostamiseen. Monilla Suomen yhden tai muutaman suuryrityksen hallitsemilla tehdaspaikkakunnilla on ollut pyrkimyksenä erilaisin paternalistisin järjestelyin sitoa työvoimaa yritykseen ja paikkakuntaan (Vähätalo 1983, 25–26; ks. myös Kalela 1986, 53). Hyvä keino tähän on vaikkapa työväen asumiseen vaikuttaminen, ja näin on tehty myös Kuusankoskella (Melolinna 1991).

Toinen moottori – ehkä kuitenkin vaimeampi – tehdasyhteisöjen elämässä ennen kunnallistoiminnan laajenemista olivat työväen yhteispyrkimykset. Työväen jonkintyyppisellä kollektiivisuudella voi olla samankaltainen merkitys tehdaspaikkakuntien työvoiman viihtyvyyteen kuin työnantajan yhteisöön suuntautuvilla toimilla. Työntekijöiden yhteispyrkimykset voi jakaa "tehtaan sisäisiin" ja "yhdyskuntaan" suuntautuviin. Työ väritti paperipaikkakunnan yksilön elämää laajasti teollisuuden nuoruusvuosina. Myös työntekijöiden yhteenkuuluvuuden tunne tuli yksinkertaisesti työroolin ja yhteisön mutkattoman perusasetelman välityksellä: oli patriarkaalinen tehdas ja sen työväki. Kuten Jorma Kalela sanoo: " omaa identiteettiä ja asemaa' (ei) tarvinnut 'löytää'" (Kalela 1990, 12).

Kuusankosken yhdyskunnan kolmijakoisuus näkyy myös työväen pyrkimyksissä. Kymintehtaalle perustettiin v. 1890 työväenseura, joka jäi toiminnaltaan vaatimattomaksi. Joitakin vuosia myöhemmin perustettiin kolme työväenyhdistystä – kuhunkin kylään omansa. Samalla tavoin oli työväenliike muodostanut vuotta aiemmin kolme erillistä osuuskauppaa. Myös nuorisoseuraliike "sai vankan jalansijan". Ensimmäinen seura perustettiin Kuusankosken kylään v. 1896 ja Kymintehtaalle v. 1897. Yksi seurojen tavoitteista oli hillitä kylätappeluita – varsinkin "kymintehtaalaisten ja kuusaalaisten nuorukaisten välit olivat kireät" (Talvi 1979, 275–289). Työväen yhteistoiminta suuntautui siten myös tehtaiden ulkopuoliseen elämään, mutta sen organisaatio oli paikkakunnalle tyyppillisesti kolmijakoinen.

Pohjoisen Kymenlaakson teollistuminen rakentui pitkään lähes yksinomaan paperiteollisuuden varaan. Muuta teollisuutta ilmaantui merkittävämmän vasta 1960-luvulla

eikä silloinkaan suurteollisuuden leimaa rikkovasti. Kun myös viereisen kaupungin, Kouvolan, vilkkain kasvu ajoittuu 1960-luvulle ja 1970-luvun alkuun, ei sekään riko Kuusankosken suurteollisuusvaltaista työllisyyden perinnettä. Tämä suurteollisuusvaltaisuus näkyy elämässä monin tavoin. Paikkakunnalle 1970-luvulla muutettuani muistan hieman ihmetelleeni, että tuntui olevan tapana esimerkiksi yhdistyksiä perustettaessa kutsua johtokuntaan Kymiyhtiön edustaja, vaikka itse yhdistyksellä ei ollut mitään tekemistä paperituotannon kanssa. Ehkä syynä oli avustusten toivo?

Työväki on Kuusankosken kaltaisilla paikkakunnilla saattanut pidättäytyä liian kärkeviltä kannanotoilta, kuten Kuusankosken paikallishistoriaa käsittelevä lehtiartikkeli esittää: "Kuusankoskelle ja kuusankoskelaisille on ollut tyypillistä suuri maltillisuus ja säilyttävä asenne myöskin työväestön piirissä. Hannu Tuominen on haastattelujensa perusteella olettanut mm. sen johtuneen jatkuvasta riippuvudesta Kymiyhtiöön. Paikkakunnalla eikä lähelläkään ollut muita työpaikkoja ja työvoiman liikkuminen aiheutti kustannuksia, joihin varsinkaan perheellisillä työläisillä ei ollut varaa. Tahdottiin pysyä hankitussa työpaikassa. Tämä taas edellytti pidättymistä sellaisesta toiminnasta, joka olisi liiaksi ärsyttänyt työnantajaa." (Kuusankosken Sanomat, 10.2.1970). On kokemuksia siitä, että konsernit saattavat sulkea tehtaita, joissa on tavanomaista enemmän rettelöitä, koska nämä aiheuttavat kustannuksia, jotka muualla voidaan välttää (Townsend ja Peck 1985, 73). Vaikuttaa siltä, että yhdyskunnan on vaikea vastustaa tuotannon päätöksiä silloin kun niitä perustellaan tehokkuuden paranemisella, kilpailukyvyn lisäämisellä tai yleensä sillä, että yleinen etu turvautuu parhaiten tuotannon edun kautta. On kylläkin joitakin näkökantoja, jotka korostavat yhteisön ja yrityksen keskinästä riippuvuutta myös siihen suuntaan, että yrityksen voitot ovat riippuvaisia yhteisön hyvinvoinnin toteutumisesta (Harisalo 1988, 29, 106, 11). Tällainen "uusi kapitalismi" katsoo, että yhteiskunnalliset olot on pidettävä hyvinä, jotta yritysten voitot mahdollistuvat. Ajattelu tuo nopeasti mieleen vanhojen tehdasyhdyskuntien paternalistisen huolenpidon työväen oloista ja elämästä.

Olen Kuusankosken paperituotannon aiempia vaiheita esitellessäni pyrkinyt tuomaan esiin sen, että Kuusankosken yhdyskunnan työllisyyden perusta on syväänrakennetusti kasvanut paperiteollisuuden ympärille. Oikeastaan vasta 1970-luku alkoi tuoda tähän asetelmaan tiettyä muutosta, jota selvitän seuraavassa luvussa. Toinen edelleen näkyvä tuotannollinen rakennepiirre on yhdyskunnan alueellinen kolmijakoisuus. Tämäkin on seikka, jonka merkityksen ja voimakkuuden paikkakunnan asukas aistii ulkopuolista voimakkaammin. Tietty kotikylähenki elää edelleen. Kupunginosien erilainen luonne on siirtynyt jopa osaksi muillakin alueilla tunnettua kansanperinnettä. Tunnettu on esimerkiksi kasku, jonka mukaan Joutsenon Konnunsuolla käyty lentopallo-ottelu Voikkaa – muu Suomi päättyi numeroihin 3–0. Vaikka nykyiset voikkaalaiset eivät rauhattoman kylän mainetta harteilleen otakaan, on kylää usein luonnehdittu muuta Kuusankoskea rauhattommaksi.

4.1.2. Kuusankosken paperiteollisuuden työvoiman käytön muuttuminen 1970-luvulta 1980-luvulle

Pyrin tässä luvussa esittämään, mitä yleispiirteitä Kuusankosken paperiteollisuuden työllisyyden muuttuminen 1970-luvun öljykriisin jälkeen pitää sisällään. Sen jälkeen pohdin seuraavassa luvussa, millaiset tuotantoa muokkaavat tekijät ovat saattaneet olla vaikuttamassa työllisyyden kehitykseen – tai ainakin olleet samanaikaisesti olemassa.

Lähtökohtanani on se tosiasia, että Kuusankosken paperitehtaat ryhtyivät vähentämään työvoimaa 1970-luvun puolivälin jälkeen. Seuraavassa taulukossa on esitetty paperitehtaiden työvoimamäärän muutos.

Taulukko 1. Kuusankosken paperitehtaiden henkilökunnan määrät vuonna 1970, 1975, 1980, 1985 sekä 1990, sukupuolen ja ammatin pääryhmän mukaan (Lähde: Kymin Paperiteollisuus Oy:n luovuttamat tiedot).

VUOSI	HENKILÖKUNTA YHT.	NAISTEN OSUUS %	TOIMIHENKILÖT % KOKONAISTYÖVOIMASTA	TOIMIHENKILÖISTÄ NAISIA %
1970	4732	22.2	17.6	29.5
1975	4906	25.2	21.5	33.1
1980	4431	23.9	22.3	34.2
1985	4041	23.2	22.7	33.6
1990	3527	23.1	24.2	31.8

Henkilökunnan määrä oli vuoden 1970 jälkeen korkeimmillaan vuonna 1974, jolloin väkeä oli yhteensä yli 5300. Tuosta ajasta, eli runsaan 15 vuoden aikana, henkilökunnan määrä on siten vähentynyt lähes kahdella tuhannella hengellä, mikä Kuusankosken oloissa on merkittävä joukko. Vuodesta 1970 vuoteen 1990 on miesten määrä vähentynyt noin tuhannella ja naisten runsaalla kahdellasadalla. Naisten määrän vähennys kohdistuu 1980-lukuun, kun taas miestyöntekijöiden määrä alkoi laskea jo 1970-luvun alussa.

Henkilökunnan määrän vähennyksillä on yhteytensä investointeihin. Esimerkiksi 1980-luvun lopulla poistettiin käytöstä vanhoja paperikoneita ja rakennettiin uusi, siihen aikaan Euroopan suurin hienopaperikone. Nämä tapahtumat kiihdyttivät työntekijöiden vähennyksiä: miehet vähenivät 80-luvun loppupuolella lähes neljällä sadalla ja naisetkin runsaalla sadalla.

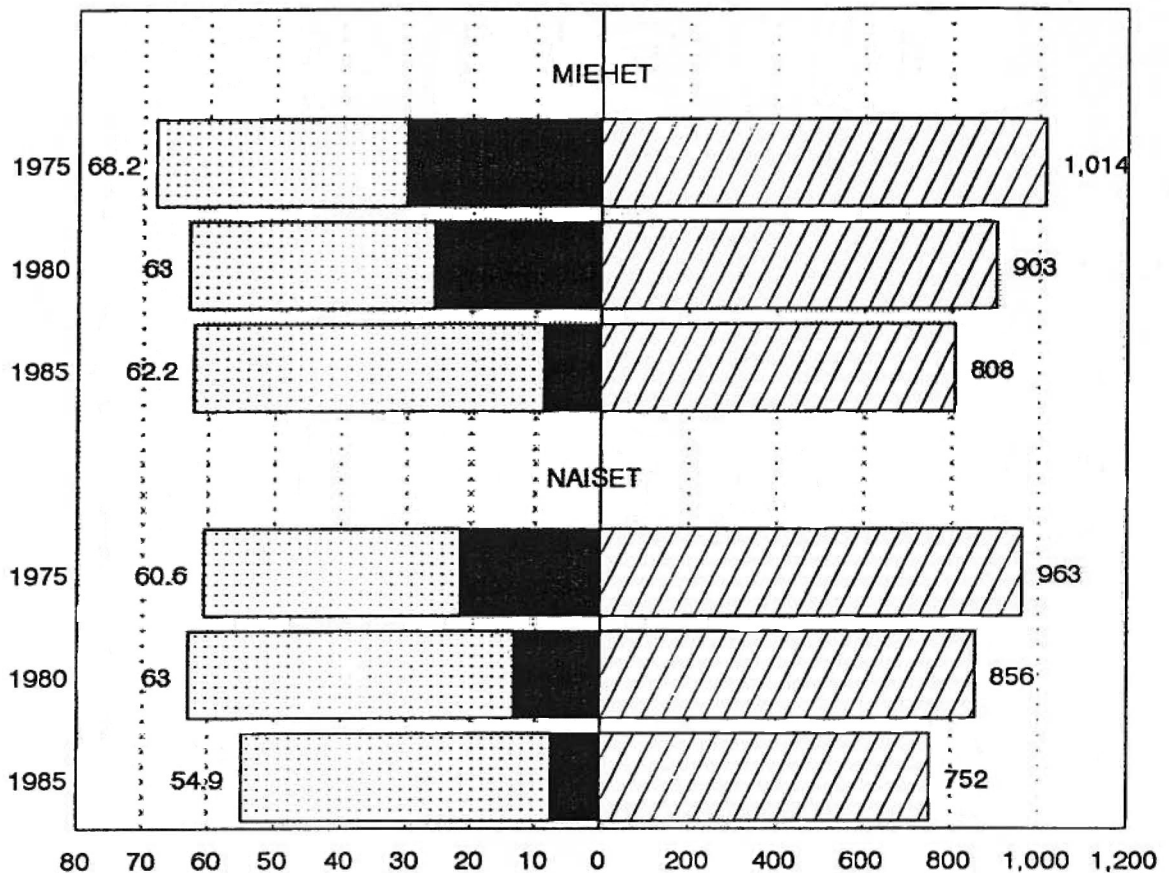
Toimihenkilömäärien muuttuminen on noudattanut hieman erilaista ajallista kulkua kuin työntekijöiden. On muistettava, että toimihenkilöihin kuuluu sekä teknisiä että konttoritoimihenkilöitä. Joka tapauksessa ne molemmat edustavat prosessityötä tukevaa toimintaa. Kun työntekijöiden määrä väheni 1970-luvulla kolmella sadalla, toimihenkilöiden määrä kasvoi yli puolellatoistasadalla. Tuntuu ilmeiseltä, että lisääntyvää toimihenkilöjoukkoa on tarvittu teknologisten uudistusten ja uusien investointien läpiviennissä. Vähennykset alkoivat purra toimihenkilöihin 1980-luvulla, ja naisein suhteellisesti enemmän kuin miehiin. Joidenkin kuulemiini käsitysten mukaan naistoimihenkilöiden kiihtynyt vähentäminen, on ollut yhteydessä mm. konttoritietokoneiden lisääntyneeseen käyttöön.

Kuusankosken paperitehtaat ovat suurena työnantajana houkuttelleet väkeä myös naapurikunnista. Yhtiö suoritti vuosien 1977 ja 1978 vaihteessa laskennan työntekijöidensä kotipaikasta (Kymiyhtiö 2/1978, 19). Selvityksen aikaan tehtaalla työskenteli yhteensä 4644 henkilöä. Näistä asui Kuusankoskella 4059 eli 87 %. Kouvolaalaisia oli 404 henkeä. Muista lähikunnista tuli työväkeä seuraavasti: Valkealasta 66, Jaalasta 43, Elimäeltä 39 ja Iitistä 14 sekä Anjalankoskelta 19. Laskennan tulos merkitsee sitä, että tehtaan työvoiman muutokset säilyttyvät pääosin kuusankoskelaisien harteille ja tehtaan muutoksia voi katsella ilman suurta tuskaa kuusankoskelaisin silmin.

Käytän seuraavassa hyväkseni väestölaskentatietoja kuvatakseni miten teollisuuden kytkeytyvä työllisyys muuttui tarkemmilta piirteiltään. Tarkastelen koko teollisuutta, josta paperiteollisuus käsittää Kuusankoskella valtaosan (muut Kuusankosken elämässä merkittävät teollisuudenalat ovat metallituote- ja ompeluteollisuus). Yksi muutokseen liittyvä oletus on se, että tehtaat ovat kiristäneet työvoiman rekrytointia, mikä on saattanut merkitä erityisesti nuorten ikäryhmien vähenemistä teollisuudessa. Kuviossa 1 on esitetty 20–24-vuotiaan ikäryhmän teollisuudessa työskentelyn muuttuminen.

Tarkasteluajankohtinani ovat vuodet 1975, 1980 ja 1985, jotka kattavat teollisuuden työllisyyden keskeisen muutosvaiheen.

Kuvio 1. Kuusankoskelaisen 20–24-vuotiaan ikäluokan kokonaismäärät, työvoimaosuudet ja teollisuudessa työskentelevät v. 1975, 1980 ja 1985, sukupuolen mukaan (Pohjatiedot: Tilastokeskus, väestölaskennat).

Oikea pylväs = ikäluokan määrä

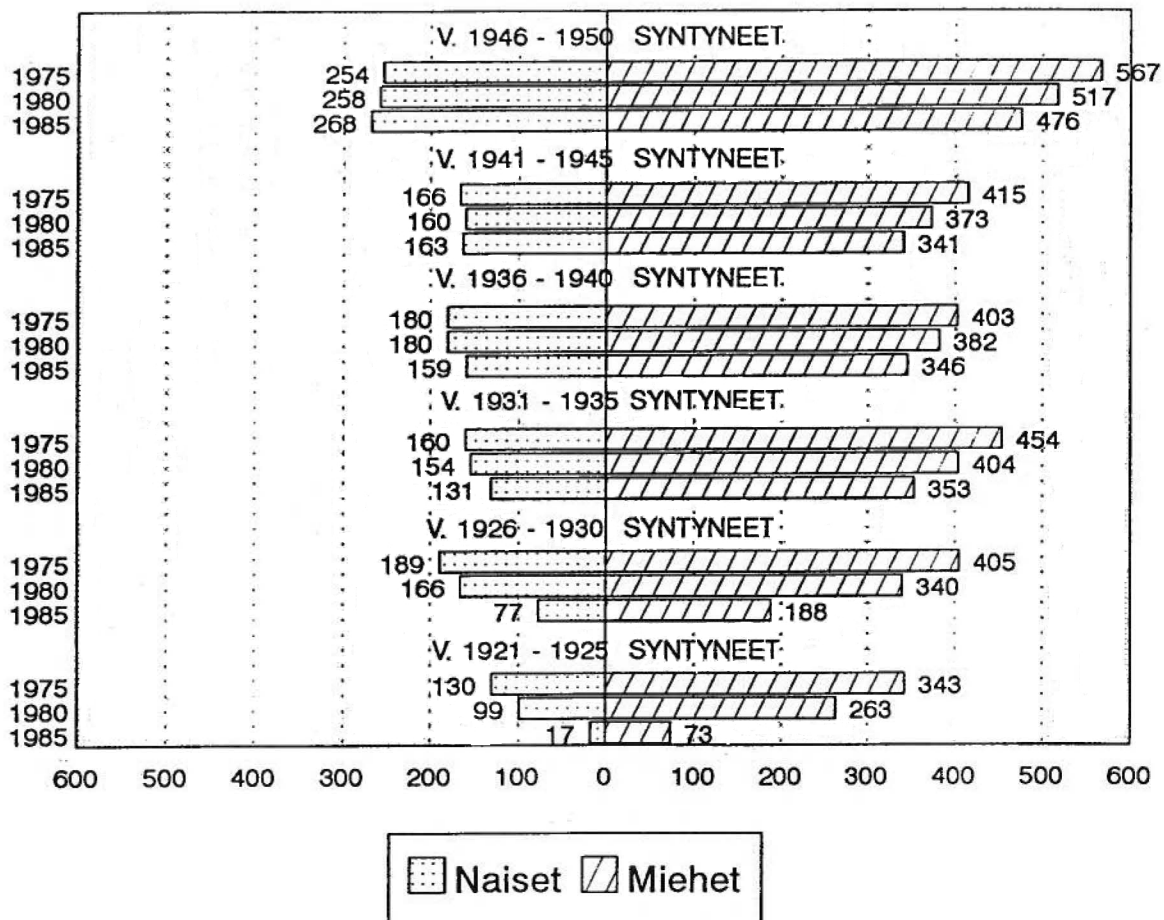
Vasen pylväs = työvoimaosuus (koko pylväs), teollisuudessa työskentelevät (tumma osuus)

Kuviosta näkyy ensinnäkin ikäluokan pieneneminen. Kyse on osaksi valtakunnalle tutusta suurten ikäluokkien jälkeisestä pienemmästä syntyvyydestä. Sodan jälkeen maailmaan tulleet ikäluokat olivat v. 1975 iältään 23–29 vuotiaita, joten he osaksi nostavat vuoden 1975 lukuja 20–24-vuotiaiden ryhmässä. Naisten työssäkäynti lisääntyi suhteellisesti 1970-luvun loppupuoliskolla. Teollisuus kuitenkin menetti osuttaan nuorten naisten työllistäjänä. Myös nuoret miehet saivat työtä teollisuudesta aiempaa vähemmän, mutta pudotus ei ollut 1970-luvulla yhtä merkittävä kuin naisilla, mutta naisia suurempi 1980-luvun alussa. Keskeisin johtopäätös kuviosta on se, että sekä 20–24-vuotiaat miehet että naiset ovat menettäneet sekä absoluuttisesti että suhteellisesti työpaikkoja teollisuudessa vuoden 1975 jälkeen.

Koska tutkin Kuusankosken tuotannon restrukturaatiota erityisesti siltä kannalta miten tuotannon tarjoamat työmahdollisuudet ovat määrällisesti muuttuneet, on käyttökelpoinen tapa seurata työvoimamäärien muuttumista. Olen edellä tutkinut 20–24-vuotiaan ikäryhmän avulla oletusta, että teollisuuden työvoimamäärien vähennys kohdistuu eri tavoin eri ikäryhmiin. Tuotantohan voi ajan myötä vähentää palveluksessaan olevan työvoiman määrää kahdella tapaa: palkkaamalla vähemmän väkeä kuin palveluksesta normaalisti poistuu tai irtisanomalla tai muutoin vähentämällä enemmän väkeä kuin uusia palkataan.

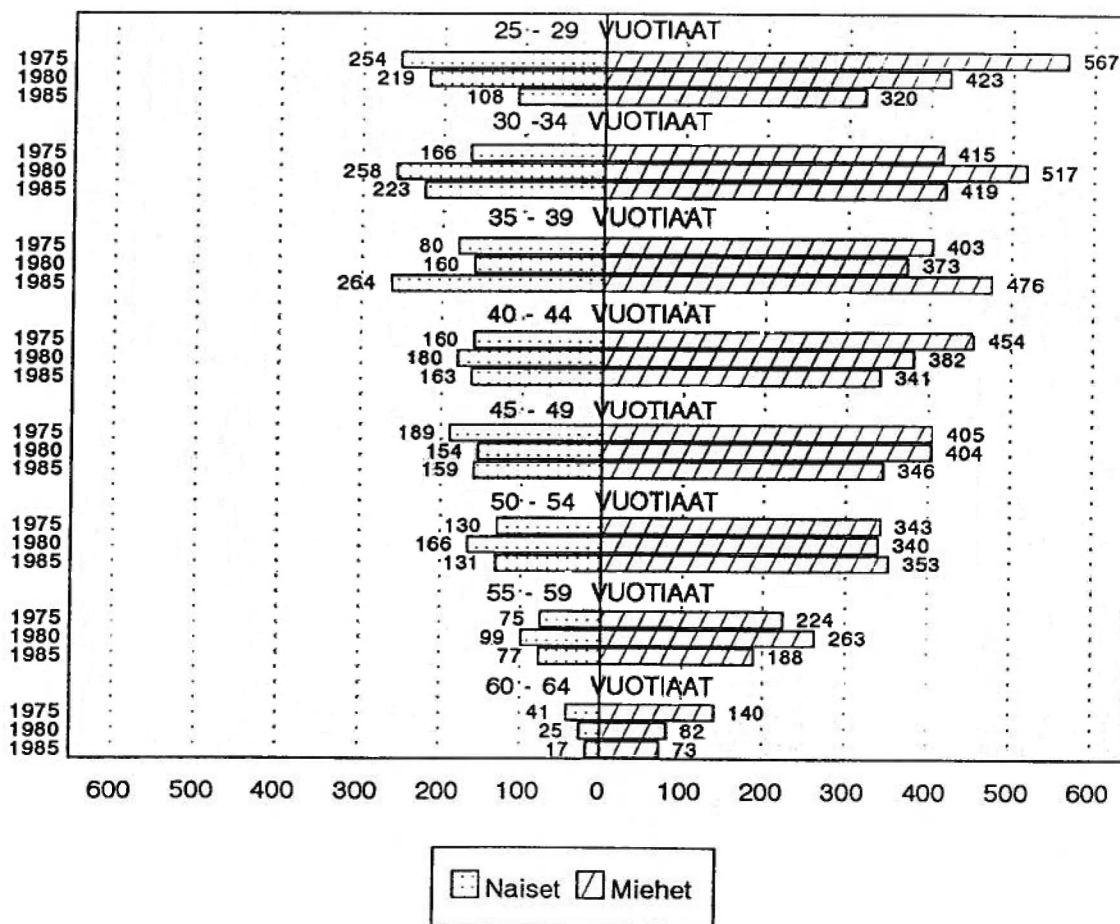
Haluan tarkentaa määrällisen muutoksen kohdentumista eri ikäluokkiin kahden erilaisen kuvion avulla. Ensimmäinen tarkastelutapani on kulkea tietyn ikäluokan mukana, seurata sen työskentelyä elinkaarimaisesti. Katson, miten ryhmän työskentely muuttuu määrällisesti ryhmän aina vanhennuttua viidellä vuodella. Tietysti ryhmän sisällä on koko ajan erilaista liikettä, mikä ei pohjatietoinani olevissa väestölaskentojen ikäryhmäluvuissa näy: ihmisiä lähtee ja toisia tulee tilalle, vaikka kokonaismäärät ehkä pysyvät samoina.

Kuvio 2. Kuusankoskelainen työvoima (v. 1985 työlliset) teollisuudessa, ikäpolvittain ja sukupuolittain, syntymävuoden mukaan vuosina 1975, 1980 ja 1985 (Pohjatiedot: Tilastokeskus, väestölaskennat).

Olen ottanut mukaan nuorimpana ikäpolvena nk. suuret ikäluokat, jotka ovat syntyneet vuosina 1946–1950 ja olivat 25–29-vuotiaita v. 1975 ja 35–39-vuotiaita v. 1985. Lisäksi tarkastelen viittä muuta viisivuotisikäpolvea siten, että vanhimmat olivat 50–54-vuotiaita v. 1975 ja 60–64-vuotiaita v. 1985. Aineiston nuorimpien naisryhmien työskentely teollisuudessa on pysynyt hyvin tasaisena, mutta miesten työskentely on jonkin verran laskenut. Itse asiassa miesten määrät ovat vähentyneet kaikissa ikäpolvissa. Ne ovat vähentyneet myös suhteessa työvoiman kokonaismäärään eli teollisuuden merkitys työpaikan tarjoajana on pienentynyt. Kahdessa nuorimmassa naisikäpolvessa: sodan aikaan syntyneissä ja sodan jälkeen syntyneissä, ovat työvoiman kokonaismäärät kasvaneet, mutta teollisuudessa työskentelevät ovat pysyneet ennallaan. Tämän voi tulkita niin, että uudet yksilöt, jotka ovat tulleet työvoimaan, ovat sijoittuneet muulle alalle kuin teollisuuteen. Vanhimmissa ikäpolvissa näkyy kohtalaisen selvä teollisuudessa työskentelyn väheneminen. Katson vielä toisella, hieman edellisestä poikkeavalla tavalla, miten teollisuudessa työskentelevien kuusankoskelaisien määrä on muuttunut. En nyt kulje ikäryhmien mukana, vaan seuraan aina samanikäistä ikäryhmää ja katson missä määrin teollisuus on työllistänyt tietyn ikäisiä eri vuosina.

Kuvio 3. Kuusankoskelainen teollisuuden työvoima (vuonna 1985 työlliset) eri ikäisten ryhmissä vuosina 1975, 1980 ja 1985 (Pohjatiedot: Tilastokeskus, väestölaskennat).

Kuvio 3 vahventaa joitakin aiempien kuvioiden antamia huomioita. Teollisuuden palveluksessa olevien nuorten määrä on tuntuvasti vähentynyt. Kuvion tulkinnessa on muistettava ottaa huomioon sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat, joiden vanheneminen näkyy selvinä paksunnoksina kuviossa. Kuvion 2 mukainen ikäpolvien mukana seuraava tarkastelu saattaa antaa paremman kuvan alan työpaikkamäärien muuttumisesta ja kohdentumisesta väestöön kuin kuvion 4 ikäluokittainen "vakiotarkastelu", jonka tulkintaa ikäluokkien erisuuret määrät hankaloittavat.

Kuviot 2 ja 3 antavat myös jossakin määrin erilaisen kuvan 50 vuotta täyttäneiden ikäluokkien työskentelystä. Kuvion 2 ikäpolvitarkastelu osoittaa työskentelyn vähenevän melko dramaattisesti henkilön vanhetessa. Kuvio 3 osoittaa, että vanhimpien ikäluokkien työpaikkojen määrät eivät ole ajan myötä kovin rajusti pudonneet. Johtopäätös tästä voi olla se, että iäkkäitä ikäluokkia ei Kuusankoskella ole sysätty alalta pois kovin paljon "normaalia" enempää, vaan kyseessä on enemmänkin tyyppinen ikään liittyvä poistuminen. Hieman laajempi johtopäätös taulukoista on se, että kuusankoskelaisia käyttävä teollisuus ei ylipäätään ole turvautunut voimakkaisiin irtisanomisiin, vaan vähennysten takana on pikemminkin luonnollinen poistuma ja uuden, nuoren työvoiman varovainen rekrytointi.

Olen seurannut teollisuuden (joka siis pääosiltaan on tulkittavissa paperiteollisuudeksi) työvoiman käytön määrällistä muuttumista. Lähdin liikkeelle siitä, että Kuusankosken paperitehtaat ovat vähentäneet työvoimaansa huomattavasti, esimerkiksi vuodesta 1975 vuoteen 1985 viidenneksen eli lähes tuhat henkeä, mikä on noin 10 % Kuusankosken koko työvoimasta. Tein väestölaskennan työvoimamäärätietojen avulla kaksi johtopäätöstä: alalle siirtyvien nuorten määrä on selvästi vähentynyt ja vähennys koskee sekä naisia että miehiä, joskin miehiä määrällisesti enemmän. Totesin myös, että mitään laajojen irtisanomisten kaltaisia murroksia ei Kuusankosken teollisuudessa tunnu tapahtuneen. Lähden seuraavassa etsimään taustaa näille muutoksille. Millaiset voimat ovat kääntäneet paperiteollisuuden työvoiman käytön laskuun? Yritän myös selvittää sitä, missä piirteissä Kuusankosken tapahtumat ovat yleisiä, missä määrin paikallisesti erityisiä.

4.2. Paperiteollisuuden työvoiman muutoksen taustavoimat

Vaikka teknologinen kehitys ja muut uudistukset olivat Suomenkin paperiteollisuudessa tuttuja, tuntui öljykriisin jälkeinen muutos työvoiman käytössä 1970-luvun puolivälin jälkeen tulleen jonkinlaisena yllätyksenä. Kymi Kymmene Paperin johtaja Heikki

Kellokoski muistelee vuosikymmenen lopulla: "Lama tuli meille melkoisena yllätyksenä syksyllä 1974. Tilaukset loppuivat kuin seinään" (Kymiyhtiö 6/1978). Kuusankosken alueen lehdissä alkoi näkyä työllisyydestä huolestuneita kirjoituksia jonkin verran – olihan aika työttömyyden takia nostetun hätätilakeskustelun –, mutta myös optimismia työllisyyden säilymisestä tai jopa laajentumisesta.

Kouvolan Sanomat kirjoitti 18.12. 1977: "Naisten työpaikat huolena Kuusaalla" (Kouvolan Sanomat 18.12.1977). Artikkelissa oltiin huolissaan naisten katoavista paperiteollisuuden työpaikoista. Saman vuoden ,eli 1977, kesällä yhtiön henkilöstöjohtaja suhtautui kuitenkin optimistisesti tehtaan työllistämiskykyyn. "Henkilöstön vaihdunnasta johtuen ja teoreettisesti ajatellen voisimme ottaa joka vuosi palvelukseemme miehistä koko vuosittain Kuusankoskella syntyvän vuosiluokan sekä lisäksi 50–100 miestyöntekijää muilta paikkakunnilta...olemme varustautuneita siihen, että parin vuoden takainen työvoiman niukkuustilanne voi olla jälleen edessä" (Kouvolan Sanomat 10.6.1977). Jatkuvan kasvun ajatus ja myös optimismi tehtaan työllistävän merkityksen säilymisestä ennallaan tuntui siten melko sisäänrakentuneelta ja vahvalta rationalisointitoimien käynnistymisestä huolimatta.

4.2.1. Tuotantoinvestoinnit ja tuotantoyksiköiden järjestelyt

Monet tehtaot eivät tuotantonsa alkuvaiheessa sijoittuneet työvoiman, vaan raaka-aineiden saannin, käyttövoiman ja kuljetusten mukaan. Henkilökunta houkuteltiin siirtymään tehtaiden luokse, tai se tuli vailla suurempia houkutteluja maaseudun työntövoiman puskemana (Rasila 1982 b). Paljon tuotantopääomaa vaativa teollisuuslaitos, kuten paperitehdas, kasvaa tavallaan kiinni sijaintipaikkaansa ja on hankalammin siirrettävissä toiselle paikkakunnalle kuin monet muut tuotantolaitokset. Voidaan puhua tuotantotoiminnan inertiaista. Laitokset eivät ole sijaintinsa suhteen jatkumolla, jossa pienet ja nopet muutokset kohti optimaalista sijaintia olisivat mahdollisia. Tehdasta on vaikea sellaisenaan lähteä siirtämään yhdyskunnasta toiseen fyysisesti.

Sijainnin muuttaminen ilman konkreettisia muuttokuormia voi tapahtua niin, että tuotantokoneiston annetaan vähittäisesti kulua loppuun siinä sijaintipaikassa, josta tuotannosta päättävät haluavat päästä eroon. Tehdään ehkä vain välttämättömimmät uusinvestoinnit, jotta tarpeellinen hyöty saadaan vanhasta koneistosta irti. Uusinvestoinnit ja uuden työvoiman palkkaaminen tehdään kuitenkin jollakin toisella paikkakunnalla ja ehkä tuottavammalle toimialalle.

Yritysten paljon käyttämä strategia on nykyisin kaikenlaisten jäykkyyksien purkaminen. Tähän voidaan pyrkiä muuttamalla ja muotouttamalla tuotantolaitosten "ulkoista organisointia". Tarkoitetaan ulkoisella organisoinnilla tässä mm. tuotannon jakoa maantieteellisiin pisteisiin, näiden pisteiden välistä työnjakoa sekä tuotantoyksiköiden ja muun yhteiskunnan välisiä suhteita. Teollisuusyritykset ovat hakeneet joustavuutta jakamalla tuotantoaan sopivasti eri toimipisteden kesken. Etua voidaan etsiä esimerkiksi pilkkomalla liian suuriksi nähtyjä laitoksia pienempiin osiin tai ostamalla saman alan muita tuotantolaitoksia ja jakamalla tuotanto näiden kesken uudella tavalla, tai vaikkapa yhtiöittämällä yksiköitä omiksi tulosvastuullisiksi kokonaisuuksiksi (ks. mm. Lovio 1990, 585–587; Tainio 1990, 184; Kasvio 1988, 21; Suomen metsäteollisuuden...1979, 19). Jotta joustavuuden etsintä eri tuotantopisteiden välillä olisi ylipäättään mahdollista, pitää toimintaa harjoittavan hallussa olla riittävä määrä yksiköitä, joiden välisiä suhteita muunnella. Tällainen muunneltavuus on lisääntynyt, kun monitoimipaikkaisten konsernien toiminta on yleistynyt. Tuotannon uudelleenjärjestelyt sisältävät niin paljon erilaisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia, että on joskus järkevää erotella tuotannon kokonaisuus tiettyihin osiin, esimerkiksi seuraavaan tapaan:

1. Tuotantotekniikka (koneet, laitteet, ohjelmat)
2. Tuotannon tekninen organisointi (työn kulku, tuotannon ohjauksen periaatteet) sekä
3. Tuotannon sosiaalinen organisointi (työnjako, työroolit, tehtävärakenne) (Julkunen 1988, 253).

Perinteisessä sijaintiteoriassa, talusteoriaan pohjaten, edullisinta tuotantoa etsittiin mm. suurtuotannon eduista: tuotannon kasvattamisesta sopivan suureksi, jolloin yksikkökustannuksia voitiin tiettyyn pisteeseen saakka laskea. Suurtuotannon edut tuntuvat olevan edelleen tärkeitä, koska tuotantotoiminta on keskittynyt (Virkkala 1989, 70). Suurtuotannon etuja saatetaan kuitenkin hakea eri tavoilla kuin aiemmin. Esimerkki konsernikehityksestä voi olla vaikkapa se, että saman alan yritykset yhtyvät ja pyrkivät sen jälkeen jakamaan tuotannon keskenään järkevämmiin, esimerkiksi keskittämällä molempien aiemmin tuottamia hyödykkeitä jomman kumman valmistamiksi. Tällaista kehitystä voi nähdä myös palvelualoilla. Se ei ole kuitenkaan historiallisesti täysin uutta. Jo Kuusankosken kolmen paperitehtaan yhtymisessä vuonna 1904 oli tavoitteena samoja asioita. Silloista yhtymistä perusteltiin sillä, että uudessa yhtiössä olisi yhdeksän paperikonetta ja tilaukset voitaisiin joustavasti ohjata aina kulloinkin sopivimmalle koneelle (Talvi 1979, 112). Jos tuotantolaitos on iso, sen pilkkominen pienemmiksi yksiköiksi voi olla jonkin verran pulmallista (Hudson 1989, 7). Niinpä monet suuret tehtaot ovat hakeneet joustavuutta tuotannon sisäisillä järjestelyillä. Jos tuotannon

menekkiin uskotaan, sisäisiin järjestelyihin saatetaan liittää uuden tuotantokoneiston rakentamista uudelle, sopivammalle sijaintipaikalle. Näin tehtiin esimerkiksi Japanissa Kawasakin kaupungissa, jossa paikkakunnan asukkaille tärkeää terästeollisuutta järjesteltiin. Sisäiseen organisointiin liitettiin uuden tehtaan perustaminen Hiroshimaan, jonne 4000 työntekijää, lähinnä nuoria, muuttikin yhteensä 10000:sta järjestelyihin joutuneesta työntekijästä (Junkerman 1987, 135–136).

Keskittymiseen ja suurten konsernien syntyyn voi kytkeytyä pulma, miten hallita kokonaisuutta. Syntyy keskittymiselle vastavoimainen tarve jakaa tuotannon hallinta niin, että päätöksiä voidaan tehdä joustavasti ja siinä yksikössä, jossa itse valmistus ja muu toiminta sijaitsee. Julkisen sektorin toiminassa erilaisilla palvelualoilla on selviä piirteitä tällaisesta kehityksestä. Keskushallinnon määräyksiä on saatettu vähentää ja jopa siirtää kohti yksikkökohtaisia budjetteja, jolloin vaikkapa työvoiman käytöstä päättäisi itse tuotantoyksikkö. Lovion mukaan "suuret yritykset ovat 1980-luvun aikana poikkeuksetta ottaneet käyttöön divisiooniin ja tulosityksiköihin hajautetun konserniorganisaation. 1980-luvun lopulla aloitettiin myös divisioonien ja pienempienkin yksiköiden yhtiöittäminen, minkä seurauksena konsernijohdosta muodostui entistä selvemmin rahoituksesta ja strategisista investoinneista päättävä holding- tai kehitysyhtiö (Lovio 1990, 586–587). Kymmene Oy:n vuoden 1990 vuosikertomuksessa kirjoitetaan mm.: "Kymmene-konsernilla on tuotantolaitoksia 15 paikkakunnalla Suomessa ja kolmessa muussa Länsi-Euroopan maassa...Konsernin tytäryhtiöt vastaavat tuotanto- ja liiketoiminnasta...Paperintuotanto perustuu suuriin nykyaikaisiin integraatteihin, joissa päästään puuraaka-aineen ja energian tehokkaaseen ja monipuoliseen käyttöön" (Kymmene Oy, vuosikertomus 1990, 2). Eli yhtiön strategiana on sekä etsiä tehokkuutta suuruudesta että joustavuutta itsenäisistä tytäryhtiöistä.

Ei ole mitään syytä epäillä, etteikö Kuusankosken paperitehtaiden kehitys ole ollut samansuuntaista kuin koko paperiteollisuudessa. Yhtiön investointihistoria käsittää lähes jatkuvaa tuotantolaitteiston uusimista, johon on liittynyt myös työvoiman käytön muutoksia. Vuoden 1970 jälkeen on tehty mm. seuraavat investoinnit ja toisaalta toiminnan lopetukset.

vuonna	1970	Paperikone 7
	1970	Self Copy-laitos
	1972	Klooritehtaan laajennus
	1976	Päällystyskone 2
	1977	Klooritehtaan laajennus, Kymin sulfiittitehtaan lopetus, Voikkaan tehtaan arkkisalin lopetus

1979	Paperikone 14:n lopetus
1981	Paperikone 12:n ja 15:n lopetus, puolisellun lopetus
1982	Purusellulinja
1983	Paperikone 8, paperikone 5:n lopetus
1984	Paperikone 18:n uusinta
1986	Paperikone 11:n uusinta
1988	Paperikone 18:n tuotannon muutos
1988	Paperikone 9
1988	Paperikoneen 3 ja 6 lopetus
1988	Oy Finnish Peroxides Ab:n uusi linja
1989	Paperikone 7:n uusinta
1989	Jäteveden biologinen puhdistamo
1989	Paperikone 4:n lopetus
1990	Valkaisuainetehdas (Kymin Paperiteollisuus Oy:n luovuttamat tiedot).

Kuusankosken tehtaiden investointeja voi listan perusteella luonnehtia kohtalaisen vilkkaiksi. Tehtaat ovat melko kiivaaseen tahtiin rakentaneet uusia paperikoneita ja poistaneet käytöstä vanhoja, ja noudattaneet alalle tyypillistä kasvavaan mittakaavaan ja teknologiseen tehokkuuteen nojaavaa kehitysuraa. Pääomapanosten kasvu on samalla merkinnyt työvoimatarpeen vähennystä. Paitsi teknologista kehitystä paperiteollisuuden työvoiman käytön muuttumisen takana on ollut myös tuotannon muunlaista organisointia.

Teolliselle tuotannolle on melko tyypillistä toimia usealla eri paikkakunnalla. Esimerkiksi 80-luvun alussa Suomen teollisuuden henkilökunnasta 68 % oli monella paikkakunnalla toimivissa yrityksissä ja siten vain kolmannes pelkästään yhden kunnan alueella toimivissa (Virkkala 1987, 105). Vuonna 1979 tehdyn YK:n arvion mukaan esimerkiksi maailman 200 suurimmasta tuotantoyksiköstä noin puolet oli monikansallisia (Wadley 1986, 27). Tällainen monitoimipaikkaisuus on omiaan vähentämään sijaintipaikan ja konsernin päätöksistä vastaavien välistä sidettä. Koska työllistäminen on yritystoiminnassa toissijainen tavoite ja sen katsotaan parhaiten toteutuvan liiketaloudellisen menestyksen avulla, voidaan tuotantoa kannattavuuden nimissä siirtää myös ulkomaille. Yrityksillä on entistä tyypillisemmin alettu käydä kansainvälistä kauppaa: "Yhä useammin tässä sijoitustoiminnassa vaihtoehtoiksi ovat nousseet... kotimaisuus ja ulkomaisuus – ja yhä useammin päädytty ulkomaisuuteen" (Tainio 1990, 175). Ajalle tyypillinen lehtiutinen

kertoo kesäkuussa 1991: "Luhta vähentää yli 200 henkeä. Lahtelainen Luhta Oy vähentää henkilökuntaansa Lahdessa, Nastolassa ja Haminassa yhteensä 215:llä. Syynä on kotimaisen tuotannon pitkäaikainen ja suuri tappiollisuus ja vientitilausten tuntuva väheneminen. Samaan aikaan vaatetusyritys laajentaa toimintaansa ulkomailla." (Kouvolan Sanomat, 7.6.1991, 16). Tuotantotoiminnan sijoittumisessa tuntuu tapahtuneen radikaaleja muutoksia. "Yritykset voivat entistä helpommin siirtää tuotantoaan maasta toiseen halvan työvoiman perässä, hajauttaa liiketoimintojaan eri puolille maailmaa kilpailuasemiensa vahvistamiseksi, ja pakottaa työläiset keskinäiseen kilpailuun uuden tuotantotoiminnan käynnistämiseksi tai ylläpitämiseksi" (Urry 1990, 180–181).

Kuusankosken paperiyhtiöiden toiminnan organisoinnissa näkyvät hyvin paperiteollisuutta laajemminkin nähtävissä olevat kehityskulut. Tehtaiden elämään on kuulunut sekä tehtaiden yhdistymisiä, muiden toimialojen ostamisia, ulkomailta hankittuja yhtiöitä että myöhempään konsernikehitykseen liittyvää suurten yksiköiden muodostusta ja niiden sen jälkeistä pilkkomista tytäryhtiöiksi. Kolmesta tehtaasta vuonna 1904 muodostunut yhtiö pyrki politiikassaan metsävarojen lisäämiseen ja hankki siinä tarkoituksessa mm. Juantehdas Osakeyhtiön vuonna 1915, Halla Aktiebolagin vuotta myöhemmin sekä Kissakoski Osakeyhtiön ja Verlan puuhiomon ja pahvitehtaan vuonna 1922. Kaikkiin kauppoihin sisältyi pääsy huomattaviin metsävaroihin (Virta 1988).

Myös teollisuuskompleksiajattelun mukaiset investoinnit muihin toimialoihin ja ulkomaille alkoivat kohtalaisen varhain. 1930-luvulla yhtiö hankki osake-enemmistön valimo- ja rautateollisuutta harjoittavasta Högforsin Tehdas Osakeyhtiöstä. 1930-luvun alussa yhtiö investoi ensimmäisen kerran ulkomaille ja hankki Britanniaasta kaksi paperitehdasta: Star Paper Mill Co. Limitedin Blackburnista ja Yorkshire Paper Millsin Barnsleysta. 1960-luvulla yhtiö laajensi Länsi-Saksaan, josta hankittiin paperitehdas Nordland Papier yhdessä Kaukas Oy:n kanssa. 1970-luvun lopulla konserni laajeni edelleen, nyt Ranskaan ja Yhdysvaltoihin. Toimintaan on sisältynyt uusien yksiköiden hankinnan ohella myös useita tuotantolaitosten tai yksiköiden myyntejä tai lopettamisia. Soinlahden tiilitehdas myytiin vuonna 1980, petrokemian teollisuudesta luovuttiin seuraavana vuonna. Barnsleyn paperitehdas myytiin, samoin kuin Högforsin valimo vuonna 1985, vain muutamia esimerkkejä mainitakseni.

Teollisuuskompleksiajattelu ja konsernikehityksen erilaiset vaiheet voidaan yhtiön toiminnassa selvästi erottaa. Etua teollisuuskompleksista haettiin esimerkiksi vuonna 1983, kun Kymi-yhtiöön liitettiin sähköteknisen teollisuuden suurehko yhtiö Strömberg. Kymi-Strömberg-vaihetta kesti vuoteen 1986, jolloin Strömbergin toiminta myytiin Asea Oy:lle. Mittakaavaedun etsintää voi aistia viimeaikaisissa yrityskauppatapahtumissa. Yritys on

pyrkinyt terävöitymään keskeisimpään alaansa metsäteollisuuteen ja erityisesti paperiteollisuuteen. Kymmene Oy sulautui toiseen suureen kaakkoissuomalaiseen paperiyhtiöön, lappeenrantalaiseen Kaukukseen vuonna 1986, ja vuonna 1987 Oy Wilh. Schauman Ab:een. Mittakaavaedun hakemisen lisäksi fuusiota luonnehti pyrkimys keskittyä hienopaperien ja sanomalehtipaperin valmistukseen. Vuoden 1990 alusta yhtymä pilkkottiin tytäryhtiöiksi. Ajatellen Kuusankosken teollisuuskylien perinteistä omapiirteisyyttä, on mielenkiintoista, että Voikkaan tehdas eriytettiin samaan yhtiöön Kaukaksen Lappeenrannan tehtaiden kanssa, kun taas Kuusanniemen ja Kymipuolen tehtaat muodostivat Kymin Paperiteollisuus Osakeyhtiön. Vaikka järjestelyistä on vasta kulunut lyhyt aika, voi ennakoida, että sillä on vaikutuksensa yhdyskunnan ja yhtiön sidoksiin. Näiden kahden yhtiön lisäksi konserniin kuuluu Wisaforest Oy ja Schauman Wood Oy. Yhtymä on Suomen suurin yksityinen metsänomistaja 450000 hehtaarin maillaan, jotka ovat kaksi prosenttia Suomen metsäalasta (Kymmene Oy, vuosikertomus 1990).

Yhtymän Kuusankosken tehtaista edustaa Kymin Paperiteollisuus henkilökuntamäärällä mitattuna runsasta kahta kolmannelta ja Voikkaan tehdas vajaata kolmasosaa. Kaukas Oy on keskittynyt valmistamaan hiokepitoista painopaperia ja erikoissanomalehtipaperia. Kymin Paperiteollisuus puolestaan valmistaa sekä päällystämätöntä että päällystettyä hienopaperia. Tuotannosta viedään ulkomaille yli 80 %, yhteensä 56 maahan.

4.2.2. Tuotannon ajalliset vaiheet ja paperiteollisuuden työllisyyden muutos

Havainto siitä, että paikkakunnalla sijaitsee jonkin toimialan tuotantoa, synnyttää mielikuvan tietynlaisesta työvoiman kysynnästä. Haluan kuitenkin tähdentää, että toimiala voi käsittää hyvinkin erilaisia alatoimialoja, joiden tuotannontekijöiden käyttö ja tuotantoprosessit voivat olla selvästi toisistaan poikkeavia (ks. myös Vartia 1990, 69). Työvoiman kysynnän selitys ei kuitenkaan löydy pelkästään pilkkomalla toimialoja riittävän pieniksi yksiköiksi ja lisäämällä siten tarkastelun tarkkuustasoa. Tämäkin tie pitäisi käydä hyvin pitkälle, itse asiassa tuotekoostumukseen saakka. Perinteisen sijaintiteorian kritiikki ei pidä "tuotantorakenteen" selvittämistä riittävänä haettaessa ymmärrystä työvoiman kysynnän määräytymiselle, vaan se pitää tärkeänä katsoa itse tuotantoa ja siihen vaikuttavia voimia ja prosesseja.

Alueiden dynamiikassa on erilaisilla ajallisilla vaihteluilla, sykleillä, katsottu olevan merkitystä. Useimmiten ajallinen vaihtelu on nähty tuotannonalan tai tietyn tuotantolaitoksen toiminnan ajallisena muuttumisena. Mutta myös koko kansantalouden – ja koska eri kansantaloudet ovat toisiinsa liittyneitä, niin myös kansainvälisen talouden – on nähty vaihtelevan tuotannoltaan aaltomaisesti. Pisimmillään aallot ovat 'pitkiä aaltoja' (ks. mm. Kasvio 1987, 42 ja 1989, 101; Korpinen 1981). Nämä aallot – joita tutkijansa mukaan kutsutaan myös 'Kondratjevin aalloiksi' – on määritelty pituudeltaan noin 50 vuodeksi. Kondratjev katsoi aaltojen esiintyvän lähestulkoon samaan aikaan Euroopan kapitalistisissa maissa, ja näin aallot olisivat omiaan saamaan aikaan yhteisvaikutuksia (Korpinen 1981, 82). Katsottaessa nykyisiä tuotannon muutoksia voi kysyä, ovatko 30-luvulla syntyneet teollisuudenalat tulleet 80-luvulla kypsään vaiheeseen (Hayter 1985, 107). 30-luvullahan länsimaissa oli selvä talouslama, joka jo silloin, vaikka kansantaloudet olivat nykyistä suljetumpia, heijastui maasta toiseen.

Aaltoteoriaan voidaan yleisten kehityskulkujen lisäksi kytkeä tuotannonalan, yksittäisen tuotantolaitoksen tai tietyn tuotteen elinkaaria. Elinkaarissa nähdään paitsi alku ja loppu, myös intensiteetin ajallista vaihtelua. Tuotannon ajallinen vaihtelu voi olla alueellisesti merkittävää kahdella tavalla. Tuotanto voi sijaita yhdellä ja samalla paikkakunnalla koko elinkaarensa ajan, jolloin työllisyyden vaihtelu liittyy elinkaaren vaiheisiin. Toisaalta tuotannon elinkaaren osat voivat sijaita eri paikassa esimerkiksi niin, että tuotannon alkuvaiheen jälkeen – joka sisältää tuotannon kehittämispanoksia – 'kypsä' tuotanto siirretään toiselle alueelle (Eskelinen 1989, 344–345). Tuotannon kehitykseen kuuluu siten sekä ajallista että alueellista dynamiikkaa. Mainitsemani kolmenlaiset syklit muodostavat tietynlaisen hierarkkisen ja ajallisen järjestelmän. Pitkät aallot ulottuvat kaikkeen tuotantoon – tosin varmasti vaihtelevalla tavalla. Tuotannonalan ja yritysten elinkaaret ja tuotteiden elinkaaret ovat kytkeyksissä keskenään. Tuotantolaitos saattaa syntyä usein yhden tai ehkä muutamien tuotteiden varaan. Uusilla tuotteilla yrityksen tai tuotannonalan elinkaarta voidaan pitkittää ja pitää kaareissa mukana vaihtelevasti elinkaaren eri osia.

Vaikka yritys- ja tuotesyklit ovat melko paljon päällekkäisiä, on niillä erojakin. Jos yritys rakentuu useiden ja eri aikana tuotantoon otettavien tuotteiden varaan, voi yrityksen elinkaari olla yksittäisen tuotteen kaarta pitempi. Yrityksen kaaren alkuvaiheeseen kuuluu tuotantopanoksia – erilaista fyysiseen rakentamiseen ja toiminnan suunnitteluun ja luomiseen liittyvää – joita ei samassa mitassa kuulu kaikkien tuotteiden elinkaareen. Molemmille kaarille on kuitenkin tyypillistä, että alkuvaiheessa tarvitaan ideoivaa ja suunnittelevaa otetta, mikä ohjaa työvoiman kysynnän keskittymään suunnittelutyövoiman hankkimiseen (Hansen 1988, 128). Kun markkinoille tulee muita tuotteen tuottajia ja kilpailu kiristyy, yritys pyrkii alentamaan kustannuksia investoimalla niitä säästävään teknologiaan – tai muuttamalla sijaintiaan halvempien kustannusten alueelle (Booth 1987, 448). Tällainen tuotteen tai yrityksen 'kypsyminen' voi helposti johtaa alenevaan

työllisyyteen, ellei innovoinnilla jatkuvasti kehitetä tuotantoa ja synnytetä uusia tuotteita. Tutkittaessa Englannin pohjoisosan ja kaakon yrityksiä havaittiin niiden välillä eroja. Vuosina 1973–1977, jolta aineisto oli, kaakon yritykset osoittivat suurempia innovaatioponnistuksia kuin pohjoisen yritykset. Pohjoisessa yritykset olivat pikemmin innovaatioita ja muualle tehtyä suunnittelua vastaanottavia kuin itse suunnittelevia (Thwaites 1983, 37–39; ks. myös Krumme ja Hayter 1975, 351–352 sekä Wren 1987, 274–275). Tällainen tuotannon elinkaarien alueellinen siirto on kohtalaisen helppoa, jos kyseessä on monitoimipaikkainen yritys, joka voi sijoittaa kehittämistoiminnat tiettyihin sijaintipaikkoihin ja etsiä tuotannon kypsyttyä halvempia tuotantokustannuksia jollakin toisella paikkakunnalla sijaitsevista yksiköistään (ks. myös Vuorinen 1986, 41; Kuusi 1989, 32). Mainitussa aineistossa tuntui suurin uhka työllisyydelle olleen innovaatiotoiminnan puuttuminen tai vähäisyys (Thwaites 1983, 49).

Jarmo Kortelaisen tutkimus Valkealan kunnan Vuohijärven kylästä osoittaa yhden tuotannonalan ja yrityksen varaan kasvaneen yhdyskunnan riippuvuutta tuotannosta ja sitä määräävistä tekijöistä (Kortelainen 1991). Yritys, joka valmistaa standardoitua ja yleistä tuotetta, ei kykene vaikuttamaan mainittavasti tuotteen hintaan, vaan joutuu etsimään muita tapoja pitää tuotantoa pystyssä. Itse asiassa on kaksi tapaa reagoida näkyvässä olevaan tuotannon menekin vähenemiseen. Yksi tapa on takertua tuottamisen kustannuksiin ja pyrkiä etsimään niistä säästöjä. Toinen tapa puolestaan keskittyy lisäämään tuotantoon liittyviä panoksia tavalla tai toisella. Molemmat perustuvat talousteorian ajatteluun voiton maksimoinnista. Toisessa voittoa pyritään lisäämään alentamalla kustannuksia, tuotannon ja siitä saatavien tulojen pysyessä ennallaan. Toisessa yritetään puolestaan kasvattaa tuloja kustannusten pysyessä ennallaan. Vaihtoehdot eivät liene puhtaaksiviljeltyjä, vaan usein on kyse yhdistelmästä. Kun kuljetuskustannusten merkitys on sijainnin etsinnässä kaiken aikaa vähentynyt, voi kustannusten minimointitekniikka johtaa selvään alueelliseen työnjakoon tapaan, jossa erityisesti 'kypsä' tuotanto sijoittuu halpojen kustannusten alueelle ja innovaatiotoiminta keskusalueille. Jokin yritys saattaa pilkkoa tuotantonsa kahteen osaan, ja pyrkii luomaan matalien kustannusten sijaintipaikkaan myös jonkinlaista tuotannon kehittämistoimintaa. Tämä voi olla aiempaa todennäköisempää tilanteessa, jossa keskittymisen ja suurten yksiköiden haitat koetaan kasvavina ja joustavuutta haetaan pienemmistä yksiköistä.

Deindustrialisaatiotilanteessa kustannuksia tärkeämmiksi voivat kuitenkin nousta tuotteiden laatu, jakelu, palvelu ja markkinointi (Hayter 1985, 107). Tuotantocykleihin voi siten sisältyä ainakin kolmenlaista kehitysdynamiikkaa:

1. Teknistä kehitystä tuotteiden tarkoituksen tai muodon muuttuessa.
2. Uusien tuotantoprosessien tuloa tai muuttumista.

3. Markkinointijärjestelmien muuttumista uusien markkinointikanavien syntyessä tai hinta- ja markkinointipolitiikan muuttuessa (Andersson 1985, 189).

Jos yhdyskunnan tuotanto on saanut alkunsa yhteisestä potkusta eikä uusia tuotantolaitoksia ole perustettu tai tuotantoa mainittavasti uudistettu, yhdyskunta voi päätyä laskevan elinkaaren mukanaan tuomiin työllisyysvaikeuksiin. Tuotannon ja työllisyyden kytkeytyminen ei ole kuitenkaan suoraviivainen. Jonkin yrityksen työpaikat saattavat vähetä, kun samalla:

- a) myös kokonaistuotanto vähenee,
- b) tuotanto vähenee joiltakin osin,
- c) tuotanto pysyy ennallaan ja
- d) tuotanto kasvaa (Townsend ja Peck 1985, 69).

Englannin Manchesterissa haettiin selitystä 1970- ja 1980- lukujen rajusti heikkennelle työllisyydelle, ja kunnan viranomaiset löysivät luettelossaan selviä liittymiä mm. innovoinnin puutteeseen. He kirjasivat seitsemän selitystä sille, miksi alueen työllisyyden lasku oli suurta:

1. Innovoinnin puute. Vanhanaikaiset yritykset, joita ei ole uudistettu ja jotka ovat lopettaneet toimintansa.
2. Pääomavaltaiset investoinnit ovat syöneet työpaikkoja.
3. Tuotteet ovat perinteisiä.
4. Monet yritykset ovat monitoimipaikkaisten yhtymien sivutoimipaikkoja.
5. Korkeateknologisen tuotannon vähäisyys.
6. Epäpätevä johto.
7. Työtaidot. (Manchester Employment Plan 1987, 116).

Myös kotkalaiset yrittäjät, jotka arvioivat kaupungin työpaikkojen vähenemistä, toivat esiin hieman samankaltaisia syitä, joskin he korostivat kansainvälisen kilpailun ja kilpailun yleisen kirstymisen vaikutusta työvoiman käyttöön ja yritysten kannattavuuteen (Rakennemuutosten hallinta...1988, 42). Kotkalaiset tuntuivat korostavan myös ulkopuolisten tapahtumien heijastumista omaan toimintaansa. He toisin sanoen katsoivat elävänsä paljolti yhdyskunnan ulkopuolisen varassa.

Kuusankosken paperituotanto ei ole vielä elinkaarensa päässä. Tuotanto on lähes kaiken aikaa kasvanut. Työllisyyden väheneminen ei siten liity Townsandin ja Peckin edellä kuvaamaan vähenevän tuotannon tilanteeseen. Vaikka itse päätuote ei ole peruskoostumukseltaan muuttunut kuusankoskelaisen tuotannon 120-vuotisen historian aikana, jatkuva tuotteen ja ominaisuuksien kehittäminen on ollut pakollista innovointia kansainvälisessä kilpailussa. Innovointi on keskittynyt hyvin pitkälti teknologiaan. Tuoteinnovoinnissa on Kuusankoskella ollut lähinnä kyse keskittymisestä hieno- ja painopaperien valmistukseen. Paperi ei tunnu tuotteena olevan kehityskaarensa loppupäässä, mutta itse tavara on standardimainen ja tuotanto on hallittavissa monissa maissa. Olennaista ei paperituotannossa ehkä olekaan se mitä tuotetaan – joskin silläkin on tärkeä merkityksensä – vaan miten tuotetaan.

4.2.3. Tekninen kehitys ja tuotannon rationalisoinnit ja niiden yhteydet työvoiman käyttöön

Teollisuuden syntyminen ja kehittyminen on joskus liian helppo nähdä jollakin tapaa erillisenä toimintona, joka siirsi maatalouteen perustuvan elämän jollekin uudelle kehitystasolle. Tällaista katsomistapaa ruokkii se, että monimutkaisessa yhteiskunnassa on vaikea katsoa suuria kokonaisuuksia. Tyypillisesti onkin erilaiset tarkastelut jaettu sektoreittaisiksi. Jotta ymmärtäisi teollisuuden kehittymistä ja siinä nähtäviä juonteita, on mielekästä nähdä teollisuuden kytkennät muuhun yhteiskuntaan. Niinpä paperiteollisuudenkin kehityksen ymmärtäminen laajenee, kun se oivalletaan osaksi metsätaloutta. Suomelle edelleen niin keskeisen ja erityisesti teollistumisen alkuvaiheissa tärkeimmän vientialan, puunjalostusteollisuuden vaikutukset eivät tämän laajemman yhteysverkkotarkastelun mukaan ulotu ainoastaan teollisuuden sijaintipaikkakuntiin, vaan jopa näitä merkittävämmiin syvälle maaseutuun, maataloilille, uittoväylille, kuljetusreiteille (Koskinen 1989, 181; Kalela 1989, 78).

Tarmo Koskinen pitää teollisuudesta puhumista jopa harhaisena, sillä "...metsäteollistumisen suurimmat yhteiskuntataloudelliset vaikutukset näkyvät...takametsissä" (Koskinen 1989, 181, myös Koskinen 1983, 59). Jos ajatellaan pelkästään taloudellisesti, kyse on tuotannonalojen, panos-tuotosketjujen keskinäisistä suhteista ja dynaamisesta vuorovaikutuksesta muutostilanteissa. Kun ajatellaan teollisuuskylien ja takametsien elämää, kyse on laajemmastakin: vallasta, politiikasta. Tähän voi helposti saada varmennusta. Esimerkiksi Kuusankoskella paperiteollisuuden syntyhuumassa oli maanomistajien saamalla maan- ja metsänmyyntituloilla huomattava merkitys sotien köyhdyttämällä seuduilla ja myöhemmin ehkä vielä enemmän kun maanviljelijät lopullisesti tajusivat metsiensä puun merkityksen ja arvon paperiteollisuudelle. Teollisuuspaikkakuntaa laajemmista kerrannaisvaikutuksista kielii

sekin summittaisesti poimittu esimerkki paperi- ja kartonkiteollisuuden kustannuseristä, jonka mukaan palkkakuluihin käytettiin 1980-luvun taitteessa 7–8 % ja kuljetuskustannuksiin 9–10 % (Koistinen 1984, 118).

Paperiteollisuuden kiinnittyminen suomalaiseen elämään välittömiä teollisuuden sijaintiyhteisöjä laajemmin näkyy myös työvoiman kysynnässä ja tarjonnassa. Paperiteollisuuden työllisyysvaikutukset ulottuivat tehdaskyliin, jonne väkeä muutti usein runsaastikin ympäröivältä maaseudulta ja kauempaakin, mutta myös puunhankinta-alueille ja valmiiden tuotteiden kuljetusreiteille. Kun kyse on massateollisuudesta, jonka luonnetta on pitkään värittänyt määrällinen kasvu ja teknologian käyttöönoton ja kehittämisen avulla saavutettu lisäys, ovat työllistetyt työvoimamäärätkin olleet suuria. Ei sovi unohtaa myöskään sitä, että isojen tehdaslaitosten rakentaminen on aina tarjonnut työtä rakennustyövoimalle, mikä on pienillä teollisuuspaikkakunnilla ollut huomattava perheiden toimeentulon lähde.

Paperiteollisuuden kahden viime vuosikymmenen muutosta voi tarkastella ainakin kolmella eri tasolla: valtakunnallisen vientisektorin, paperiteollisuusyhtiöiden sekä yhden tuotantolaitoksen sisäisen toiminnan tasoilla. Kaksi viimeksimainittua tuntuvat vaikuttavan välittömimmin jonkin teollisuuspaikkakunnan työntekijöiden arkipäiväänsä, mutta ensimmäistäkään tasoa ei voida irrottaa muista erilleen.

Tarmo Koskinen kuvaa metsäteollisuuden muuttuneen "leipäpuusta monikasvoisine työntekijäryhmineen rahapuuksi" (Koskinen 1989, 182). Tämä kuvastanee sitä muutosta, jossa teollisuuden vakaan tuntuinen työllisyys on rapautunut – ainakin jossakin määrin. Kuitenkaan vientituloja edelleen vahvasti tuovana sektorille ei löydy vaihtoehtoa. Se edustaa "mykkää pakkoa", kuten Koskinen sanoo. Sektorin tuote, paperi on sinänsä massatuote. Sitä on valmistettava suuria määriä, ympäri vuorokauden pyöriivissä tehtaissa, jotta suuret kone- ja raaka-ainekustannukset saadaan peittoon ja voitto mahdollistuu. Suuret tuotantomäärät merkitsevät myös sitä, että kotimaan ostajat eivät pura kaikkia paperipinoja, vaan valtaosa on myytävä ulkomaille. Massatuotteella on kuitenkin muitakin valmistajia, erikoistuminen on saattanut olla jossakin määrin mahdollista, mutta yleensä on jouduttu kilpailemaan melko avoimesti hinnalla ja toimitus- tai laatutasolla. Sektorin merkittävyys kansantalouden viennille on pitänyt sitä erikoisasemassa: teollisuus on voinut katsoa edustavansa yleistä etua ja puolustavansa menestyksellään koko kansantalouden elintasoja. Vaikka Suomi on joidenkin paperilaatujen osalta merkittävä tuottaja maailmassa, jopa 30 % maailmankaupasta (Seppälä 1990, 36), emme ole yleensä katsoneet voivamme vaikuttaa olennaisesti maailmanmarkkinahintaan, vaan menestyksemme on perustunut joko kysynnän jatkuvalla kasvulla tai hinnan pitämisellä kilpailukykyisenä ja ostajia kiinnostavana.

Klaus Waris kritikoi jo v. 1968 ilmestyneessä kirjoituksessaan suomalaisen metsäteollisuuden toimintastregiaa siitä, että ratkaisuja ongelmiin on haettu mittakaavan kasvattamisesta, mutta tarpeellisia, kipeäksi koettuja leikkauksia on vältetty. Hänen mukaansa "...yhtiön on tietysti miellyttävämpää maalata työntekijöille, asiakkaille ja osakkaillekin yrityksestä kuva, jossa korostetaan laajennuksia ja uusia tehdasyksiköitä, kuin ilmoittaa, että nyt on pakko lopettaa tuo tuotantolinja, muuttaa tämä viisi vuotta sitten hankittu kone kokonaan toisenlaista tuotantoa varten tai perusteellisesti rationalisoida jokin osasto, jotta se tulisi uudestaan elinkelpoiseksi." (Waris 1968, 204). Metsäteollisuuden kehitykselle on ollut tunnusomaista "panosten lisääntyneeseen käyttöön perustunut kasvu" (Suomen metsäteollisuuden...1979, 26). Metsäteollisuus vastasi toimintaympäristön muutoksiin "ennen muuta koventamalla investointitahtiaan" (Seppälä 1990, 38). Meillä onkin totuttu siihen, että metsäteollisuus on pystynyt jatkuvaa lisätuotantoon tukena metsien tuottokyvyn ja kasvavan puumäärän nousu.

Tehdastyössä on työvoiman käytön tarkistukset usein kytkeyty uuden tuotantotekniikan käyttöönottoon. Tällöin voidaan puhua investointiin liittyvästä, työvoiman käyttöä muuttavasta teknisestä kehityksestä. Uuden tekniikan käytöllä voidaan tähdätä lisätuotantoon – joka saadaan aikaan matalammilla yksikkökustannuksilla – tai sen yhteydessä voidaan työvoiman määrällistä tai laadullista käyttöä muuttaa. Esimerkiksi paperiteollisuudessa teknologinen kehitys on paitsi kasvattanut tehtaan tuotepäästä ulos tulevien tuotteiden määriä, myös muuttanut ammattirakennetta sekä työtehtävien sisältöä (Kalela 1986, 139).

Tekninen muutos voi liittyä tuotantomenetelmään tai tuotteeseen. Esimerkiksi sairaanhoidon diagnostiikassa saatetaan siirtyä uuden laitteen tai tutkimusmenetelmän avulla hyvinkin erilaiseen sairauden jäljittämistapaan, jossa myös työvoiman käyttö on erilaista. Voidaan myös siirtyä myymään uudenlaista tuotetta: sairaanhoitoa korvataan terveydenhoidolla, laitoshoidon kotihoitolla. Työvoiman käyttö voi näissä kussakin olla erilainen. Monien palvelualojen voi todeta tulleen entistä pääomavaltaisemmiksi. Tämän muutoksen taustavoimina ovat mm. palkkauskulujen kasvu, jota yritetään hillitä, sekä tietotekniikan huima kehitys, joka tuo alalle entistä konevaltaisempia menetelmiä – edulliseen hintaan (Viren 1990, 86). Usein ajatellaan teknologisen kehityksen muuttavan ammatteja niin, että niihin tulee lisäelementiksi tekniikan hallitsemisen taito. Kehitys voi johtaa kuitenkin myös töiden eriytymiseen ja ammattitaitovaatimusten laskuun (ks. esim. Kortteinen 1992, 234–252). Myös kaksisuuntainen kehitys on mahdollinen: taitovaatimukset lisääntyvät joissakin töissä, mutta ehkä laskevat niitä avustavissa töissä. Kaiken kaikkiaan pitää huomata, että tekninen muutos ei muuta pelkkää työvoiman käytön määrää, vaan vaikutus on paljon monimuotoisempi. Toisaalta on olemassa selvä yhteys teknisen muutoksen ja rakenteellisen työttömyyden välillä. Kun pääoma on vielä

liikkeissään nopeaa ja kasautumisessaan epätasaista, voi teknisen muutoksen alueellinen työllisyysvaikutus olla huomattava (OECD 1985, 54–55).

Teknologinen kehitys on antanut mahdollisuuksia lisätä tuotantoa aiempaa tehokkaampien koneiden tai tuotantomenetelmien avulla. Esimerkiksi paperiteollisuudessa käytettiin raaka-aineena ensin lumppuja. 1800-luvun puolivälin keksinnöt korvasivat lumpun hiokemassalla. Puuraaka-aineen käyttöön liittyvillä teknisillä keksinnöillä oli ratkaiseva merkitys sille, että suuria paperiteollisuusyksiköitä kannatti nostaa koskien varteen.

Paperiteollisuus on pääomavaltaista tuotantoa, jossa käytetään suuria määriä raaka-ainetta ja energiaa. Tuotantoa on kasvatettu rakentamalla aina vaan tehokkaampia koneita, joiden leveyttä ja käyntinopeutta on lisätty. Tuotannon luonne heijastuu tietenkin myös työvoiman käyttöön. Sektorin tuotannon muutoksesta ja työvoiman käytöstä on Suomessa tehty viime vuosina useampiakin perusteellisia selvityksiä, joista oman aiheeni kannalta merkittävimpiä ovat Pertti Koistisen ja Tuomo Alasoinin väitöskirjatytöt (Koistinen 1984; Alasoini 1990). Koistinen tarkastelee tutkimuksessaan paperi- ja kartonkiteollisuutta, Alasoinilla on paperiteollisuuden lisäksi tarkasteltavana konepaja- ja kevyt sähköteollisuus. Koistisen näkökulmassa kytketään teollisuuden työvoiman käytön muutosta teollisuudenalan yleisempiin strategioihin, Alasoinin tutkimus keskittyy teollisuuslaitoksen työvoiman käytön sisäiseen dynamiikkaan ja esittää hyvin konkreettisesti 80-luvun kehityksen vaikutuksia "lattiatason" työskentelyyn ja työn muuttumiseen. Onkin tärkeätä havaita, että työmahdollisuuksien muuttuminen ei ole pelkkää avointen työpaikkojen ja työttömien työnhakijoiden lukujen avulla esiintulevaa muutosta. Niiden lisäksi – ja usein selvästi suuremmin – asiat muuttuvat työpaikkojen sisällä ja myös laajemmin kulttuurin osana. Paperiteollisuus käy hyväksi tällaisten prosessien esimerkiksi.

Paperiteollisuus on mittakaavassaan, monimuotoisissa teknisissä prosesseissaan ja niiden yhteensulautuvuuden tarpeessaan melko jäykkää ja toisaalta pitkäaikaista tuotantoa. Tom Wallden puhuikin "kumulatiivisesta työpanoksesta", jossa nykyistä työntekoa on vaikea kokonaan irrottaa aiemmin tehdyistä vaiheista (Wallden 1983, 21; ks. myös Vartia ja Ahde 1989, 145). Tällainen ajattelu on sukua elinkaarihypoteesille: nykyinen työvoiman käytön tila on osa pitkäaikaisempaa prosessia, jossa eri kehitysvaiheet seuraavat toisiaan melko järjestyneesti. Tuotannon teknisyyden, prosessien automaattisen ohjauksen lisääntymisen vaikutukset näkyvät työvoiman käytön yleisten rationalisointipyrkimysten ohella työpaikkojen muuttumisena.

Paperiteollisuuden työhön liittyy monia erilaisia tehtäviä, mutta merkittävästi kaikkea työtä hallitsee työntekijöiden pätevytymisen tehtäviinsä melko hitaasti, ehkä lähes kymmenen

vuoden – väliin pitemmänkin – työskentelyn jälkeen (Jokinen 1985, 276–277). Varsinaisessa prosessityössä ei muodollisella koulutuksella ole ratkaisevaa ja ainoaa merkitystä. Työntekijöiden yhteisö tuntuu vaativan uudelta tulokkaalta pitkäaikaista hioutumista ja sovitautumista työporukkaan. Yrityskohtaiset työmarkkinat ja yleensä työmarkkinoiden segmentoituminen tuntuvat olevan paperityössä tyypillisiä (Nätti 1988, 43; Koistinen 1984, 213). Uudet työntekijät otetaan tiettyihin tehtäviin, eräänlaisiin sisään-tulovakansseihin, joista on myöhemmin mahdollista siirtyä paremmin palkattuihin ja vastuullisempiin tehtäviin. Tiettyä hierarkkisuutta ja luokittelua pitää yllä alan työehtosopimus, jossa työntekijät jaetaan tarkasti noin kymmeneen eri ryhmään (Alasoini 1990, 153). Työtehtävien luonteen tai sisällön mukaan alan työvoima voidaan jakaa varsinaisiin prosessityöntekijöihin (joita on noin 60 %), kunnossapitotyöntekijöihin (runsas 20 %) sekä muihin tuotannon ylläpitotehtävissä työskenteleviin (vajaa 20 %) (mts., 176). Teknologinen kehitys ja muut muutokset ovat muuttaneet paitsi näiden ryhmien suhteellisia osuuksia, myös niiden sisällä olevia työtehtäviä määrällisesti.

Tilastojen avulla voi olla hieman yksioikoista tai vaikeaa katsoa miten työntekijöiden määrät ovat muuttuneet. Ongelma on tuttu muistakin aikasarjatyypisistä tarkasteluista: lukujen kuvaamaan kehitykseen voi kuulua paljon muitakin prosesseja kuin se, johon luku välittömimmin kytketään. Seuraavassa asetelmassa esittelen paperiteollisuuden tuotannon työvoiman kehitystä ja vertaan sitä koko tehdasteollisuuden kehitykseen.

Taulukko 2. Paperiteollisuuden ja koko tehdasteollisuuden tuotannon muutos osatekijöineen kausina 1961–1983 sekä 1984–1988 (Lähde: Karko ym. 1989, 53).

	TUOTANNON KASVU %	TYÖPANOS	PÄÄOMAPANOS	KOKONAISTUOTTAVUUS
PAPERI				
61-83	4.5	-0.4	1.5	3.4
84-88	3.9	-0.7	1.4	3.2
TEHDASTEOLLISUUS				
61-83	4.9	0.2	1.8	2.9
84-88	3.0	-1.0	0.9	3.1

Taulukosta näkyy ainakin kaksi asiaa. Tuotanto on ollut kuvattuina kausina kasvussa, mutta ei määrällisen työvoiman lisäyksen, vaan lähinnä kokonaistuottavuuden ja pääomapanoksen lisääntymisen varassa. Kokonaistuottavuuden kasvu – joka on tuotannon kokonaiskasvun ja työ- ja pääomapanoksen kasvun erotus – pitää sisällään

tuotantotekniikan kehittymistä, tuotannontekijöiden laadullista paranemista, tuotannon organisoinnin kehittymistä ynnä muita ei-määrällisiä kasvun aiheuttajia (Pekkarinen 1990, 131). Asetelmasta näkyy myös se, että paperiteollisuus ja tehdasteollisuus kokonaisuudessaan ovat edenneet hieman eri tavoin, joskaan asetelmassa olevat ajanjaksot eivät ole parhaita erilaisten taitekohtien ajallisessa paikantamisessa. Paperiteollisuus tuntuu kuitenkin ryhtyneen työvoiman vähennyksiin muuta tehdasteollisuutta aikaisemmin. Koko tehdasteollisuudessa työvoiman väheneminen on alkanut näkyä vasta 1980-luvun jälkipuoliskolla, paperiteollisuudessa jo tätä aikaisemmin.

Kehityksen paikalliseen tarkasteluun taulukon 2 luvut ovat turhan keskimääräiset, mutta osoittavat kehityksen luonteen päälinjaa. Paperiteollisuuden työvoimavähennysten ajoittumista muun tehdasteollisuuden edelle voi varmentaa henkilökuntamäärien muutoksista, joita on esitetty mm. teollisuustilastossa. Kaudella 1974–1984 – jonka alkuun sijoittuvat öljykriisin aiheuttamat muutokset – työvoima väheni massa- ja paperiteollisuudessa lähes 20 % eli vajaa 8000 henkeä, kun vähennys koko tehdasteollisuudessa oli 3 % (n. 20000 henkeä) (Haapola 1986, 9 mukaan). Paperiteollisuuden työvoiman käytön vähennykset eivät ole enää suuri uutinen ja yleisen restrukturaation tapaan tämäkin kehitys on nähtävissä joissakin muissa maissa Suomea aikaisemmin. Esimerkiksi Brittein saarilla väheni paperi- ja kartonkiteollisuuden työllisyys kaudella 1968–1973 20 % samalla kun tuotanto kasvoi 2 % (Massey ja Meegan 1982, 102).

Työvoiman kokonaismäärien muutos kertoo melko kalpeasti siitä, mitä kaikkea suomalaisessa paperiteollisuudessa on loppujen lopuksi ollut meneillään. Tuotanto-oastojen sisällä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Paperien tuotannon jälkikäsitteilyn väki on pudonnut murto-osaansa 50-luvun tilanteesta (Kalela 1986, 121). Myös tuotantoprosessin toisessa päässä, puunkäsittelyssä, on tapahtunut selvä työvoiman käytön muutos (Alasoini 1990, 177). Myös muualla prosessitehtävissä miehitykset ovat pienentyneet, mutta eivät yhtä suurella määrällä. Kunnossapitovakanssien määrät ovat tyypillisesti laskeneet: Alasoinin tutkiman paperiteollisuuden esimerkkiyrityksen konepajoissa noin neljänneksellä kymmenessä vuodessa. Tällaiseen vähennykseen on voitu vaikuttaa mm. perusseisokkien tarkemman suunnittelun, ennakkohuoltojärjestelmien kehittämisen, vaihdettavien komponenttien lisääntyvän käytön sekä kuormitusten vaihteluiden tasaamisen avulla. Alasoinin mukaan tutkimusyhtiön linjana on ollut pyrkimys lisätä työntekijäryhmien käytön joustavuutta. Kun automaattisten ohjausjärjestelmien osuus on tullut yhä tärkeämmäksi, ovat myös tuotantokatkoksien ja häiriöiden syyt tulleet aiempaa moni-ilmeisemmiksi niin, että vian etsintään soveltuva työntekijä saattaa löytyä sähkö- ja instrumenttiasentajien ryhmästä ennemminkin kuin perinteisistä prosessipuolen asentajista. Tällainen suuntaus perinteisten työntekijäryhmien rikkomiseen tuntuu melko haasteelliselta varsinkin kun työntekijät ovat Alasoinin mukaan

suhtautuneet yllättävän konservatiivisesti työntekijäryhmien rajojen rikkomiseen (mts. 180, 234).

Määrällisten muutosten lisäksi merkittäviä ovat ne monet laadullisiksi luokiteltavat muutokset, jotka liittyvät paperitehtaiden uudelleenmuotoutumiseen. Tämä on yhteydessä alan työn ja ammattien luonteeseen. On todennäköistä, että aloilla, joilla yksittäinen työntekijä on korvattavissa toisella, ja määräaikaista työsuhdetta käytetään runsaasti, työvoiman käytön muutos voi tapahtua työntekijöitä vaihtamalla ja työntekijöiden määrää säätelemällä. Paperiteollisuudessa tällainen prosessi on vaikeampi ja hitaampi. Alalla ollaan tyypillisesti kauan. Tietysti tähän vaikuttaa kysynnän lisäksi myös työvoiman tarjonta, onhan paperiala melko erikoistunutta työtä, jonka parissa saatu ammattitaito valmistaa paperityöhön, mutta ei suoraan soveltuvasti kovin moneen muuhun työhön.

Suomen paperiteollisuuden sijainti on lisäksi monasti sellainen, että tehdas on paikkakunnan merkittävin työnantaja, jolle työntekijän on vaikea mieltää vaihtoehtoja. Tarjontaan vaikuttanee myös alan kohtalaisen hyvä ja suhteellisesti monia muita aloja korkeampi palkkaus. Palkat ovat SAK:n liittojen kärjessä ja palkkauksen hajonta on kaikkein pienintä. Myös alan naisten ansiotasoa on ollut SAK:n keskimäärää korkeampi: eräänä vuonna 84.2 % miesten ansiotasosta (SAK:n keskiarvo 77.1 %). Alan hyvä palkkataso on yhteydessä tuotantotekniikan muutoksiin. Korkeaa ammattitaitoa vaativat tehtävät ovat lisääntyneet ja samalla erilaiset suoritusastotyyppiset työt ovat olennaisesti vähentyneet (Kalela 1986, 27). Alan palkkatasoa on saattanut pitää korkeana paitsi tuotannon kaiken aikaa lisääntyvä arvo (esimerkiksi koneminuuttia kohti laskettuna), myös se, että rationalisointitoimia on saatettu toteuttaa ilman työntekijöiden tiukkaa vastustusta, kun työssäolevien palkkoja on samalla nostettu (Koistinen 1984, 212). Työehtosopimuksen mukaan työnantajan on sovittava paikallisesti investoinneista työntekijöiden kanssa. Rationalisoinnit ja investoinnit teknisine muutoksineen ovat merkinneet painetta järjestellä työtehtäviä uudelleen ja lopettaa joitakin automatisoitaviksi kelpaavia vakansseja. Työntekijät ovat investoinneista sopiessaan joutuneet tavallaan "myymään" alimpia vakanssitehtäviä (Alasoini 1990, 153).

Kun paperikoneiden nopeudet ovat lisääntyneet ja leveydet ja muut tuotanto-ominaisuudet kasvaneet, on koneiden häiriöttömästä ja laadukkaasta toimimisesta tullut yhä tärkeämpi seikka. Samalla kun miehityksiä paperikonevuorossa on vähennetty rationalisoinneissa minimiin, on työnantajalle yhä tärkeämpää, että vuorossa olevat ovat pitävän ammattitaitoisia ja osaavat nopeasti puuttua prosessihäiriöihin. 1980-luvulla "ei olla enää yhtä ammattia hallitsevia, nyt täytyy osata kaikkia" (Kalela 1986, 139, 123). Uuden teknologian käyttöönotto ja prosessin automaattisen ohjauksen lisääntyminen on paitsi karsinut mekaanisluonteisia tehtäviä, myös muuttanut paperimiehen työn luonetta.

Työntekijän mielestä prosessitietokoneen ansiosta "ei ole tarvinnut juosta pitkin konetta, vaan säädöt on voinut tehdä nappuloita painelemalla" (Uutiskymi 6/1988, 9; ks. myös Alava 1985, 37; Alasoini 1990, 148). Vaadittava ammattitaito on siten kasvanut tai ainakin muuttunut. Aiemmin, ennen 1970-lukua prosessityöhön tulevilta ei useinkaan vaadittu muodollista ammatillista koulutusta ja työntekijät palkattiin yksinkertaisiin sisääntulotehtäviin, esimerkiksi puunkäsittelyyn (Jokinen 1985, 276–277; Alasoini 1990, 178).

Paperinvalmistuksen työtehtävien hierarkia on edelleen olemassa ja vakansseilta ylempiin siirtyminen edellyttää kouliutumista myös työntekijöiden yhteisössä. Prosessiin kiinnikasvamisella on tärkeä merkityksensä. Joskus kuulee väitettävän, että vanhat paperimiehet tuntevat koneensa lähes yhtä hyvin kuin puolisonsa, jolleivat paremminkin. Koneet ovat monimutkaisuudessaan ja monien osien yhteensulautuvuudessa yksilöllisiä ja niiden toimintahäiriöiden hoitaminen vaatii koneen tuntemista konkreettisesti, fyysisesti, ei pelkästään teoreettisesti. Uudella työntekijällä ei voi olla tätä tuntemusta ja sen saadakseen hänen on kouliinnuttava koneen ääressä. Näin oli ainakin ennen paperimiesten kertoman mukaan. Nykyisen työn valvontaluonne on muuttanut tilannetta jonkin verran, mutta edelleen työntekijältä odotetaan nopeaa ja oikeaanosuvaa reagoitua toimintahäiriön sattuessa. Myös koko työryhmän on voitava luottaa yksittäisen jäsenensä ammattitaitoon, koska huonosti hoidettu vuoro tietää jokaiselle vaikeuksia.

Yrityskohtaisten ,sisäisten työmarkkinoiden käyttö näkyy edelleen paperitehtaissa useallakin tavalla. Tyypillinen etenemisreitti on paperiteollisuudessa ollut vaikkapa: "puristinmies ("prässipoika") – II rullamies – rullamies – sylinterimies – paperikoneen hoitajan varamies – paperikoneen hoitaja (Alasoini 1990, 179). Sisäiset työmarkkinat ja yritysten sitoutuminen henkilökuntaansa joitakin muita aloja enemmän näkyy myös niissä tavoissa, joilla teknisen muutoksen ja rationalisointien pohjaama työvoiman tarpeen muutos on toteutettu. Paperiteollisuudessa eivät toimipisteiden lopettamiset ole olleet Suomessa tyypillisiä, mutta niiden sisäiset ja keskinäiset järjestelyt sitäkin tyypillisempiä. Työnantajalle on ollut tärkeätä taata muutoksissa jäljelle jäävän työvoiman tyytyväisyys ja sitoutuminen yritykseen. Aiemmin työntekijöiden kiinnittyminen yhtiöön hoidettiin mm. laajan yhteiskunnallisen palvelun avulla. Tällaiset siteet ovat nykyisinä aikoina vähäisemmät kuin ennen eivätkä työntekijät etsi yhteenkuuluvuutta aiemman laajasti myöskään ammattiyhdistystoiminnasta. Kollektiivisuus on muuttanut muotoaan (ks. Kalela 1990, 6–7). Työnantajan pitää kuitenkin turvata työvoiman jonkinasteinen tyytyväisyys muutostapahtumissa. Yksi keino tähän on työvoimaa vähennettäessä ja tehtäviä muutettaessa hoitaa asia mahdollisimman pehmeästi. Väkeä ei vähennetä suorilla irtisanomisilla, vaan niin, että uuden väen palkkaamisessa käytetään lisättyä harkintaa ja pidättyvyyttä. Vähennys saadaan aikaan eläkkeelle siirtymisten ja muun poistuman avulla. Esimerkiksi Kotkan Sunilan selluloosatehtaalla henkilöstöä vähennettiin 1980-luvulla

muutamien vuosien sisällä puoleen nimenomaan varhais- ja työttömyyseläkejärjestelyjen avulla (Alava 1988, 224).

Paperiteollisuuden muutokset ovat olleet usein tekniseen kehitykseen kytkettyjä, esimerkiksi uuden paperikoneen sijoittamista vanhan tilalle, jolloin eläkkeellesiirtymiskeino ei ole ehkä kattanut kaikkea työvoiman järjestelytarvetta. Työvoimaa on pitänyt siirrellä vanhoilta paperikoneilta uusille. Koska uusien koneiden miehitykset ovat pieniä, on siirtoja pitänyt tehdä myös muihin tehtäviin. Tämä ei ole aina ollut aivan yksinkertaista. Jorma Kalela kuvaa tämänkaltaista tilannetta: "Työn sisällön tärkeys korostuukin erityisesti ns. sijoitusryhmiin joutuneiden kohdalla, sillä heidän kohtalonaan on saada palkkaa jatkuvasti vaihtuvista ja usein yksinkertaisimmista töistä. Silti tilanne ei ole kovin paljon parempi niiden kohdalla, joita siirretään vastoin omia toivomuksiaan ammatista toiseen ja työaikamuodosta toiseen." (Kalela 1981, 414–415). Kymi-yhtiö-lehti kertoo Kuusankoskelta, että Kymin sulfiittiseläntehtaan pysähtyminen "...merkitsi monen miehen ammattinimikkeen muuttumista toiseksi: siirryttiin sulfaattitehtaalte tai muualle yhtiöön...Happotornimies Uljas Villa joutuu näkemään jo kolmannen työpaikkansa jäävän hiljaiseksi" (Kymi-yhtiö 3/1977, 16). Myös vuosina, jolloin paperiteollisuutta ei välitön työttömyyden pelko uhannut, työvoiman vähennykset etenivät työpaikoilla. Niin myös muualla kuin prosessitehtävissä, kuten korjaamoilla, jossa kuusankoskelaisen luottamusmiehen kertomuksen perusteella tapahtui seuraavaa v. 1979: "...Koneet kävivät yli 90 %:n käyntiasteella. Työvoima väheni kyllä tälläkin alalla, mutta sen on aiheuttanut rationalisointi. Metallimiesten osalta se on todettu kahdeksan miehen eläkkeelle siirtymisen yhteydessä, sillä yhtään miestä ei ole otettu heidän tilalleen." (Aartelo 1981, 187).

Työvoiman käytön vähennykset ovat ulottaneet vaikutuksiaan myös tilapäisen työvoiman käyttöön. Lomasijaisena olo saattoi aiemmin olla merkittävä väylä nuorille tehtaan töihin. Kuusankosken paeritehtaille otettiin parhaina vuosina noin tuhat kesätyöntekijää – tällainen luku eli viidennes vakituisen henkilökunnan määrästä toteutui mm. vuonna 1974 –, mutta 80-luvun puolella määrät putosivat 250–300:aan.

Monissa tuotannon muutoksen tarkasteluissa on saatettu tarkata varsinaiseen prosessihenkilökuntaan kuuluvien töiden kehittymistä, mutta monasti vähemmän toimisto- ja hallintoväen tilanteen muutosta. Paperiteollisuuden konttoreiden toimihenkilöt eroavat luonteeltaan varsinaisesta tuotantoväestä monellakin tapaa. Heidän koulutuksensa on erilainen, tyypillisesti kaupallinen. Naisten osuus on huomattava ja poikkeavasti suurempi kuin prosessi- tai kunnossapitotyössä. Tutkimuksessa, jossa selvitettiin yhdeksän paperitehtaan konttoritoimihenkilökunnan profiilia seurantajaksona 1971–1984, oli tutkimusjoukossa naisia 86 %, mikä on sama suhde kuin Suomen Teollisuustoimihenkilöiden liiton jäsenkunnassa (Martikainen ja Korkeala 1988, 10).

Paperiteollisuuden rekrytointikäytännöt ja työssä pysyminen heijastuvat myös toimihenkilöjoukon ominaisuuksissa. Tutkitussa joukossa ei ollut juuri nuoria, alle 25-vuotiaita, valtaosa oli iältään 25–44 vuotta (mts., 11). Samanlainen ikärakenteen vanheneminen on näkyvillä myös tuotantopuolen miehityksissä, ylemmillä vakansseilla olevista vain vajaa viidennes Alasoinin tutkimassa tehtaassa oli alle 35-vuotiaita ja vain muutama prosentti vähemmän kuin kymmenen vuotta tehtaassa työskennelleitä. Kahdella ylimmällä vakanssitasolla työntekijöiden mediaani-ikä oli noin 45 vuotta, kolmella alimmalla alle 30 vuotta (Alasoini 1990, 179).

Tyypillinen koulutus konttoritoimihenkilöillä on merkonomin tutkinto. Varsinkin paikkakunnilla, jossa paperitehdas on ainoa merkittävä työnantaja, monet hakeutuvat tehtaan töihin eräänlaisina suvun tradition jatkajina, osa puolestaan ajautuu tehtaaseen enemmän tai vähemmän satunnaisesti. Eräs toimihenkilö kertoo joutumisestaan tehtaan töihin: "En mä tätäkään ammattia silloin niin valinnu...se vaan tuli" (Martikainen ja Korkeala 1988, 14). Myös toimihenkilöiden työsuhteet ovat usein pitkiä, kuten muuallakin paperitehtaassa. Tutkimuksessa kolmeneljäsosa oli ollut samassa työpaikassa yli kymmenen vuotta (mts., 14). Teknisen kehityksen, tehostamisen ja rationalisoinnin vaikutukset näkyvät myös konttoreiden työskentelyssä. Työn sisältö on voinut muuttua huomattavastikin. Myös tehtaiden omistusjärjestelyt ja toimipaikkojen keskinäiset töiden järjestelyt ovat voineet muuttaa toimihenkilöiden asemaa ja työn vakaisuutta. Esimerkiksi kahden tehtaan yhdistäminen jonkin konsernin tytäryhtiöksi voi merkitä painetta poistaa päällekkäisiksi koettuja toimintoja jommasta kummasta toimipisteestä. Työn sisällön muuttumista luonnehtii tarve tehdä monia asioita lomittain ja yhtäaikaisesti sekä oman vastuun kasvaminen ja lisääntyvä yhteydenpito muihin ihmisiin. Toimihenkilö kuvaa työnsä muuttumista näin: "Kyl mun työ on muuttunu ihan selvästi...(Alussa työ) oli semmosta puhtaaks kirjoittamisen tyyppistä...Nyt on neljän viiden vuoden aikana sillai, että on itse pitänyt ottaa asioista selvää. Kehittää itseensä ja pystyä vastaamaan asioista kuin asioista. Vaikkei vastuuta oo annettukaan, niin kyllä niistä on pakko vastata" (mts., 17). Jotkut käymäni keskustelut kuusankoskelaisten paperitehtalaisten kanssa osoittavat kuvattujen muutosten olevan tuttuja myös Kuusankoskella.

Työvoiman käyttö paperitehtaan töissä on aina ollut selvästi sukupuolen mukaan väritynyttä ja eriytynyttä. Jo teollisuuden alkuvaiheissa miehillä ja naisilla oli omat työnsä. Rajat eivät kuitenkaan aina kulkeneet työn raskauden mukaan: Veikko Talvi kertoo naisten tehneen Kuusankoskella alkuaikoina raskaitakin töitä, mm. selluloosan mättämistä talikoilla massakuopasta kuljettimelle (Talvi 1979, 319). Tyypillisiä naisten töitä olivat kuitenkin paperin jälkikäsitteilyn eri tehtävät. Paperiteollisuudessa on naistyövoiman keskimääräinen osuus ollut ennen öljykriisin jälkeistä kehityskautta noin 20 % (Kymiyhtymä 1975:1, 4). 1970-luvun puolivälissä oli myös ajatuksia sekoittaa naisten ja

miesten töitä ainakin niin, että naiset siirtyisivät entistä enemmän perinteisiin miesten töihin (mts., 3). Samaa pyrkimystä oli tuohon aikaan mm. metalliteollisuudessa, joka pyrki houkuttelemaan vielä työvoiman ulkopuolella tai muissa ammateissa olleita naisia hitsareiksi ja levysepeiksi. Kuusankosken tehtailla naistyöntekijöiden määrä nousikin vuoden 1960 luvusta 755 vuoden 1974 määrään 894, mikä merkitsi naisten suhteellisen osuuden lisääntymistä jossakin määrin. Kymiyhtymä-lehden artikkelissa on esitelty yhtenä rajojen ylittäjänä pituusleikkurin apunainen – tehtävä, jossa aimmin työskenteli tyypillisesti miehiä (mts., 4).

1970-luvun puolivälissä alkaneet muutokset tuottivat paperitehtaissa eri sukupuolille erilaisia tuloksia. Tuotannon ja töiden uudelleenjärjestelyt tuntuivat poistavan nimenomaan naisten työpaikkoja ja toisaalta jäljelle jääneisiin töihin naisten tuntui olevan vaikea päästä. Kokemukset mm. Nokialta olivat: "Naisten paikat ovat erityisesti joutuneet vähennyskohteiksi. Vakansseilta poistetut naiset siirtyvät ilman vakanssia siivouspalveluun. ...Esimerkiksi rullapakkauksessa työskentelevien naisten asema on jatkuvasti epävarma. Voi sanoa, että työ jatkuu, mutta mikä, sitä ei tiedä, jos vakanssilta pois joutuu" (Kalela 1981, 414). Pentti Vättö esittää Paperiliiton Kuusankosken osaston n:o 19 historiikissa, että naisten asema oli 50-luvun paperitehtaissa, kuten "oli aina ollut ja oli vielä pitkään siinä suhteessa huono, että avioliiton solmiminen tiesi lopputiliä. Rouvat pääsivät vain lomantekijöiksi ja tilapäistöihin" (Vättö 1986, 78).

Työntekijöiden siirtojen todetaan olleen eräänä osaston harmina. Niitä "on tehty aina. Kun Kymmin sellutehtaan kuorimo uusittiin 1953, siirrettiin työntekijöitä mm. rakennusosastolle. Muutama naimisissa oleva nainen sai lopputilin, mutta perheenhuoltajat ja yksinäiset naiset saivat siirtoja. Rakennusosastolle siirretyt pääsivät takaisin kuorimon valmistuttua ja tuotannon taas käynnistettyä" (mts., 84). Siirroissa tuntui siten olleen ajatuksena myös pitemmän ajan työllisyyden turvaaminen. Elinikäisen työllisyyden erääksi ehdoksihan on usein mainittu työntekijän halukkuus vaihtaa tehtäviä ja ottaa vastaan uusia aina tilanteen mukaan (OECD 1986, 10).

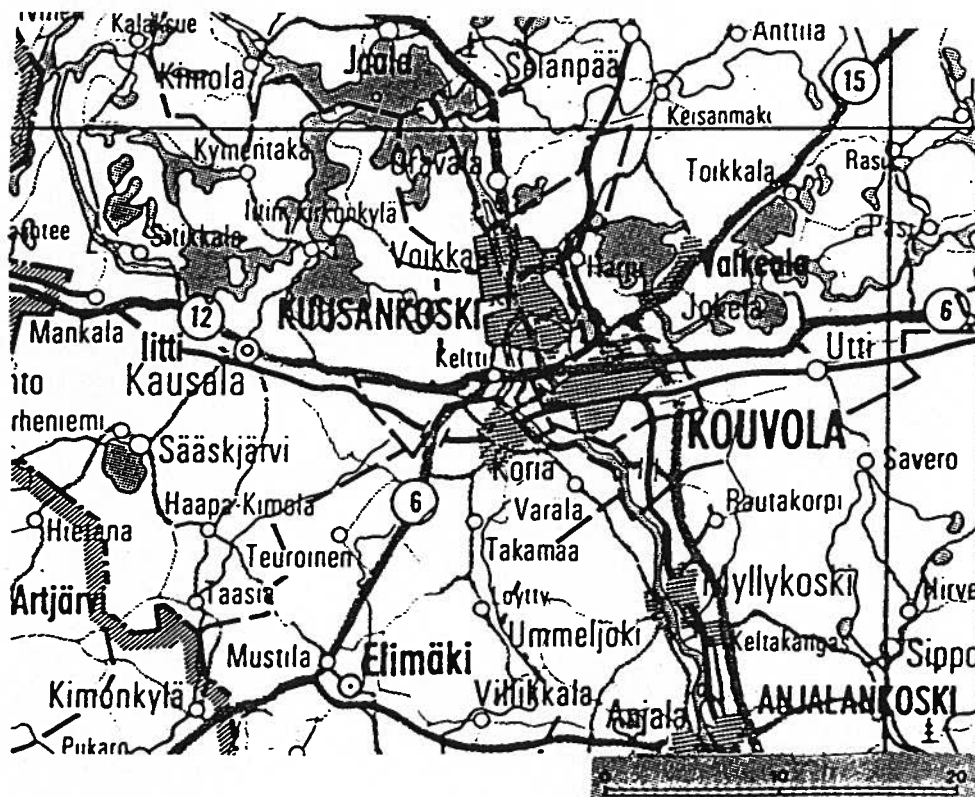
Paperiliiton Kotkan osasto purnaa investointien yleistä luonnetta vastaan: "...työnantajapuoli ei ole ollut kiinnostunut työsuojelusta ja ihmisestä", vaan uuden tekniikan taloon tuomisesta (Kalela 1981, 416). Tekninen muutos ja siihen kytkeytyneet investoinnit ovat vaikuttaneet työpaikoilla, mahdollisesti useallakin eri tavalla. Ehkä osittain sen ja toisaalta lisääntyneen työttömyyden vaikutuksesta työntekijät ovat saattaneet olla aiempaa vähemmän kiinnostuneita työpaikkavaihdoksista ja ovat pitäytyneet työpaikassaan (Kasvio 1988, 75).

5. KUUSANKOSKEN MUU TUOTANNOLLINEN UDELLEENMUOTOUTUMINEN JA SEN YHTEYDET TYÖPAIKKOJEN MUUTOKSEEN

Selvitän tässä luvussa joitakin muita keskeisiä Kuusankosken restrukturaation puolia, jotka ovat yhteydessä työllisyyteen. Jaan tarkasteluni kahteen osaan. Käsittelen ensin Kuusankosken naapurikaupunki Kouvolan piirteitä ja merkitystä Kuusankosken kehitykselle muutamien yleispiirteiden avulla. Sen jälkeen katson, miten Kuusankosken toinen tärkeä toimiala: julkisen sektorin palvelut ovat kehittyneet ja muuttaneet työvoiman käyttöönsä. Tämän jälkeen pyrin sitomaan kokonaiskehitystä ajan henkeen – vaikea tehtävä, josta kuitenkin nostan esiin joitakin piirteitä, päälimmäisenä paikkakunnalla pitkään säilyneen uskon teollisuusjohteiseen työllisyyden kasvuun.

5.1. Kouvolan kehityspiirteet ja työllisyyteen kytkeytyvä vuorovaikutus Kuusankosken kanssa

Kuusankosken tehdasyhdyskunnan kaakkoispuolella, vain seitsemän kilometrin päässä on Kouvola, Kymen läänin hallintokaupunki (ks. karttakuva 2.).

Karttakuva 2. Pohjois-Kymenlaakson alue (Lähde: Kymenlaakson seutukaavaliitto).

Kouvolan historia on painopisteeltään Kuusankoskea nuorempi ja sen kasvun ajoittuminen erilainen. Kouvola syntyi ja kasvoi rautatieliikenteen ympärille. Senaatti teki viime vuosisadan loppupuolella päätöksen sijoittaa Riihimäki – Pietari–radan risteysaseman Kouvolan kylän kohdalle (Talvi 1979, 403). Hieman myöhemmin tehtiin Savooneen menevä rata, joka suuntautui Kouvolasta pohjoiseen. Kymijoen vartta etelään, kohti Kotkan rannikkokaupunkia rakennettiin toinen sivurata. Kouvolasta tuli siten rautateiden risteyspaikka. Rautatieläisyys ohjasi pitkään myös väestön muuttoliikettä ja ammattijakautumaa. Vestöä alkoi muuttaa melko runsaasti paikkakunnalle, osa pysyvämmiin, osa väliaikaisesti. Rautatien tarjoamiin työpaikkoihin oli edellytyksenä aiempi rautatieläisyys (Talvi 1984, 44). Tämä merkitsi Kuusankoskeen verrattuna, että Kouvolaan muuttava väestö oli selvemmin muualta kuin lähikunnista. Vuonna 1915 tehty laskelma osoitti aikuisväestön olevan lähtöisin 217 paikkakunnalta (mts., 48; ks. myös Talvi, 1974–1976, 2). Rautatien rinnalle työn tarjoajana nousi myöhemmin varuskunta. 1930-luvun alussa noin puolet väestöstä sai toimeentulon varuskunnasta ja rautatiestä (Talvi 1984, 453).

Kuusankosken tapaan myös Kouvola lohkaistiin emäpitäjästänsä –joka sen kohdalla oli Valkeala – ja samoihin aikoihin kuin Kuusankoski eli v. 1922. Yhdyskunnassa oli tuolloin asukkaita 3547. Kouvola oli pitkään naapurikaupunkiaan Kuusankoskea vähäisempi asukasluvultaan. Kouvolan kasvuvauhti oli kuitenkin naapuruksista selvästi kiihkeämpi. Kun Kuusankosken väkiluku kasvoi vuodesta 1930 vuoteen 1970 – eli neljässäkymmenessä vuodessa – 15500:sta runsaaseen 22000:een, Kouvola lisäsi väkeään runsaasta 5000:sta yli 26000:een (Kymenlakson seutukaavaliitto, seutukaavakansio C II – T2). Kaupunkien kiihkeimmät kasvun ajat sattuvat siten eri ajankohtiin: Kuusankoskella teollisuuden alkuvaiheisiin ja Kouvolassa erityisesti 1950- ja 1960-luvuille. Kouvolaa leimaa myös Kuusankoskea enemmän väestöllisen muutoksen vilkkaus. Kuusankosken väestönkehitys ja väestövirrat ovat tasaisia ja suhteellisen vähäisiä. Väestön liikkuminen on ollut yhteydessä yhtiöön ja sen työvoiman käyttöön. Uusien tehdasyksiköiden rakentaminen on tuonut ensin rakennusväkeä ja myös tuotantohenkilökuntaa on saatettu lisätä. Kun syntyvyys oli vuosisadan vaihteessa suurta, tehtaiden kasvava työvoiman tarve tyydyttyi pian myös tehdasperheiden omasta takaa.

Rautatien merkitys työn tarjoajana on osaksi säilynyt, joskin selvästi vähentynyt rationalisointien ulotuttua myös ratapihoille, ja muiden toimialojen kasvettua. Varuskunnan suhteellinen merkitys työnantajana on laskenut vielä enemmän. Varuskuntien kasvua on ohjattu osaksi Kouvolan naapurikuntiin, Valkealaan ja Elimäen Korialle, nykyisin tyypillisesti Valkealaan. Kouvolan 1950- ja 1960-luvun kasvu onkin perustunut pääasiassa muille toimialoille. Kasvun takana on Kouvolan edullinen sijainti ja liikenneväylien risteysten tuomat toiminnat. Kymen läänissä on pitkään pohdittu, ehkä jossain määrin

kiisteltykin läänin pääkaupungin paikasta. Läänissä ei ole yhtä ja ainoaa keskusta, jonne läänitason toimintoja olisi hyvä ohjata, vaan tästä paikasta kilpailevat Kouvola, Kotka ja Etelä-Karjalan puolelta Lappeenranta. Läänille on tyypillistä alueellinen monijakoisuus paitsi keskusten välillä myös keskusten sisällä, onhan Kuusankosken lisäksi myös Imatralla ja Anjalankoskella erillisiä kaupunginosakeskuksia. Tällainen hajanaisuus on katsottu yleensä haitaksi, rakentamista on pitänyt hajauttaa ja ihmisten ja yritysten palveluverkosta on tullut harva ja väki on joutunut liikkumaan palvelujen ja työpaikkojen perässä.

Kouvolan sijainti valtakunnanosakesuoksena tuntuu kuitenkin muita paikkakuntia keskeisemmältä ja se on menestynyt joissakin keskusverkkoanalyysissä Lappeenrantaa ja Kotkaa paremmin. Sijainti liikenneväylien risteyksessä ja edullisesti keskusverkossa on tuonut Kouvolaan monenlaista toimintaa. Kun sodan jälkeen oli luovuttava Karjalan kannaksesta ja Viipurin lääni katosi, perustettiin uusi Kymen lääni, johon lohkaistiin muutamia kuntia myös Uudenmaan puolelta. Lääninhallinto päätettiin sijoittaa Kouvolaan (ks. Talvi 1986, 96). Niinpä Kouvola on tullut merkittävä hallintokaupunki, joka tarjoaa alan työpaikkoja. Kouvola on myös ympäristönsä kauppakeskus. Kaupan ja muun liike-elämän työpaikat vievätkin merkittävän osan työpaikkojen kokonaismäärästä.

Se, mikä Kuusankosken kannalta on mielenkiintoisinta, on yleisesti esitetty väite, että nämä kaupungit ovat pysyneet luonteeltaan erilaisina ja myös yllättävän erillisinä maantieteellisestä läheisyydestään ja jokapäiväisten toimintojen limittymisestä huolimatta. Veikko Talvi luonnehtii Kouvolaan olleen tunnusomaista "edistysellinen, joskin pikkuporvarillisen omahyväinen henki" (Talvi 1974-1976, 3). Kaupunkien poliittiset voimat ovat perinteisesti erilaiset. Kuusankoski on sosiaalidemokraattien vahvimmin hallitsemia kaupunkeja Suomessa, kun taas Kouvolan äänestäjät ovat suosineet kokoomusta ja muita porvarillisia puolueita ja myös sitoutumattomia ehdokkaita. Selitystä tälle voi hakea yhdyskuntien kehityshistoriasta ja myös ammattirakenteesta. Myös sillä voi olla oma merkityksensä, että Kouvola on kasvanut eniten vasta 1950- ja 1960-luvuilla ja itse kaupunkikuva on "nuorekas", mm. rakennuskanta on pääosin näiltä ajoilta. Historiallisia elementtejä kovin kauas menneisyyteen ei kaupunkikuvasta eikä muustakaan paikallisuudesta paljastu. Kuusankoskeen verrattuna myös väestöllä on vähän historiallista ammattitaustaa. Lähinnä rautatieläisyys on sukupolvelta toiselle siirtyvä perintö, mutta sen suhteellinen merkitys on kohtalaisen pieni. Kouvola on osaksi edelleen välietappi, jonne muutetaan, ja siellä ollessa ehkä etsitään sopivaa, pysyvämpää asuinpaikkaa. Näin on ainakin Kuusankoskeen verrattuna. Totesin jo aiemmin, että muuttoliike Kouvolaan ja Kouvolaan pois on nykyäänkin suhteellisesti vilkkaampaa kuin Kuusankoskella.

Henkinen muuri kaupunkien välillä lienee suurempi kuin asutuksellinen tai toiminnallinen muuri. Kouvolan ja Kuusankosken asutuksen kuvattiin jo 1960-luvulla muodostavan

"lähes yhtenäisen vyöhykkeen" (Kouvola–Kuusankoski... 1968, 6). Viime vuosina erityisesti Kuusankosken kaupunki on ohjannut asutusta, liiketoimintaa ja pienteollisuutta Kouvolan ja Kuusankosken välimaastoon. Tällä välialueella sijaitsee myös kaksi suurta automarkettyyppistä tavarataloa, jotka pyrkivät houkuttelemaan Kuusankoskenkin ostovoimaa. Aiemmin kuusankoskelaiset hakivatkin runsaasti ruokatavaroita Kouvolasta, mutta 1980-luvulla ostokäyttäytyminen on jonkin verran muuttunut Kuusankosken saatua hyvinvarustettuja, uusia vähittäismyymälöitä ja kaupungin kampanjoitua ostosmarkkojen suunnanmuutoksen puolesta. Asiointimatkat Kouvolaan ovat kuitenkin hyvin tyypillisiä ja varsinkin vaatteita ja erilaisia erityistarvikkeita kuusankoskelaiset hakevat edelleen naapurista.

Merkittävintä tutkimukseni kannalta on kuitenkin se, missä määrin näiden naapurikaupunkien työmarkkinat sekoittuvat keskenään ja millaisia muutoksia keskinäisessä työssäkäynnissä on tapahtunut. 1960-luvun lopulla kuvasi Kouvolan Sanomat Kouvolan vilkasta kehitystä ja muuttoliikettä. "Viikoittain tulee 11 perhettä... Melkein yksinomaan nuoria aviopareja, joilla on 1 tai 2 lasta. Paljon myös yksinäisiä nuoria. Kaikille yhteistä, että saaneet toivomuksiaan vastaavan työpaikan...puolen vuoden aikana on Kouvolaan muuttanut eniten autonkuljettajia, asentajia, kaupan henkilökuntaa, sotilashenkilöitä, insinöörejä, rakennusmestareita ja rautatieläisiä." (Kouvolan Sanomat 29.3.1968). Näissä ammattimaininnoissa kuvastuvat hyvin Kouvolalle tyypilliset toimialat: kauppa, liikenne sekä varuskunta. Vain hallinto puuttuu.

1960-luvulla paikkakunnalle ilmaantui myös teollisuutta. Vaatetusteollisuus alkoi tarjota lisääntyvästi töitä – ja tyypillisesti naisille. Monet ruotsalaispohjaiset yritykset hakivat tuohon aikaan Suomesta edullista sijaintipaikkaa tuotantolaitoksilleen. Ilmeisesti laskelmat osoittivat Suomen edullisuutta, koska yrityksiä sijoittui myös Kymenlaaksoon. Vaatetusteollisuuden tulo merkitsi naisten työhönetsinnässä uutta mahdollisuutta. Kuusankoskikin sai osansa vaatetus- ja tekstiiliteollisuuden työllistävästä vaiheesta 1960- ja 1970-luvuilla, mutta myös Kouvolaan tulleet yritykset palkkasivat kuusankoskelaisia.

Tarkastelen seuraavassa taulukossa kuusankoskelaisten työssäkäyntiä Kouvolassa väestölaskentatietojen absoluuttisten lukujen avulla, koska ne kuvastavat työpaikkojen määrällistä muuttumista.

Taulukko 3. Kuusankoskelaiset, joiden työpaikka on
Kouvolassa (Lähde: Tilastokeskus, väestölaskennat).

TOIMIALA SUKUPUOLI	1960	1970	1975	1980	1985
TEOLLISUUS	94	241	266	278	245
-joista miehiä %	62	39	52	53	51
RAKENNUSTOIMINTA	127	161	217	159	134
-joista miehiä %	91	86	87	86	90
KAUPPA	111	304	371	425	384
-joista miehiä %	20	25	30	31	35
LIIKENNE	68	57	126	177	182
-joista miehiä %	75	77	74	82	80
RAHOITUS		35	78	88	119
-joista miehiä %		23	27	34	35
YHTEISKUNNALLISET PALVELUT	84	133	128	180	243
-joista miehiä %	33	41	30	37	44
YHTEENSÄ	488	937	1203	1318	1319
-joista miehiä %	57	45	50	51	51

Kouvolan kasvu näkyy taulukon mukaan houkutelleen lisääntyneesti kuusankoskelaisia Kouvolan työpaikkoihin, erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla, mutta ei enää niinkään 1980-luvun puolella. Kouvolan merkitys työpaikkojen tarjoajana on kiistatta lisääntynyt ja muodosti 1980-luvulla noin 13 % kaikista kuusankoskelaiden työpaikoista.

Kuusankoskelaisille tarjottujen työpaikkojen yhteismäärä tuntuu jakautuneen melko tasaisesti miesten ja naisten kesken. Toimialoista merkittävin on kauppa, joka työllistää erityisesti naisia, mutta lisääntyneesti myös miehiä. Kaupan työpaikat kasvoivat vahvasti 1960-luvulla, sen jälkeen hitaammin. 1980-luvulla kuusankoskelaiden työskentely väheni. Mielenkiintoista kyllä vähennys kohdistui pelkästään naisiin. Vaikuttaa siltä, että rationalisointi on vienyt pois tehtäviä, joissa naiset työskentelevät, kun taas miehiä käyttävät tehtävät ovat pysyneet kokonaismäärältään ennallaan.

Kouvolan pääteollisuusalat ovat elintarvike-, metalli- ja vaatetusteollisuus. Erityisesti metalli- ja vaatetusteollisuus ovat 1980-luvun lopulla kärsineet tehtaiden loputtamisista,

mutta nämä ovat suureksi osaksi taulukon tapahtumien ulkopuolella. Teollisuuden toimialarakenne selittää osaksi sitä, miksi sekä kuusankoskelaisia miehiä että naisia käy melko tasapuolisesti Kouvolassa työssä. Rakennusalan työpaikkojen suhteellinen osuus on ollut vähenemään päin, vaikkakin rakennusväkeä on melko paljon myös nk. liikkuvissa työkohteissa (v. 1985 139 kuusankoskelaista), jotka alan rakennemuutoksissa ovat paikoittain lisääntyneet. Rahoitus-, yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelukset ovat tasaisesti lisänneet kuusankoskelaisten työllistämistä. Muista toimialoista poiketen kasvu on ollut kohtalaisen ripeätä myös 1980-luvulla.

Kunnan rajat ylittävä työssäkäynti Kuusankosken ja Kouvolan välillä on ollut vastavuoroista, joskin hieman vähäisempää Kouvolasta Kuusankoskelle päin. Kouvolalaisten työssäkäynti Kuusankoskelle lisääntyi selvästi 1970-luvun aikana. Vuonna 1970 kävijöitä oli 594, joista hieman runsas puolet eli 57 % oli miehiä. Vuonna 1980 määrä oli 882 ja miesten osuus 56 %. Teollisuus on kouvolaismiehille tärkein kuusankoskelainen leipäpuu, naisille yhteiskunnalliset palvelut. On hieman yllättävää, että kouvolaisten miesten työpaikat Kuusankoskella lisääntyivät samalla kun kuusankoskelaisten vähenivät. Teoreettisesti tällainen kehitys voi selittyä kahdella tavalla. Joko kouvolaalaisia on syystä tai toisesta palkattu lisää, vaikka toimialan kokonaistyöntekijämäärä vähenee, tai kyse on kuusankoskelaisten teollisuustyöntekijöiden lisääntyneestä muutosta Kouvolaan ja työpaikan samanaikaisesta säilymisestä Kuusankoskella. Muuttoluvut eivät paljasta muuton erityisempää kiihtymistä 1970-luvun loppupuolella, jolloin kouvolaisten miesten teollisuudessa työssäkäynti erityisesti lisääntyi. Itse asiassa muuttoluvut ovat hieman laskeneet aiemmista. Asuinpaikan vaihto tuntuu kuitenkin todennäköisemmältä selitykseltä kuin se, että kuusankoskelaisia työntekijöitä olisi "korvattu" kouvolaalaisilla. Toisaalta selitys voi löytyä erilaisten ammattiryhmien painotuksen muutoksesta. Kuusankosken paperitehtaiden työvoiman käytön muutosta esittäneessä taulukossa näkyi, että toimihenkilöiden määrä alkoi laskea vasta 1980-luvulla. Saattaa olla, että Kouvolasta paperitehtailla työssäkäyvät ovat suurelta osin juuri toimihenkilöitä, joita vähennys ei tavoittanut vielä 1970-luvun puolella.

Vuonna 1985 oli Kuusankosken rajat ylittävä työssäkäynti kumpaankin suuntaan hyvinkin tasapainossa kokonaismääriltään. Kuusankoskelaisia kävi muualla töissä 1992 ja muualta tuli Kuusankoskelle 1948 työntekijää (Tilastokeskus, väestölaskenta 1985, K 08). Kouvolan jälkeen toiseksi merkittävin työvoiman luovuttaja on Kuusankosken entisistä emäpitäjistä toinen, Valkeala, josta esimerkiksi vuonna 1980 kävi yli 200 työntekijää työssä Kuusankoskella. Valkealasta on muotoutunut rauhallisen omakotiasumisen paikkakunta, josta käydään paljon työssä myös Kouvolassa.

Kuusankosken ja ympäristökuntien työmarkkinallista vaihtoa voidaan selventää edelleen esimerkiksi vertaamalla Kuusankoskella asuvien määrää kunnan alueella työssäkävien (asuinalueesta välittämättä) määrään. Tällainen vertailu osoittaa, onko tietyn alan työntekijöille riittävästi työpaikkoja omassa kunnassa vai onko työtä etsittävä oman kunnan ulkopuolelta. Tai toisaalta, onko jollakin alalla työpaikkoja niin paljon, että kunnan oman väen lisäksi voidaan työllistää ulkopuolisiakin. Esitän vertailun vuodelta 1985 taulukossa 4.

Taulukko 4. Työpaikat (= alueella työssäkäyvät asuin-
alueesta riippumatta) verrattuna alueella asuviin työllisiin Kuusankosken ja
Kouvolan päätoimialoilla vuonna 1985 (Lähde Tilastokeskus, väestölaskenta, osa
V:2).

+ = työpaikkoja enemmän kuin työllisiä
- = työpaikkoja vähemmän kuin työllisiä

TOIMIALA	KUUSANKOSKI MIEHET	NAISET	KOUVOLA MIEHET	NAISET
MAA- METSÄT.	2	-7	63	-24
TEOLLISUUS	304	-57	-250	227
RAK.TOIMINTA	-126	-16	147	38
KAUPPA, MAJ.	-83	-162	236	465
KULJETUS, LIIK.	-156	-33	375	99
RAHOITUS	-8	-62	98	199
YHT.K. JA HENK.KOHT.PALVELUT	-106	165	40	-58
YHTEENSÄ	-136	-181	675	952
TYÖPAIKKOJEN KOKONAISMÄÄRÄ	5272	4521	8466	8471

Taulukko on tehty havainnollistamaan teoreettisesti sitä, millä aloilla työpaikkoja on yli oman tarpeen, millä aloilla taas työtä on haettava muualta. Kyse on nettoluvusta, joka ei osoita kaikkea liikkumista vaan tulevien ja lähtevien erotusta. Kuusankoski näyttäytyy alueena, josta hakeudutaan nettomääräisesti muualle (teollisuutta ja yhteiskunnallisia palveluja lukuunottamatta). Kouvola puolestaan vastaanottaa työntekijöitä. On huomattava, että työpaikkoja on verrattu työllisiin. Siten tietyllä toimialalla työskentelemään tottuneet, mutta laskentaviikolla työttömänä olleet eivät sisälly vertailuun. Taulukossa oleva positiivinen luku ei siten välttämättä merkitse sitä, että kaikki oman kunnan työväki on työllistetty ja työpaikkoja on jäänyt vielä luvun mukainen määrä muille jaettavaksi. Jos

luku on positiivinen, mutta paikkakunnalla on runsaasti alan työttömiä, voi se olla merkki työmarkkinoiden tietynlaisesta lohkoutumisesta: paikkakunnan työttömien sijasta palkataan mieluummin ulkokuntalaisia. Toisaalta karkealla toimialajaolla tehdystä vertailusta on uskaliaasta tehdä rohkeita johtopäätöksiä. Esimerkiksi tiedetään Kuusankoskella olevan runsaasti teollisuus-ammattiryhmän työttömiä, mutta silti alan työpaikkoja tarjotaan ulkokuntalaisille. Voi olla kuitenkin niin, että työttömät ja työpaikat ovat tyystin erityyppisiä. Ei voi toisaalta kiistää sitä, että sekä työnantajat että työntekijät asettavat ehtoja työmarkkinavalinnoilleen, mikä voi johtaa samanaikaiseen työttömyyteen ja työvoimapulaan.

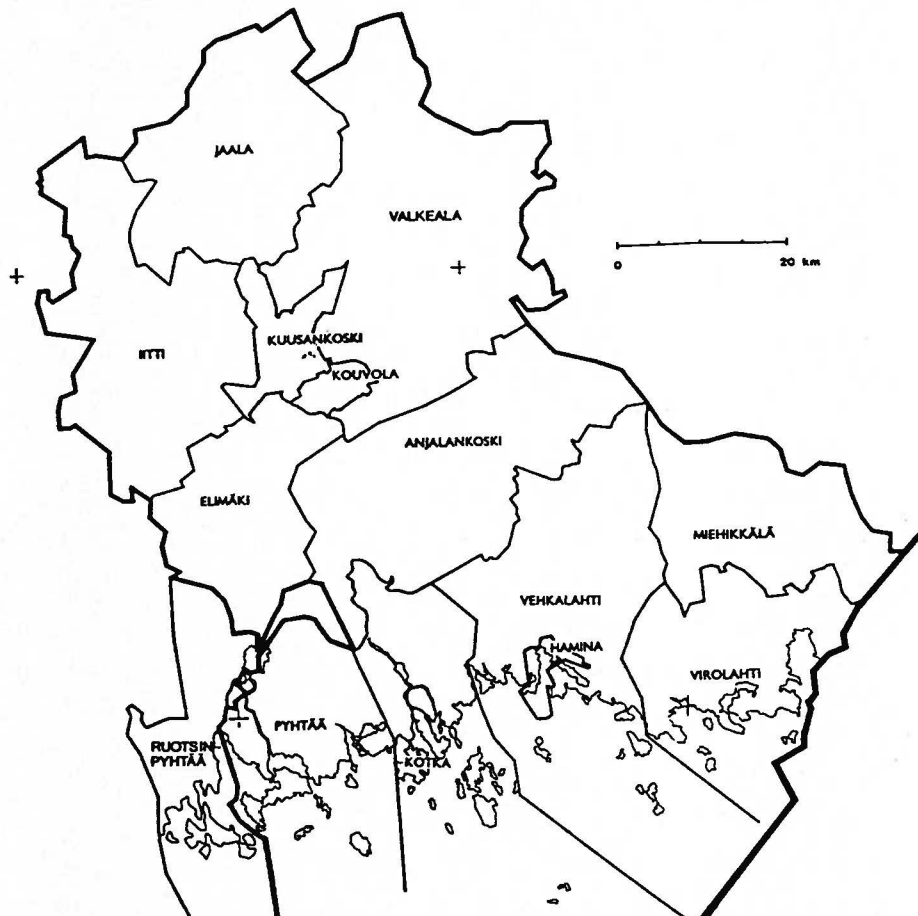
Taulukon luvut paljastavat jotakin naapurikaupunkien keskinäisistä kytkennöistä. Kuusankoski vastaanottaa kahden toimialan työvoimaa: teollisuuden mies- ja yhteiskunnallisten palvelujen naistyövoimaa. Konkreettisina työkohteina ovat miehillä lähinnä paperitehtaat ja naisilla aluesairaala ja keskuslaitos. Olen joskus kuullut työvoimaviranomaisten epävirallisia väitteitä siitä, että Kuusankosken pitkäaistyöttömyyden taustalla on osaksi paikkakunnan ja tehtaiden rakentamisen houkutteleva työväki, joka ei viime aikoina ole saanut yhtä lailla työtä rakennustekniikan ja alan työvoiman käytön muuttuttua. Väestölaskentaluvut eivät kuitenkaan paljasta Kuusankoskella olleen huomattavia määriä rakennusalan väkeä, mutta kylläkin valtakunnallisia keskiarvoja enemmän. Taulukon 4 mukaan Kuusankoski näyttäytyy rakennusväkeä luovuttavana alueena ja Kouvola taas vastaanottavana. Rakennusalan tuotanto on hyvin vaihtelevaa ja työpaikat liikkuvia ja osa työvoimasta liikkumaan tottuneita, joten laskentahetken satunnaistekijöillä voi olla vaikutusta. Lukujen osoittama yleislinja on kuitenkin se, että Kuusankosken rakennusväki on joutunut etsimään työkohteita muualta, joten tämä osaksi tukee edellä esitettyä väitettä.

Kouvolan perinteinen maine kaupan ja liikenteen keskuksena saa taulukosta vahvistusta. Kouvola tarjoaa liikenteen työpaikkoja miehille, kaupan työpaikkoja molemmille sukupuolille, mutta varsinkin naisille. Kuusankoskelaisnaiset työskentelevät myös rahoitustoimialan töissä Kouvolassa. Yhteiskunnallisten ja henkilökohtaisten palvelujen ala on sukupuolittain mielenkiintoinen. Kuusankoski on hoitoalan keskus, joka tarjoaa työtä myös ulkopuolisille, mutta kuusankoskelaiset yhteiskunnallisissa palveluissa työskentelevät miehet hakevat työtä muualta. Heidän tarkempi toimialansa lienee enimmäkseen hallinto ja he saavat pyrkimyksilleen vastakaikua ainakin osaksi Kouvolan hallintovirastojen työhuoneista.

5.2. Kuusankosken muun tuotantoympäristön muuttuminen

5.2.1. Maakunnan suurteollisuusvaltainen työllisyyslunne

Kymenlaaksossa oli melko varhain havaittavissa merkkejä hidastuvasta väestö- ja työpaikkakehityksestä. Alueen kasvua viime vuosisadan lopulla ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla voidaan luonnehtia selvästi muuta maata vilkkaammaksi. Sen sijaan 1950-luvulta eteenpäin kehitys ei ollut suhteellisesti yhtä ripeää, työpaikat pysyivät melko vakioina ja työttömyyskin koetteli tyypillisesti Kymenlaakson teollisuusyhdyskuntia (Pulkkinen 1956, 99; Niinisalo 1974, 51–56). Esimerkiksi 60-luvulla teollisuustyöväki väheni Kymenlaaksossa kuutisen prosenttia, kun se koko maassa kasvoi yli viisi prosenttia. Kymen läänin alueella teollisuuden työpaikat eivät lisääntyneet lainkaan jaksolla 1971–1978 (Kymen läänin...1981, 8).

Karttakuva 3. Kymenlaakson alue (Lähde: Kymenlaakson seutukaavaliitto).

Muualla Euroopassa teollisuuden väheneminen suurkaupunkialueilla oli jo selvästi näkyvä ilmiö. Vuosina 1959–1975 esimerkiksi Englannissa teollisuuden työpaikat vähenivät Lontoon alueella yli kolmanneksen ja muilla suurkaupunkialueilla lähes 16 % (Lash ja Urry 1987, 101). Kyse ei ollut kuitenkaan pelkästään teollisuuden työllisyyden

kaikenpuolisesta vähenemisestä, vaan osaksi edullisen sijaintipaikan etsimistä ja ehkä kaupunkialueiden kasautumakustannusten välttämistä, sillä pienemmissä maaseutukaupungeissa ja vielä selvemmin maaseudulla teollisuus kasvatti osuuttaan. Ranskassa tehdyssä tutkimuksessa parhaiten menestyviksi tulivat pieniä ja suuria yrityksiä sekaisin sisältävät alueet eli tuloksella oli yhdensuuntaisuutta englantilaiseen kehitykseen verrattuna (Tikka 1988, 10–13).

Pienteollisuuden ja siihen liittyvän "yrittäjyysilmaston" osuus ja merkitys on ollut maakunnassa ja Kuusankoskella vähäistä. Kymenlaaksossa "pieni ei ollut kaunista" (Metso 1986, 19). Kuitenkin innostavan yrittäjyysilmaston olemassaoloa voidaan pitää tärkeämpänä uusien pienyritysten syntymiselle kuin mitään muuta asiaa (Hietala 1987b, 196). Suuryritysten alkuperäisenä strategiana on ollut itsenäisyys. Suuryritysten johdon ajattelumalliin eivät pienyritykset sopineet, ne vain kilpailisivat työvoimasta (mts., 198). Hietala katsoo kuntien pitkälle myötäilleen suuryritysten tahtoa. Suuryritykset nähtiin alueen vaurauden luojina – eikä tietenkään kokonaan perusteetta – ja kunnan johtomiesten oli helppo juhlapuheissa korostaa paikkakunnan suuryrityksen merkittävyyttä (ks. Kuusankosken Sanomat 24.5.1972, 3). Myös työntekijöiden asenne on seikka, joka Kymenlaaksossa esti suurteollisuuden oheen sopivan pienteollisuuden syntyä. Työntekijöillä oli eräänlainen sosiaalinen paine yhdenmukaisen käyttäytymiseen eli pitäytymiseen yhtiöiden turvallisessa ja sukupolvia jatkuneessa työvoimaketjussa. Oman yritystoiminnan aloittajaa saatettiin pitää hullunrohkeana ja norminrikkojana (Hietala 1987b, 197 ; Hietala 1987a, 121–122).

Suurteollisuusvaltaisuus ja se, että laaksokunnan päätuote oli massamainen, standardimenetelmin tuotettu, ei kovin pitkää jalostusketjua vaativa ja pitkälti elämänkaarellaan "kypsän" vaiheen tuote, teki Kymenlaakson tuotannosta melko haavoittuvan (Hietala ja Ollila 1986, 123). Alueen suurteollisuus oli muotoutunut melko valmiiksi jo varhain: Tilanne suurteollisuuspaikkakunnilla "suuryritysten perustamisen, sijoittumisen tai toimipaikkojen kasvun suhteen on ollut tällä vuosisadalla varsin staattinen" (Metso 1986, 17). Kymenlaakson ominaispiirteitä voi kuvata useillakin lukusarjoilla. Sekä koko palvelusektorin kasvu (työllisyydellä mitattuna) että yksityisten palvelujen kasvu on ollut tyypillisesti Kymen läänissä maan hitainta (Kuitunen ja Chrons 1988, 18–22). Koko Kymen lääni on sikälikin muista lääneistä poikkeava, että siellä on kolme keskenään melko tasapäisesti kasvusysäyksistä kilpailevaa keskusaluetta: Kouvola, Kotka ja Lappeenranta, mikä ei liene pelkkä etu. Työvoiman ja väestön kasvun hidastuminen ja jääminen jälkeen valtakunnan keskimääräisistä kasvuluvuista piti rinnallaan Kymenlaaksolle tyypillistä teollisuuskeskusten työttömyyttä jo ennen 1970-luvun loppua, jolloin työttömyyden ja väestönkehityksen ongelmat tulivat korostuneemmin esiin.

Teollisuuden suhteellisen merkityksen väheneminen voi kuitenkin tapahtua usealla eri tavalla. Tarpeeksi suuri yhdyskunta – kuten esimerkiksi Tampere – synnyttää teollisuuden rinnalle ja tilalle uutta. Muutos on tällöin sekoittuneempaa, monimuotoisempaa. Kasvu ei pysähdy suurteollisuuden vähentymiseen. Kasvu-urasta tulee tasaisempi eikä niin historiallisen etupainotteinen kuin tyypillisesti Kymenlaaksossa. Tampereen kaltaisetkaan paikkakunnat eivät kuitenkaan välty muutostuulta: yksilöiden elämänurat eivät aina taivu yhtä hyvin kuin koko paikkakunnan keskimääräiset kasvu-urat.

Ennen toista maailmansotaa muotonsa saanut ja silloin kiivaimmin kasvanut paperiteollisuus vaikuttaa edelleen vahvasti Kuusankosken työmarkkinoiden ilmeeseen ja myös muuhun elämään. On merkittävää, että laaksossa on paikkakuntia, joissa ei ole syntynyt sellaisia uusia tuotannon tai elämän kerrostumia, jotka olisivat työntäneet paperiteollisuuden perinteen taka-alalle. Erityisesti Kuusankoski ja Anjalankoski elävät edelleen paperiteollisuuden varassa. Tämä riippuvuus on paitsi taloudellista myös henkistä, molemmat kaupungit ovat esimerkiksi matkailumainonnassaan turvanneet paperikaupunki-ilmeeseen.

Tällaisissa yhdyskunnissa ovat tuotantoelämän kehityskulut jäljitettävissä tarkemmin kuin historiansa aikana vaihtuneiden ja sekoittuneiden tuotantorakenteiden paikkakunnilla. Toinen Kymenlaaksolle tyypillinen seikka, joka yksinkertaistaa tuotannon muuttumisen jäljitystä, on maakunnan suurtuotantovaltaisuus. Työllisyyden muuttuminen on suurelta osin kytkettävissä tiettyjen suuryritysten toimintastrategioihin – ja ehkä muun toiminnan vähäisyyteen.

5.2.2. Yhteiskunnalliset palvelut työpaikkojen tarjoajina

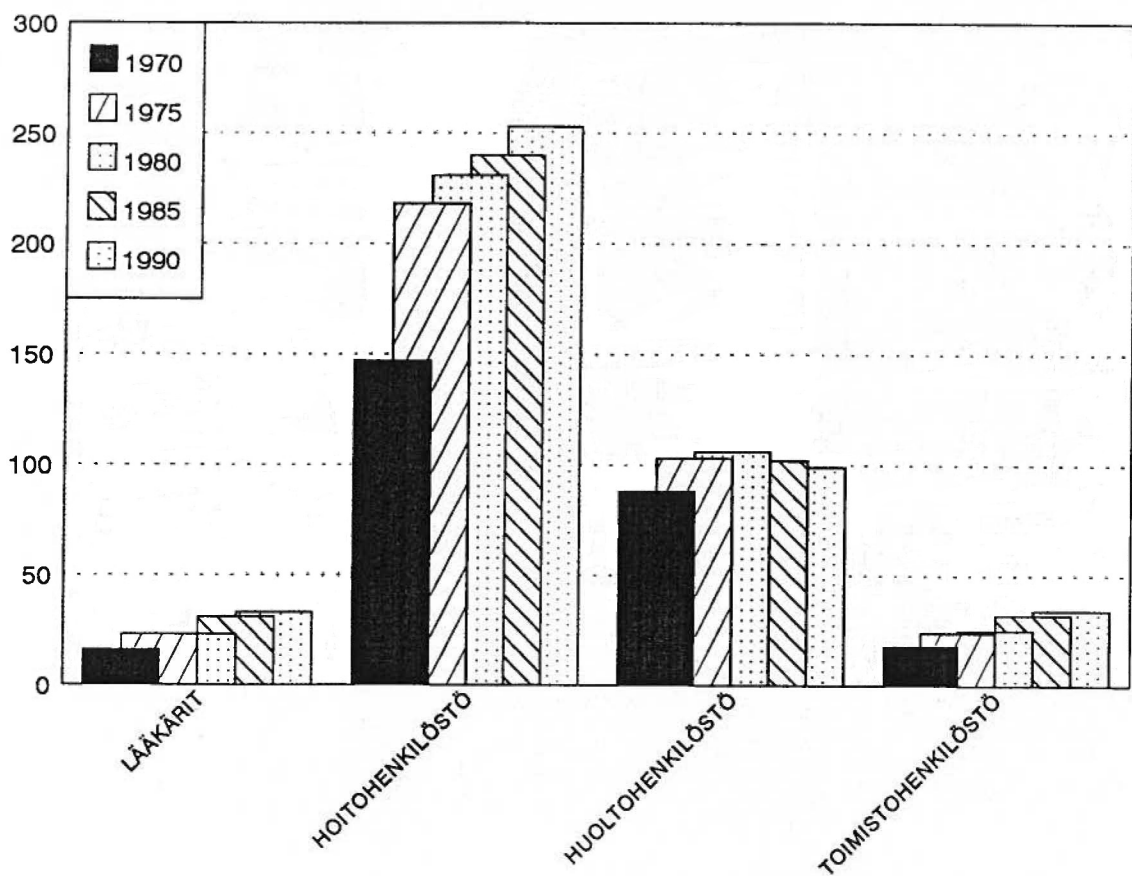
Yhteiskunnalliset palvelut ovat toinen kuusankoskelainen tuotannonala, jolla on ollut keskeinen merkitys Kuusankosken työllisyyden muotoutumisessa. Niiden rooli oli 1970- ja 1980-lukujen kehityksessä kuitenkin toisenlainen kuin teollisuuden. Yhteiskunnallisten palvelujen laajuuden historia on paikkakunnalla melko nuori. Vuonna 1960 yhteiskunnalliset palvelut työllistivät suunnilleen saman verran kuin rakennustoiminta, noin 1200 henkeä. Sen jälkeen työpaikkojen lisäys on ollut melko kiivasta samaan aikaan kun teollisuuden työpaikat ovat vähentyneet. Kuusankoski ei vielä 1980-luvulla joutunut enemmälti törmäämään niihin palvelutyön rationalisointeihin ja muihin järjestelyihin, joita oli jo muualla erotettavissa (Bagguley & al. 1990). Työpaikkamäärien kasvussa on kysymys erityisesti terveys- ja sosiaalihuollon työn lisääntymisestä vaikkakin myös hallinnon työntekijämäärät ovat vuoden 1970 jälkeen kaksinkertaistuneet. Työpaikkojen lisäys on ollut suurinta 1970-luvun loppupuolella, lisäysvauhti on selvästi vähentynyt

1980-luvun puolella. Kehityksessä erottuu kolme merkittävää työnantajaa: Kuusankosken aluesairaala, Kymen erityishuoltopiiri sekä Kuusankosken kaupunki.

Työntekijöiden lisääntyminen palvelualoilla voi edetä usealla tavalla. Yksi tapa on se, että perustettaviin työpaikkoihin palkataan nuoria, jotka eivät ole ehtineet tiukasti kiinnittyä mihinkään toimialaan. Toisessa tavassa työntekijät siirtyvät muilta toimialoilta palvelualoille. Joidenkin brittiläisten kokemusten mukaan on paikkakuntia, joilla teollisuudessa työtä tehneet naiset eivät ole saaneet korvatuksi menettämiään teollisuustyöpaikkoja palvelualojen paikoilla (Jones ja Kinner 1986, 13; Adams ja Kraithman 1986, 124).

Pohjois-Kymenlaakson tarpeisiin perustettu aluesairaala toimii kuuden kunnan liittona. Esittelen kuviossa 4 sairaalan virkojen lukumäärän kehityksen.

Kuvio 4. Kuusankosken aluesairaalan virkojen lukumäärä henkilöstöryhmittäin vuosina 1970, 1975, 1980, 1985 ja v. 1990. (Lähde: aluesairaalan luovuttama aineisto)

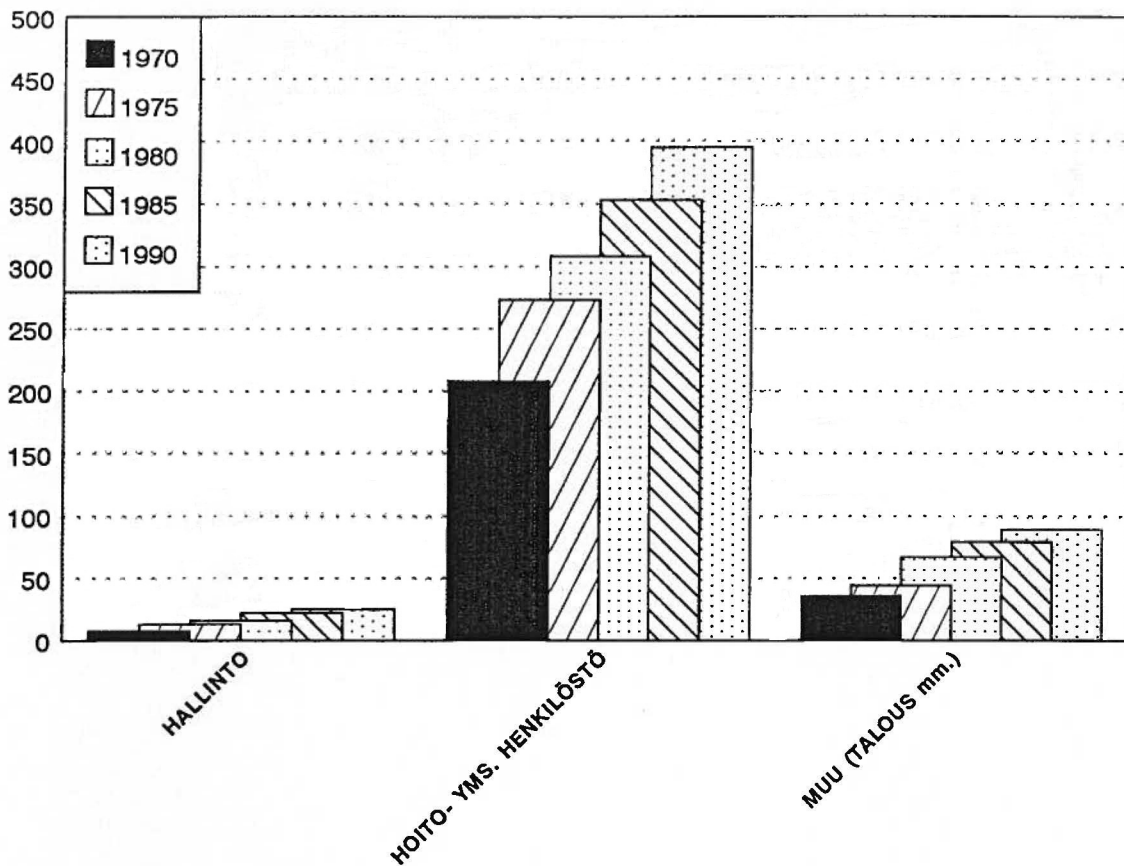

Virat eivät suoraan esitä koko henkilökunnan määrää, joka on virkoja jonkin verran suurempi. Sairaala on käyttänyt mm. nk. varahenkilöstöä korvaamaan jatkuvasti tiedossa olevien poissaolojen aikaansaamaa vajausta. Lisäksi sairaala on sitonut huomattavan joukon sijaisia, jotka tarvittaessa tekevät eri pituisia työsuhteita. Alalla on selvästi ollut myös työntekijöitä, jotka ovat vetäytyneet työvoiman ulkopuolelle, mutta ovat halunneet silloin tällöin olla edelleen työssä (Koivisto, haastattelu 1990). Parhaimmillaan tällainen työvoiman käytön jousto voi palvella sekä työnantajan että työntekijän tarkoitusperiä. Työntekijöitä ei ole kirjattu sukupuolen mukaan, mutta selkeä enemmistö on alan yleiseen tapaan naisia. Hoitohenkilöissä lähinnä lääkintävahtimestarit – mikä on melko uusi ammattiryhmä – ovat miehiä. Lääkärit ovat aiemmin olleet lähes yksinomaan miehiä, mutta ryhmä on viime aikoina naisvaltaistunut. Huoltohenkilöstössä, joista valtaosa on naispuolisia sairaala-apulaisia, on jonkin verran miehiä teknisissä huoltotehtävissä. Miesten osuus työvoimamäärästä jää selvästi alle kymmenen prosentin, joten ala on myös Kuusankoskella yksipuolisen sukupuolirakenteen ammattien edustaja.

Melkoinen joukko työntekijöistä asuu muualla kuin Kuusankoskella. Sairaalan arvion mukaan noin 60 % henkilökunnasta asuu Kuusankoskella, noin 30 % Kouvolassa ja loput lähinnä muissa ympäristökunnissa (Valtonen, haastattelu 1990). Mielenkiintoista on, että huomattava joukko lääkäreistä asuu naapurikaupungissa Kouvolassa. Tekemättä johtopäätöksiä syy- seuraussuhteista voi muistaa, että Kuusankoski tunnetaan sosiaalidemokraattien vahvana paikkakuntana kun taas Kouvolan asukkaiden poliittinen kannatus on perinteisesti suuntautunut laajasti oikeistopuolueisiin. Lääkärit ovat toisaalta ammattikunta, joka usein harjoittaa työtään useammassa työpisteessä. Varsinkin viime vuosina on asutuskeskuksiin, mm. Kouvolaan, perustettu yksityisiä lääkäriasemia, joissa myös viroissa olevilla lääkäreillä saattaa olla yksityisvastaanottoa.

Kehitysvammahuoltoa antavalla erityishuoltopiirin kuntainliitolla on Kuusankoskella sijaitseva keskuslaitos ja myös muita pienempiä huoltoyksiköitä. Erityishuoltopiiristä on tullut kuusankoskelaisittain toinen merkittävä hoitoalan työnantaja. Kuviossa 5 näkyy alan henkilökuntamäärien kehitys. On huomattava, että aivan kaikki työpaikat eivät sijaitse Kuusankoskella, mutta kuitenkin valtaosa. Esimerkiksi vuonna 1985 Kuusankosken työyksiköissä oli henkilökunnan kokonaismäärästä noin 86–87 % (Kymen erityishuoltopiirin kuntainliitto, vuosikertomus 1985, 38).

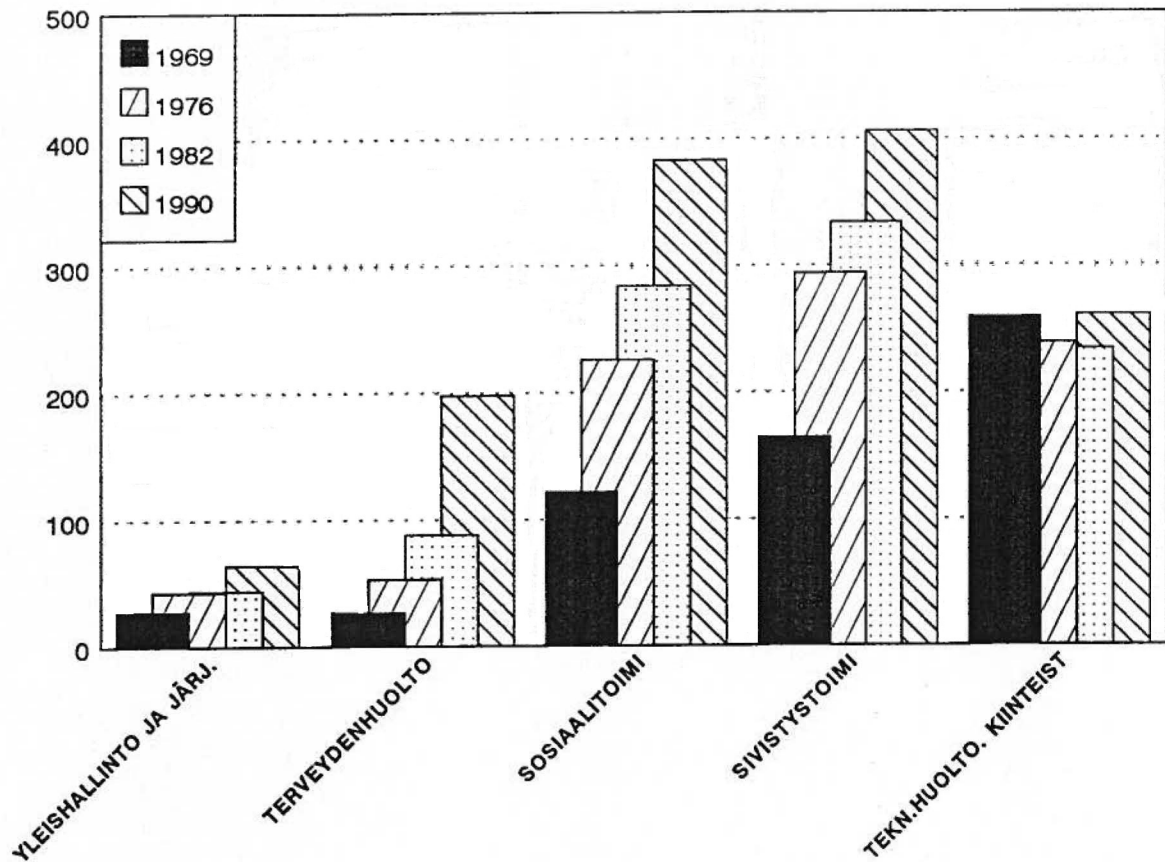
Kuvio 5. Kymen erityishuoltopiirin kuntainliiton
 henkilökunta vuosina 1970, 1975, 1980, 1985 ja 1990
 (Lähde: erityishuoltopiirin toimintakertomukset).

Kuten aluesairaala myös erityishuoltopiiri käyttää edellisten lisäksi tilapäishenkilöstöä. Miehet ovat myös kehitysvammashuollon työssä selvä poikkeus. Keskeisimpiä alan ammattiryhmiä ovat kehitysvammahoitajat, hoitoapulaiset, ohaajat sekä opettajat, joista valtaosa on terveyden- ja sosiaalihuollon koulutuksen saaneita naisia. Miehiiä on lähinnä erilaisissa teknisissä tehtävissä. Työpaikkakehitys näyttää kaikkiaan melko tasaisesti kasvaneelta. Toiminnan jatkuva laajeneminen on merkinnyt lisätyöpaikkoja – ja nimenomaan naisille.

Yhteiskunnallisten palvelusten nousu on tuonut kahden edellä esitellyn suuren työnantajan lisäksi uusia työmahdollisuuksia myös kunnan töihin. Kuviossa 6 esitän Kuusankosken kaupungin palveluksessa olleiden henkilöiden määrät tehtäväalueittain luokiteltuna. Kunnan työpaikat tuntuvat osoittavat samanlaista kasvukehitystä kuin aluesairaalan ja erityishuoltopiirinkin.

Kuvio 6. Kuusankosken kunnan palveluksessa olleen henkilökunnan määrä tehtäväalueittain v. 1969, 1976, 1982 ja 1990 (Lähde: Kuusankosken kaupugin luovuttamat tiedot).

Paitsi henkilökunnan runsasta kaksinkertaistumista kahdenkymmenen vuoden kuluessa, luvut osoittavat muutakin mielenkiintoista. Yleishallintoa on vahvennettu (jos sitä henkilöluvulla mitataan) 1970-luvun alkupuolella, mutta ei mainittavasti sen jälkeen. Vuoden 1990 korkea luku selittyy pääosin sillä, että kuntaan perustettiin oma kunnallinen palokunta tehdaspalokuntien rinnalle. Voimakkaasti kasvaneina näkyvät selvästi ne alat, joihin työvoimaa palvelujen tarpeeseen perustuvissa työvoimapolitiittisissa ohjelmissa on yleensä haluttu ohjata: terveydenhuolto, soiaalitoimi sekä sivistystoimi. Terveystenhuollon painotuksen muutokset näkyvät luvuissa. 1980-luvun puolivälin jälkeen pitkäaikaissairaiden hoitoa siirrettiin sairaaloista terveystenkeskusten sairaaloihin, mikä merkitsi uusien kunnallisten virkojen perustamista. Opetustoiminta on laajentunut työllistäjänä erityisesti 1970-luvun alkupuolella, mutta jatkanut senkin jälkeen kasvuaan.

Työllisyyttä koskettelevan tutkimuksen on vaikea välttyä huomiolta, että työmarkkinat ovat sukupuolten mukaan eri tavalla rakentuneet (esim. Haavio-Mannila 1990, 448-449;

Anttalainen 1986, 5; Laukkanen 1989, 20, 29; Karisto 1990, 359; Piirainen 1988, 68). Työvoiman kysyntä voi kohdella naisia eri tavoin kuin miehiä, ja myös tarjonta voi sukupuolten kesken vaihdella. Tuotannon tuomaa voittoa on lähdetty hakemaan lisää paljon puhutusta joustavuudesta, mikä voi merkitä esimerkiksi naisten käyttöä puskurityövoimana tuotannon ajallisissa vaihteluissa tai jouston hakua määräaikaista tai osa-aikaisista työsuhteista. Koska naisten palkkataso on monissa maissa miesten ansioita alempi, voi jouston haku merkitä naisten käyttöä tehtävissä, jotka aiemmin täytettiin miehillä. Tuula Joronen toteaa näin käyneen pääkaupunkiseudun työmarkkinoilla, kun esimerkiksi vakuutusala alkoi korvata miehiä naisilla, jotka olivat edullisempia (Joronen 1989, 73).

Yksi työmarkkinoiden jäykkyyksistä on se, että naiset ja miehet suuntautuvat hyvistä pyrkimyksistä huolimatta ja ainakin lyhyellä tähtäyksellä pääasiassa omalle sukupuolelleen tyypillisiin töihin. Myös työnantajat havittelevat mielessään tietyn sukupuolen edustajia omaan avoimeen työpaikkaansa, ei aina pelkästään periaatteesta, vaan osaksi siksi, että tarjolla on valtaosin yhden sukupuolen tarjokkaita. Niinpä lyhyellä tähtäyksellä Kuusankoskelle tyypillisten yhteiskunnallisten palvelujen lisääntyminen merkitsee lisääntyneitä työmahdollisuuksia naisille, mutta ei niinkään miehille. Palvelujen työntekijä- ja koulutus rakenne on selvästi naisvaltainen. Naisten osuuden kasvu näkyy myös valtakunnallisissa keskiarvoluvuissa. Julkisen sektorin työllisistä oli naisia vuonna 1950 34 %, vuonna 1970 46 %, vuonna 1980 54 % ja vuonna 1988 64 % (Lilja ym. 1990. 74; ks. myös Julkunen 1990, 184). Kuntien töissä naisia on suhteessa vielä enemmän.

Toinen jäykkyys työmarkkinoilla liittyy ikään. Kyse ei tässä ole pelkästä tietoisesta syrjinnästä, vaan siitä, että eri ikäisille ja erilaisina aikakausina eläneille ihmisille kasautuu kokemuksia, jotka ohjaavat heidän omia valintojaan ja myös heihin kohdistuvia, muiden tekemiä valintoja. Esimerkiksi henkilö, joka on nuoruusiässä elänyt ja aloittanut työskentelynsä vahvasti teollisuusvaltaisessa yhdyskunnassa, työskennellyt tehdastyössä muutaman vuosikymmenen ja joutuu sen jälkeen työttömäksi, on erilaisessa asemassa kuin juuri koulunsa lopettanut nuori. Vanhalta teollisuustyöntekijältä saattaa puuttua uskallusta tai harrastusta vaikkapa palveluammatteihin ja myös työnantaja saattaa luokitella hänet sopimattomaksi. Jos ammatin muuttaminen merkitsee vielä siirtymistä "miesten" töistä "naisten" töihin, voi siirtyminen olla jäykkää ja ainakin aikaa vaativaa.

Kuusankosken palvelualojen kasvu tuntuu melko suoraviivaiselta. Kehityksessä ei juuri näy merkkejä rationalisoinneista tai toimintojen supistamisesta. Osa-aikatyötä on käytetty vähän, sen sijaan määräaikaista työsuhteita käytetään suomalaisessa julkisen sektorin työllistämässä runsaasti. Näin on ollut osittain myös Kuusankoskella, jossa sijaisten käytön perinne on ollut vakiintunutta. Palvelutyön kasvu on Kuusankoskella ollut selvä

vastavoima ja pehmentävä ilmiö teollisuuden työpaikkalaskulle. Sillä tavoin se on oma erityispiirteensä Kuusankosken työllisyyden murroksessa, vaikkakaan julkisten palvelujen kasvu ei ole outoa muuallakaan.

6. KUUSANKOSKEN MUUTTUNEEN TYÖVOIMAN KÄYTÖN SEURANNAIS- JA RINNAKKAISILMIÖITÄ

6.1. Usko yhdiskunnan teollisuusperustaiseen työllisyyden kasvuun

Suomalaiselle yhteiskunnalle oli sodan jälkeen ja erityisesti 1960-luvun kasvun vuosina ominaista luottamus suunnittelun avulla johdettuun kehitykseen, jatkuvasti lisääntyvään tuotantoon ja tuotannon avulla aikaansaatuun hyvinvointiin. Teollisuus nähtiin vaurauden perustaksi ja työväkeä ohjattiin alkutuotannosta teolliseen työhön, maaseudun syrjäseuduilta teollisuuskeskuksiin. Ne yhdiskunnat, joissa teollisuus oli jo merkittävässä asemassa katsoivat olevansa oikealla polulla, tavallaan muita paikkakuntia edellä. Teknisen kehityksen ja koulutuksen myötä tuottavuus kasvoi, mutta sen ei pelätty laajasti merkitsevän työttömyyden lisääntymistä, koska jatkuvien kasvuodotusten katsottiin kompensoivan tuottavuuden nousun. Rakenteellisesta työttömyydestä ei juuri puhuttu, paitsi syrjäisillä maaseutupaikkakunnilla. Muiden alueiden katsottiin kärsivän lähinnä suhdanne- ja kausityöttömyydestä. Oli kuitenkin olemassa joitakin merkkejä siitä, että myös perinteisillä teollisuuspaikkakunnilla saattoi esiintyä rakenteellistyyppistä työttömyyttä (Pulkkinen 1956). Veikko Halme viittaasi jo 1950-luvulla Kuusankosken työttömyyteen, näki siinä rakenteellisia merkkejä ja katsoi sen voivan olla jatkuva ongelma (Halme 1959, 46). Laajemmin ei kuitenkaan oltu huolestuneita teollisuuspaikkakuntien taloudellisesta ja työllisyyskehityksestä.

Vielä 1960-luvun lopussa Kuusankosken teollisuus nähtiin paperitehtaiden ulkopuolella lähinnä kotitarvetuotantona (pankinjohtaja Paavo Ivaska, Kuusankosken Sanomat 25.10.1969). Teollisuuden rinnalle – joskaan ei läheskään yhtä merkittävänä – alkoi kehittyä kaksi muuta tuotannonalaa: hoitolaitokset ja kunnan jatkuvasti laajeneva muu palvelutuotanto. Niiden merkitys alkoi näkyä selvemmin vasta 1970-luvun puolivälin jälkeen. Niitä ei konkreettisesti otettu missään vaiheessa elinkeinopolitiikan välineiksi, vaan ne nähtiin lähinnä teollisuustuotannon johdannaisina. Teollisuus työllisti parhaimmillaan huomattavasti yli puolet työvoimasta. Vaikka tiedettiin paperiteollisuuden olevan pääomavaltaista tuotantoa, jonka kasvu ei saa aikaan kovin merkittäviä työllisyysvaikutuksia, usko teollisuuden kasvaviin työpaikkamääriin ja myös selkeään väestönkasvuun oli Kuusankoskella ja koko Kymenlaaksossa pitkään vallalla. Tämä näkyi selvästi erilaisista suunnitelmista, jotka kylläkin usein olivat toinen toisistaan riippuvaisia, ja toisilta lainattuja kehitysarvioita vahvistavia. Kuusankosken väestön ja teollisuuden työpaikkojen jatkuvaa kasvua tavoiteltiin 1970-luvun puoleenväliin saakka ja vielä hieman sen jälkeenkin.

Vuonna 1975 tehty tavoite pyrki 26500 asukkaan määrään vuoteen 1985 mennessä (toteutunut väestö oli 22089). Teollisuuden arveltiin saman tavoitteen mukaan työllistävän 6330 henkeä, kun työllisten määrä tuli vuonna 1985 todellisuudessa olemaan 4063 henkeä (ks. Kuusankosken kaupungin ...1975, 8; Kuusankosken kaupunki. Toiminta- ja taloussuunnitelma 1975, 23; Tilastokeskus, väestötilasto; Tilastokeskus, väestölaskenta 1985). Vuonna 1975 Kuusankosken kaupunki teki toiminta- ja taloussuunnitelman vuosiksi 1976–1980. Suunnitelman perusselvityksissä käsitellään seutukaavaliiton tekemiä ennusteita työpaikkojen kehityksestä ja pidetään niitä liian varovaisina. Ennusteen mukaan Kuusankoskella olisi työpaikkoja vuonna 1985 10920, joista teollisuudessa 6120 (toteutumat olivat 10110 ja 4063). Kuusankosken kaupungin mukaan työpaikkoja pitäisi olla tuhat seutukaavaliiton ennustamaa enemmän (Kuusankosken kaupunki. Toiminta- ja taloussuunnitelma 1975, 28–29). Perusteluna esitettiin, että teollisuuden työpaikat olivat lisääntyneet 1960-luvulla noin viidelläsadalla ja teollisuuden omien näkemysten mukaan kehitys 1970-luvulla tulisi olemaan samanlainen.

Vaikka näiden ennusteiden käsittely voi tuntua jälkiviisaudelta, ne osoittavat kuitenkin, miten lujasti jatkuvaan kasvuun ja teollisuuden alati lisääntyvään työllistävyyteen uskottiin, vaikkakin osa ennusteista pyrki ainakin peiteltysti olemaan enemmänkin tavoitteita, suunnitteita, joilla toivottiin saatavan erilaisia investointeja alueelle. Samanlaista teollisuuden imussa elämistä osoittaa havainto, jonka mukaan perinteisillä teollisuuspaikkakunnilla alettiin harjoittaa aktiivista elinkeinopolitiikkaa vasta 1970-luvun lopulla (Nupponen 1986, 15).

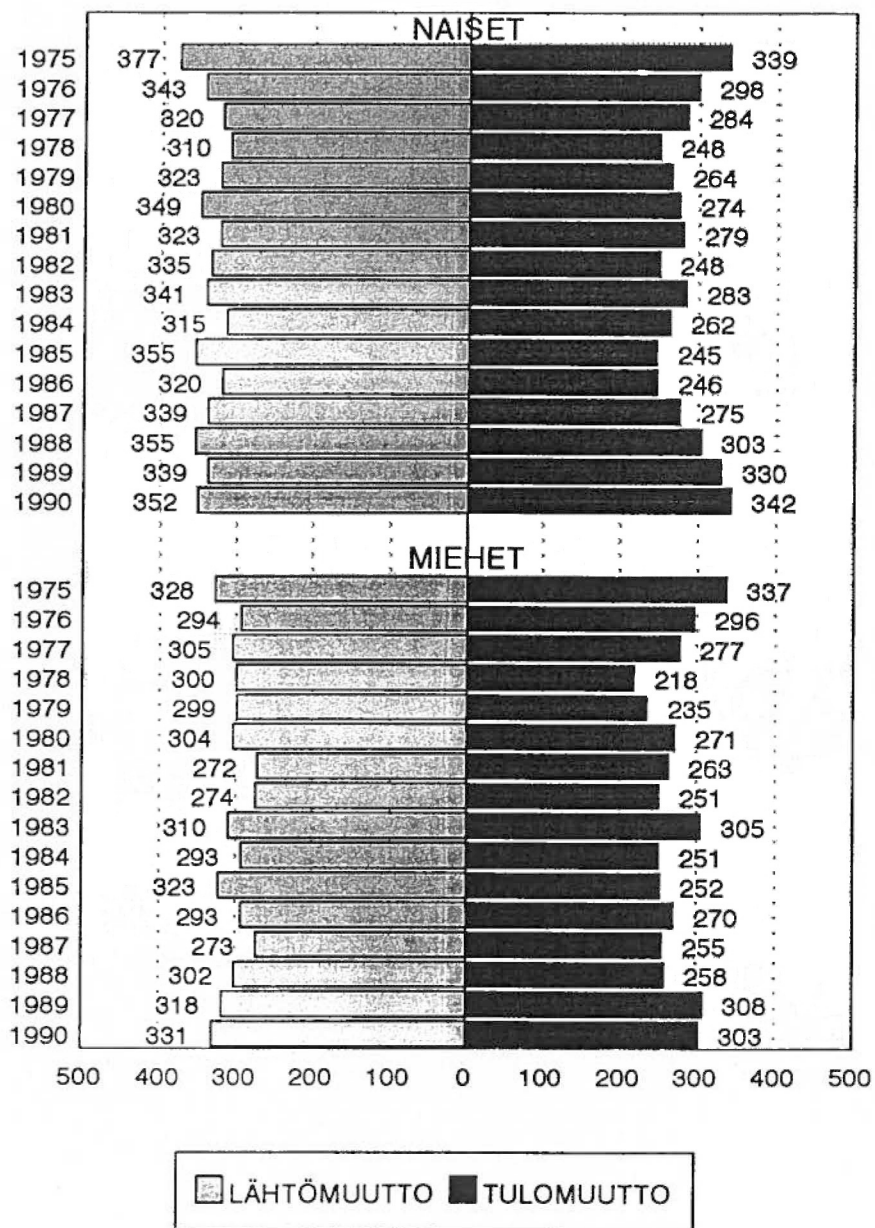
Vielä vuonna 1977 tehdyssä Pohjois-Kymenlaakson kaupunkiseudun yleiskaavallisessa suunnitelmassa ennustettiin Kuusankoskelle väestöä vuodeksi 1985 24500 ja vuodeksi 1990 25400 (Pohjois-Kymenlaakson kaupunkiseutu...1977, 5). Vuonna 1982 tehty vastaava suunnitelma oli sen sijaan jo laskenut kehityksen toiselle uralle ja ennakoி väestön määräksi v. 1987 22700 (toteutuma oli 21888) (Pohjois-Kymenlaakson kaupunkiseutu... 1982, liite 4.46). Myös valtakunnallisissa ennusteissa näkyy 1960-luvun kasvuhenkisyys. Valtakunnansuunnittelutoimiston vuonna 1964 tekemä ennuste arvioi Kuusankosken väestömäärän olevan parhaimmillaan yli 31000. Vuonna 1973 tehdyssä Tilastokeskuksen ennusteessa oli oikeaanosuvampi ote, kun siinä ennustettiin maltillisemmän kehityksen vaihtoehdon mukaan Kuusankosken väestömääräksi vuonna 1985 22916 (Kymenlaakson seutukaavakansio, CIII-T2).

Kuusankosken toteutunutta väestönkasvua voi luonnehtia vuoden 1970 jälkeen tasaiseksi. Väkiluku oli vuonna 1970 22242 ja vuonna 1990 21788. Väkiluku kasvoi hienoisesti vuoteen 1978 saakka, väheni sen jälkeen ja on viimeiset neljä vuotta pysynyt lähes ennallaan. Väkiluvun kohtalaisen vähäisestä muuttumisesta voi tehdä sen yleisen

johtopäätöksen , että paperiteollisuuden heikentynyt työllisyys ei ole johtanut ainakaan mittavaan joukkopakoon pois paikkakunnalta.

Tehdasteollisuuden työpaikkojen väheneminen on yleinen ilmiö läntisissä teollisuusmaissa. Yhdyskuntien muuttumisen kannalta on kiinnostavaa se, millaisia seurausilmiöitä työpaikkojen vähenemiseen liittyy. Ensin esitän tietoja Kuusankosken muuttoliikkeestä.

Kuvio 7. Kuusankosken 15–64–vuotiaan väestön lähtö- ja tulomuutto, sukupuolittain, vuosina 1975–1990 (Lähde: Tilastokeskus/VTKK, Aluetietokanta Altika, matriisi 0211).

Yhdyskuntien jotkut rakenteet saattavat purkautua tai muuttua. Muutos voi sisältää restrukturaatiolle tyypilliseen tapaan sekä monelle paikkakunnalle ominaisia, globaaleja piirteitä että myös paikkakunnan mukaan omapiirteisesti värittyä muutosta. Työpaikkojen vähenemisen välittömimpiä seurauksia ovat työttömyyden muutos ja mahdollisesti sitä seuraava vaikutus muuttoliikkeeseen. Myös työhönosallistuvuus ja yleensä työntekijöiden liikehdintä työmarkkinoilla saattaa muuttua. Katson seuraavassa erityisesti sitä, miten Kuusankosken teollisuuden työpaikkojen väheneminen näkyy muuttoliike- ja työttömyysilmiöissä. On uskaliaasta puhua suorasta kausaalisuhteesta, vaan lähinnä samanaikaisista ilmiöistä, vaikkakin joitakin arveluja asioiden kytkeytymisestä voi tehdä.

Kuvion 7 mukaan työikäisten lähtömuutto on ollut tulomuuttoa jonkin verran suurempaa molemmilla sukupuolilla, ehkä naisilla selvemmin kuin miehillä. Muuton taso ei ole kovin olennaisesti muuttunut, luvut eivät paljasta mitään suurta käännettä tapahtuneeksi. Teollisuuden työpaikkojen lasku saattaa kuitenkin olla yhteydessä 1970-luvun lopun pienentyneeseen tulomuuttoon: paikkakunta ei houkutellut entisessä määrin muualta muuttavia työikäisiä. 1980-luvun loppupuolta kohti tulomuutto kuitenkin uudelleen lisääntyi. Kuusankoski muistuttaa muuttoprofiililtaan jossakin määrin esimerkiksi Outokumpua, jossa lähtömuutto tuntuu kuitenkin olleen systemaattisemmin suurempaa tulomuuttoon verrattuna kuin Kuusankoskella. Outokummun muuttoliikkeen lähtövoittoisuus on kasvanut 1980-luvun kuluessa, Kuusankoskella 80-luvun loppu tasoitti lähtö- ja tulomuuton eroa molempien sukupuolten osalta (vrt. Jolkkonen ym. 1991, 72–73). Kuusankoski ei muuttolukujen perusteella tunnu joutuneen, joka olisi työntänyt lisääntyneesti väkeä paikkakunnan ulkopuolelle.

6.2. Kuusankosken työttömyyden piirteitä

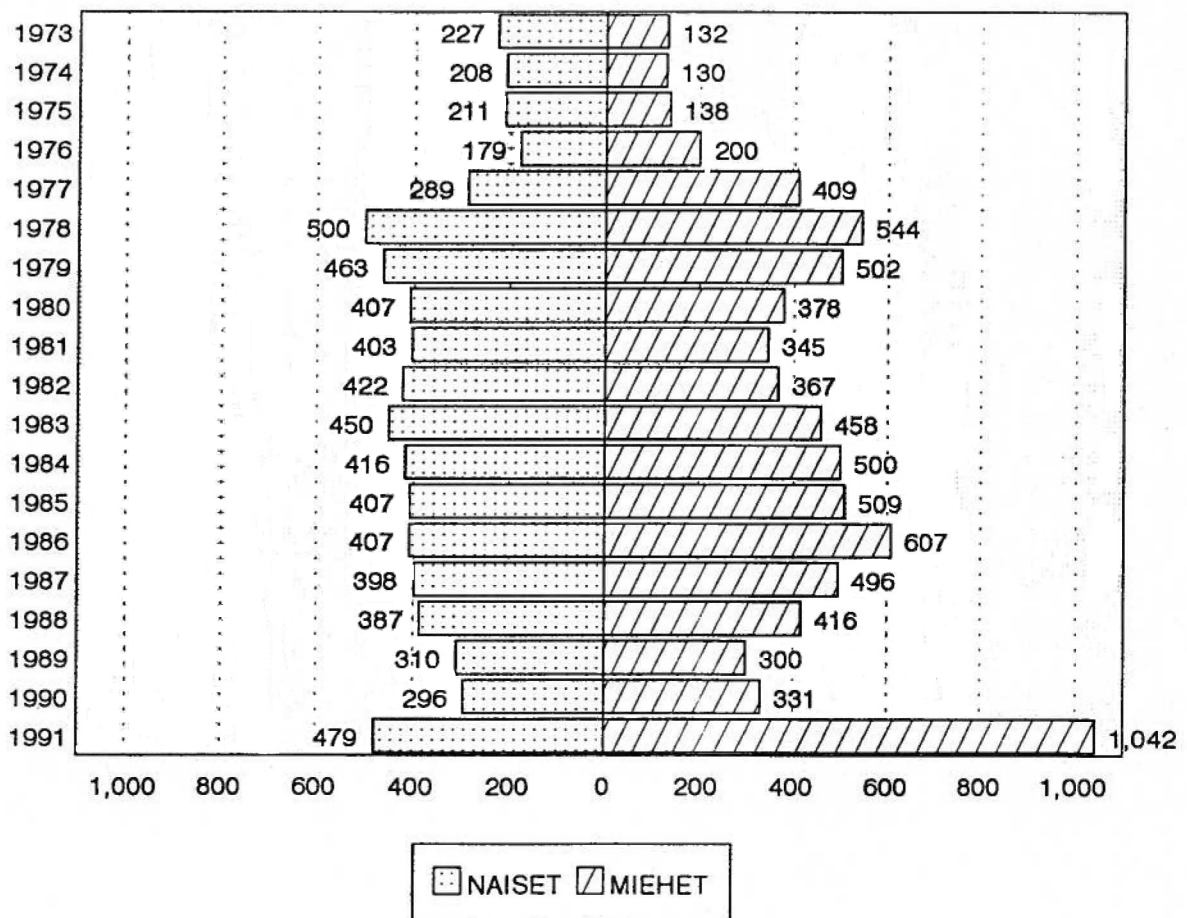
6.2.1. Työttömyyden tason nousu ja kohdentumisen muutos

Työttömyyttä ja sen merkittävyyttä ja tasoa on mahdollista tarkastella monellakin eri tavalla. Esimerkiksi aluepoliittisessa ajattelussa on ollut esillä kaksi – ehkä sinänsä melko pinnallista – tapaa tarkastella työttömyyttä. Ensimmäinen on nähnyt työttömyyden ongelmalliseksi silloin, kun se on suhteellisesti (esimerkiksi työttömyysasteena) suurta. Toinen näkemys on korostanut työttömyyden määrällistä laajamittaisuutta. Kun työttömyyden olemusta haluaa selvittää, ovat nämä molemmat näkökulmat tarpeellisia. Kun olemuksesta halutaan tarkka kuva, pitää tarkastelua edelleen monimuotoistaa ja

yksityiskohtaistaa. Tarkemmissa analyyseissa on tärkeää kytkeä työttömyys laajempaan kulttuuriseen taustaan. Työttömyys ei ole irrallinen ilmiö.

Tarkastelen seuraavassa Kuusankosken työttömyyttä muutamista näkökulmista, joiden voidaan olettaa olevan yhteydessä työpaikkojen muutokseen. Tukeudun pääasiassa työhallinnon tilastojärjestelmien tuottamiin tietoihin. Työhallinnon ylläpitämän työnvälityksen tilastointijärjestelmän etuna on sen kattavuus, tiedot kerätään jokaisesta asiakkaasta. Tämän vuoksi järjestelmä antaa myös luotettavaa paikallistasoista tietoa. Tietosisältö on nykyisin suhteellisen laaja, oikeastaan käsittää useita satoja osioita, joita ei tosin kaikkia käytetä tilastoinnissa. Tiedot koskevat työvoimatoimistojen kirjattuja asiakkaita, joten ne työttömät, jotka eivät ilmoittaudu työvoimatoimistoihin, jäävät ulkopuolelle. On kuitenkin selvää, että suurin osa pitkähkön ajan työttömänä olleista hakeutuu toimistoihin. Suurempi ongelma yhden paikkakunnan työllisyyden muutoksen tutkimuksessa onkin ehkä se, että ajan kuluessa tällaiset tilastointijärjestelmät tapaavat muuttua. Näin on käynyt työnvälityksen järjestelmällekkin. Nykylajuinen tietopohja jokaista yksilöä seuraavine tietoineen saatiin aikaan vuonna 1981. Sitä aiemmalta ajalta

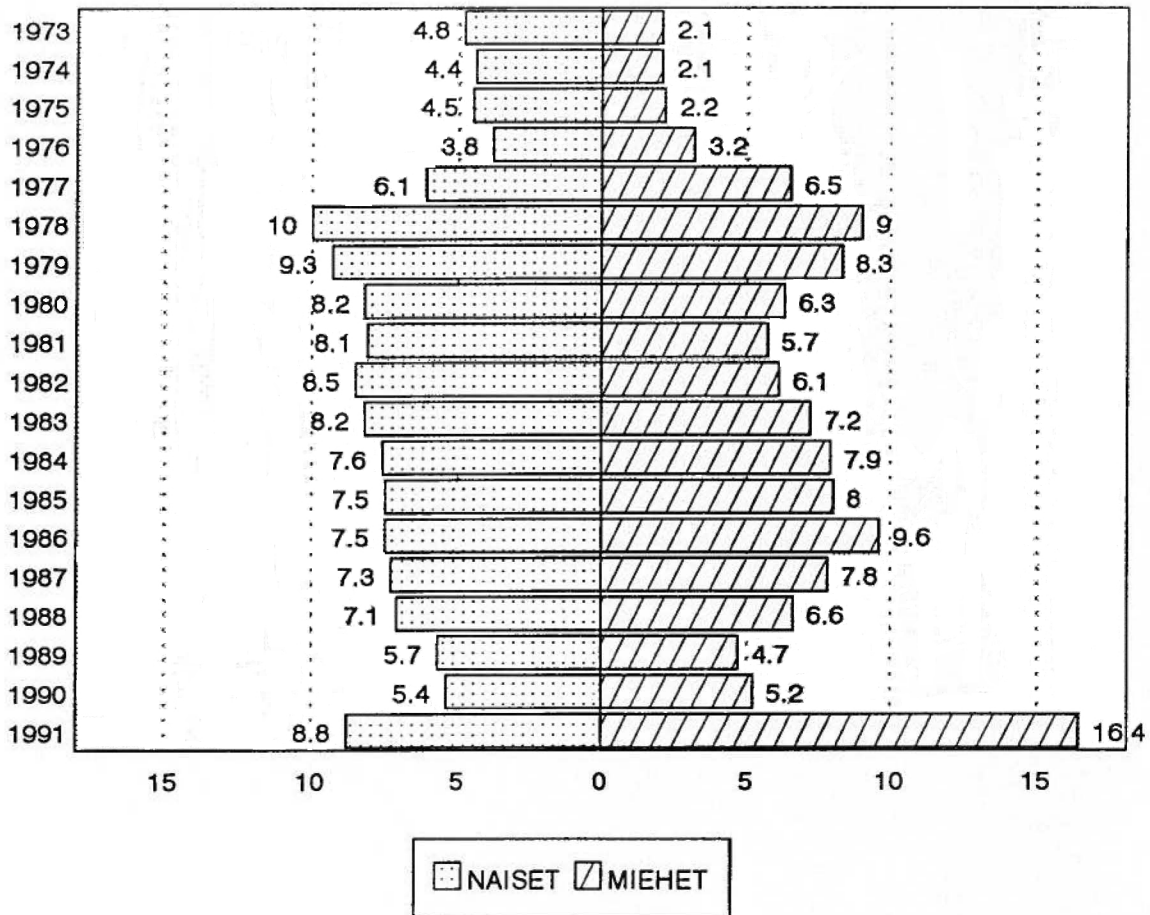
Kuvio 8. Kuusankosken työvoimatoimiston (Kuusankosken ja Jaalan kunnat) työttömät työnhakijat kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvoina, sukupuolittain, v. 1973–1991 (Lähde: Kymen läänin työvoimapiiri, tilastoaineisto)

olevat tiedot ovat paljon vaatimattomampia, mutta kuitenkin käyttökelpoisia työttömyyden yleiskuvan saamiseen. Esitän ensin tietoja Kuusankosken työttömyyden määrällisestä kehityksestä sukupuolittain (kuvio 8).

Työttömyyden määrällisessä kehityksessä on muutama huomionarvoinen piirre. Työttömien naisten määrä on ylittänyt miesten määrän tai ollut ainakin lähellä sitä suhdannehuippujen aikaan: vuoden 1974 vaiheilla ja 1980-luvun alussa. Pelkkä työttömien määrä ei kuitenkaan anna riittävää kuvaa työttömyyden muuttumisesta. Seuraavassa kuviossa tarkastelen työttömyyttä suhteellisesti ja esitän sukupuolittaiset työttömyysasteet (asteet on laskettu käyttäen lähimpänä olevan väestölaskennan työvoimalukua).

Kuvio 9. Työttömyysaste sukupuolen mukaan Kuusankosken työvoimatoimistossa kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvojen ja väestölaskennan työvoimalukujen mukaan, vuosina 1973–1991 (Lähteet: Kymen läänin työvoimapiiri, tilastoaineistot, Tilastokeskus, väestölaskennat SVT VI C: 105, osa 1 B; 106, osa 1 C; 107, osa V).

Suhteelliset työttömyysluvut osoittavat naisten työttömyyden olleen vaikeampaa kuin miesten 1970-luvun puolella aina 1980-luvun alkupuoleen saakka. Senkin jälkeen naisten suhteellinen työttömyys on ylittänyt miesten luvut 1980-luvun lopun kohtalaisen matalan

työttömyyden aikana. Miesten työttömyys tuntuu heilahtelevan naisia enemmän suhdanteiden mukaan. Naisten työttömyys näyttää tasaisemmalta. Hyvä esimerkki tästä on vuonna 1991 voimakkaasti nousseen työttömyyden kohdentuminen sukupuoliin: miesten työttömyys nousi kaksinkertaiseksi naisiin verattuna.

Naisten työhönosallistuvuus on valtakunnalliseen tapaan ollut Kuusankoskella kasvava. Jos esimerkkinä tarkastelee naisikäpolvea, joka syntyi sodan jälkeen eli vuosina 1946–1950, sen keskimääräinen työhönosallistuvuus oli vuonna 1970 61.3 % (ryhmäläisten ollessa iältään 20–24-vuotiaita), vuonna 1975 69.1 % (ryhmäläisten ollessa 25–29-vuotiaita), vuonna 1980 86.9 % (ryhmäläisten ollessa 30–34-vuotiaita) sekä 88.5 % vuonna 1985, jolloin ryhmäläiset olivat 35–39-vuotiaita. Vaikka työhönosallistuvuuden kasvuun voi sisältyä ikään liittyvää elämäntapa- ja elämäntilanteen muuttumista, on kasvu ajan ilmiö. Työhönosallistuvuus alkoi 1980-luvulla tulla melko lähelle samanikäisten miesten osallistuvuutta. Miesten työhönosallistuvuus oli Kuusankoskella keskiarvoisesti korkeimmillaan 1970-luvun alussa ja on sittemmin jonkin verran laskenut. Pääasiallisena syynä on vanhimpien työikäisten ikäluokkien osallistuvuuden lasku.

Suomessa on jonkin verran analysoitu niitä työttömyyden muutoksia, joita öljykriisin jälkeinen kehitys toi muassaan (esim. Katajamäki 1984 ja 1988, Vähätalo 1983). Selvä työllisyyteen liittyvä muutos monilla Suomen paikallisilla työmarkkinoilla on rakenteellisuhteisen työttömyyden kasvu. Työttömyyshän jaetaan perinteisesti kitka-, kausi-, suhdanne- ja rakennetyöttömyyteen. Nämä nimet luonnehtivat lähinnä sitä tilannetta, johon työttömyys kytkeytyy. Esimerkiksi suhdannetyöttömyyden ajatellaan koskevan suhdanteille herkkiä aloja, perinteisissä tarkasteluissa mm. paperi- ja muutakin vientiteollisuutta. Kausityöttömyys voi kytkeytyä vaikkapa puutarha-ammatteihin tai rakennus- ja maataloustöihin, joissa tuotanto vaihtelee vuodenaikojen mukaan. Rakennetyöttömyys, työttömyyden "jäykkä osa", kuten työvoimaministeriön työvoimapolitiittinen ohjelma vuodelta 1974 termiä kuvaa (Työvoimapolitiittinen ohjelma 1974, 51), on määritelty yleensä työttömyyden lajiksi, jolla on alueellista luonnetta ja joka kasvaa työvoiman kysynnän nopeissa muutoksissa. Työttömyyden voidaan ajatella olevan rakenteellista silloin, kun vuodenajan tai suhdannevaiheen muuttumisenkaan ei olennaisesti muuta työttömyyden perustasoa.

Lauri Korpelainen on selvittänyt työttömyyden luonteen ajallista muuttumista (Korpelainen 1988). Hänen mukaansa työttömyyden selittäminen suhdanne- ja kausisyyllä riittää hyvin 1970-luvun puoliväliin saakka (s. 38). Sen jälkeistä työttömyyden kehitystä on kuitenkin tarkasteltava toisista näkökulmista. Voidaan puhua 1970-luvun lopun "kasvukuilutyöttömyydestä", joka tarkoittaa "sitä työttömyyden kasautumaa, joka taloudellisen kasvun pysähtyttyä useaksi vuodeksi oli päässyt syntymään....siitä uskottiin

seviydettävän, kunhan taloudellista kasvua vain voitaisiin kestäväällä tavalla uudelleen vauhdittaa. Myöhempi kehitys osoitti, ettei asia ollut näin yksioikoinen" (mts., 38). Tämä kasvukuilutyöttömyys muuttui Korpelaisen mukaan ilmiänsuhtaan rakennetyöttömyyttä muistuttavaksi potentiaaliseksi rakennetyöttömyydeksi, jossa esiintyi sekä työvoimakapeikkoja että joukkomittaista työttömyyttä (mts., 39).

Pääomien alueellisen sijoittelun nopeuduttua ovat mahdollisuudet työttömyyden rakenteellisten piirteiden kasvuun lisääntyneet. Työvoiman kysyntä voi ripeästi kadota työvoiman tarjonnan alta. Niinpä monien perinteisten teollisuusalueiden ongelmia on luonnehdittu rakenteellisiksi työvoiman kysynnän runsaan vähentymisen tai muuttumisen vuoksi.

On tärkeätä huomata työttömyyden olevan erilaista eri aikoina (Björklund 1981, 21). Työttömyyden perusmääritelmään ei ole olennaisesti muuttunut ainakaan puoleen vuosisataan. Hannu Katajamäki mainitsee Terho Pulkkisen vuonna 1956 ilmestyneen väitöskirjatyön määritelmän olevan edelleen nasevan: henkilö on työkykyinen, työhaluinen ja työtä vailla (Katajamäki 1988, 90). Työministeriön työvoimakatsaus -lehdessä työttömiksi työnhakijoiksi on määritelty hieman edellistä suppeammin henkilöt, "jotka ovat ilman työtä ja ovat kokopäivätyöhön käytettävissä tai odottavat sovitun työn alkamista" (ks. esim. Työvoimakatsaus 1/1987, 61). Tämä määritelmä – jättäessään ulkopuolelle esimerkiksi osa-aikatyötä etsivät – on kytköksissä työttömyyden toimeentuloturvan ehtoihin.

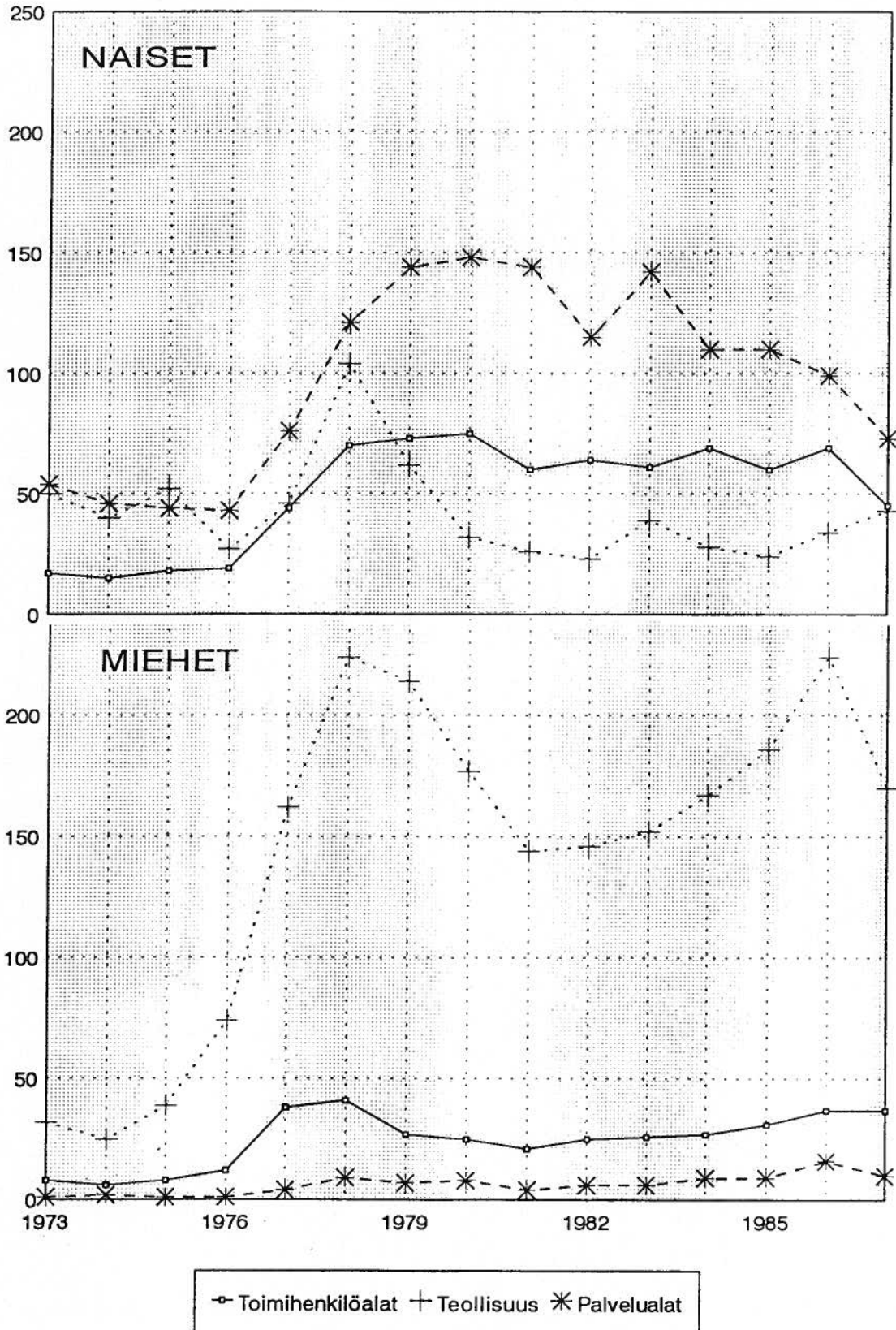
Työttömyyden ajallinen erilaisuus näkyy mm. siinä, että työttömyyden lajien painotus voi vaihdella yhteiskunnan eri kehitysvaiheissa. Maatalousvaltaisen yhteiskunnan aikaan maatalouden kausivaihtelut pitivät työvoiman kysynnän epätasaisena eri vuodenaikoina ja koska valtaosa väestöstä asui maaseudulla, kausityöttömyys koetteli suurta määrää väkeä. Tämä työttömyys tuli ilmi siten, että työvoima siirtyi kaupunkeihin työnhakuun. Suhdannetyöttömyys alkoi painottua työttömyyden lajina kansantalouden avauduttua ulkomaankaupalle ja tavarakulutuksen ja vaihdon lisääntyttyä. Kymenlaakso on aluetta, joka jo melko varhain erottautui vientiteollisuuden sijaintialueeksi ja jossa teollisuustyö antoi huomattavalle osalle työvoimasta ansiomahdollisuuden. Suhdannetyöttömyyden osuus näkyy Kymenlaakson työttömyydessä, mutta ennen 1960-lukua työttömyyden pääpaino oli kuitenkin vielä kausivaihteluissa ja Kauko V. Niinisalon mainitsemassa "suhteellisessa liikaväestössä". Hän määrittelee suhteellisen liikaväestön lähinnä väestöosaksi, joka on riippuvaista eri tuotannonaloille ominaisista kausiluonteisista ja tilapäisistä työtilaisuuksista (Niinisalo 1956, 36). Suhteellisen liikaväestön olemassaolon voidaan ajatella ilmenemvän myös rakennetyöttömyytenä.

Kymenlaaksolaista työttömyyttä on leimannut muuta maata tasaisempi kausivaihtelu, tyypillistä on eräänlainen ajasta toiseen säilyvä "perustyöttömyys" (mts., 12–21). Tätä voi selittää ainakin pinnallisesti tuotantorakenteen toimialajaolla, sen vakiintuneisuudella ja pysähtyneisyydellä tai tietynlaisella yksipuolisuudella. Kymenlaakson tuotanto on pohjannut runsaasti miehiseen työvoimaan. Paperiteollisuus on muodostunut selvästi enemmän miesten kuin naisten valtakunnaksi. Satamakaupungeissa Kotkassa ja Haminassa ovat satamaan ja merenkulkuun liittyvät työt nekin olleet miesten hallussa.

Maanviljelyksellä ei ole koko Kymenlaakson kokonaisuudessa ollut kovin merkittävää osuutta, yksittäisissä kunnissa kylläkin (mm. Elimäellä). Sekin on ollut miehisesti värittyä ammattiala – erityisesti jos metsätyöt otetaan lukuun. Tämä on merkinnyt sitä, että miehet ovat Kymenlaaksossa imeneet itseensä palkkatyöläisyyttä, pysyneet tiukasti työvoimassa ja jos töitä ei ole ollut, ilmoittautuneet työttömiksi ja näyttäneet sillä palkkatyöyhteiskuntaan kuulumisen puumerkinsä. Naiset ovat tässä miehessä ilmapiirissä tehneet tilapäisemmin töitä ja hakeutuneet lisääntyvästi palvelusektorille ja välillä etsiytyneet teollisuustyöhön, esimerkiksi silloin, kun ompeluteollisuus 1970-luvulla toi uusia tehtaita monille Kymenlaakson teollisuuspaikkakunille.

Kuvasin aiemmin sitä, että kuusankoskelaisten naisten työttömyys on näyttäytynyt miesten työttömyyttä tasaisempana. Miesten työttömyys on vaihdellut enemmän suhdanteiden mukaan. Erityisesti miesten osalta voi Kuusankosken työttömyyttä luonnehtia jonkinlaiseksi suhdannetyöttömyyden ja rakennetyöttömyyden välimuodoksi. Pyrin vielä hieman täsmentämään Kuusankosken työttömyyden luonnetta muutamien tarkastelujen avulla. Katson ensin, millaiselta työttömyyden muutos näyttää, kun sitä eritellään työttömän ammatin mukaan. Seuraavassa kuviossa on esillä työministeriön pohjoismaiseen ammattiluokitukseen perustuvat työttömien lukumäärätiedot. Esitän tiedot kolmesta ammattiryhmästä, jotka ovat Kuusankosken muutoksessa kiinnostavia: toimihenkilöaloista, teollisuuden sekä yksityisten palveluiden ammattiryhmistä. Ammattiluokituksen mukaisia tietoja koskevat monista pitkittäisaineistoista tutut ongelmat: luokitukset muuttuvat ajan myötä. Päätän tarkasteluni vuoteen 1987, jonka jälkeen ammattiluokitukseen tehtiin tavanomaista suurempi uudistus. Tarkastelussa on tyydyttävä lukumäärätietoihin. Ammattiryhmäjakautumat eivät vastaa toimialajakautumia. Ammattiryhmää vastaavaa työvoimalukua on siten vaikea löytää työttömyysasteen laskemiseksi. Toisaalta lukumäärätiedot sopivat tarkasteluuni hyvin, koska olen kiinnostunut työllisyyden määrämuutoksista.

Kuvio 10. Kuusankosken työvoimatoimiston työttömät työnhakijat kuukausittaisten tilannekatsausten keskiarvoina toimihenkilöaloilla (ryhmät 0-2, teknisiä, konttori- ja terveydenhuolto-, opetus- yms. henkilöitä), teollisuudessa (ryhmät 7-8) sekä palvelualoilla (ryhmä 9, lähinnä yksityisillä palvelualoilla olevia), vuosina 1973-1987 (Lähde: Kymen läänin työvoimapiiri, tilannekatsausaineistot).

Esitetyt ammattiryhmittäiset työttömien luvut osoittavat ensinnäkin sen, että ammattien epätasainen sukupuolijakautuma on nähtävissä myös Kuusankosken työttömyydessä. Erityisen selvästi on yksityisten palveluiden työttömyys säilyttynyt naisten harteille. Toinen ammattiryhmä, jossa sukupuolten työttömyyden erilainen kehityskulku tulee esiin, on teollinen työ. Kuusankosken työttömyyden yleinen kasvu näkyy miehillä teollisuuden työttömyyden lisääntymisenä. Sen sijaan naisten työttömyys oli teollisuuden ammattiteissa ollut kohtalaisen korkeaa jo 1970-luvun alkupuoliskollakin. Kehitys vuosikymmenen loppua kohti moninkertaisti teollisuudessa työskentelevien miesten työttömyyden, mutta korkeintaan kaksinkertaisti naisten, ja senkin tilapäisesti. Tällaisen tuloksen taustalla olevat prosessit voivat olla ainakin kahdenlaisia. Sukupuolet saattavat työskennellä eri toimialoilla, joita talouden heikkeneminen koskettaa erilailla. Toinen mahdollisuus on, että naisten kasvava työttömyys on purkautunut työmarkkinoiden ulkopuolelle vetäytymiseen tai muuttoliikkeeseen. Tällaisen oletuksen mukaan työvoiman kysyntä kohtelee naisia ja miehiä samansuuntaisesti, mutta työvoiman reagointierot johtaisivat erilaiseen lopputulokseen.

On mielenkiintoista, että 1970-luvun alkuvuosina naisten työttömyys oli teollisissa töissä miesten työttömyyttä suurempaa, vaikka Kuusankoski on miehisen teollisen työn paikkakunta. Onko niin, että myös teollisuuden rekrytoinneissa miehiä käsitellään eri tavoin kuin naisia? Vai onko niin, että naiset ja miehet työskentelevät erilaisissa tehtävissä, joita muutosprosessit kohtelevat eri tavalla? Mikäli työtehtäväjousto on vähäistä, voivat muutokset johtaa avoimeen työttömyyteen niissä tehtävissä, jotka rationalisoinneissa ja muissa kehityskuluissa joutuvat poistettavien tai vähennettävien työtehtävien luetteloihin. Tuon ajan työttömyystilastot eivät anna riittävän yksityiskohtaista mahdollisuutta arvioida, millä toimialoilla teollisuuden työttömät työskentelivät ennen työttömäksi tuloaan, tai kuinka moni vetäytyi työmarkkinoilta ja missä vaiheessa työttömyyttään.

Sekä toimihenkilö- että palveluammattien työttömyys näyttäytyy koko tarkasteluajan hyvin naisvaltaisena. Tämä selittyy osaksi sillä, että nämä ammatit ovat koko maassa ja ehkä Kuusankosken rakenteessa erityisesti naisia työvoimana käyttäviä. Toimihenkilöaloilla ja yksityisissä palveluammattiteissa näkyy 1970-luvun loppupuolella samankaltainen naisten työttömyyden nousu uudelle tasolle kuin vastaavasti miehillä teollisessa työssä. Miesten toimihenkilötyöttömyys nousi myös, mutta selvästi matalemmalle tasolle kuin naisten.

Teollisen työn työttömyyden kasvulla on yhtymäkohtia paperituotannon työvoiman käytön vähenemiseen ainakin ajallisesti. Arvelen kuitenkin, että kehityksen takana on myös erilaiset kerrannaiset, enemmän tai vähemmän löysästi paperiteollisuuteen liittyvien töiden vähenemiset. Puhuin jo aiemmin siitä, että paperiyhtiö alkoi työvoiman vähentämiskehityksessään laskea tilapäisen työvoiman käyttöään pieneen osaan aiemmasta

useiden satojen henkilöiden tasosta. Voidaan puhua siitä, että yhtiö on purkanut eräänlaista reunatyövoimaa. Tätä väitettä todistaa jossakin määrin tiedot teollisuuden sekatöiden ammattiryhmään luokitelluista työttömistä. Tammikuun lopussa vuonna 1973 näitä työttömiä oli Kuusankosken työvoimatoimistossa 5. Vuoden 1975 tammikuussa luku oli 23 ja vuonna 1978 jo 107. Tämä korkeahko taso jatkui joitakin vuosia, kunnes alkoi 1980-luvun puolivälissä aleta. Vuoden 1984 tammikuussa määrä oli 61, vuonna 1987 57 ja vuonna 1990 12 (Kymen läänin työvoimapiiri, tilannekatsaustiedot).

Kiintoisaa on, että joukossa ei ole ollut lainkaan naisia, kaikki ovat miehiä. Luvut osoittavat miesten työmahdollisuuksien selvää vähenemistä erilaisissa teollisuuden sekatöissä siinä ajallisessa vaiheessa, jolloin paperitehtaat alkoivat muuttaa työvoiman käyttöönsä. Määrien väheneminen 1980-luvun loppua kohti voidaan tulkita useallakin tavalla. Kyse voi olla osaksi siitä, että sekatöiden työttömiä on alettu halukkaammin luokitella johonkin muuhun ammattiryhmään, esimerkiksi "vailla ammattitaitoa oleviin". Kehitys voi myös sisältää sekatyöntekijöiden vetäytymistä työvoiman ulkopuolelle ja ehkä jossakin määrin siirtymistä muihin ammatteihin. 1980-luvun loppupuolen kehitys ilmaisee sekatöiden merkityksen vähenemistä Kuusankosken työelämässä. Sitä aiemmin – suurimassa murrosvaiheessa – niillä tuntuu työttömyyslukujen perusteella olleen enemmän merkitystä.

6.2.2. Työttömyyden pitkittyminen

Suomalainen työttömyys muuttui 1970-luvun aikana ainakin kahdella tapaa: työttömyyden minimitaso nousi ja työttömyyden kesto pitkittyi. Esimerkit ulkomailta perinteisten teollisuusalueiden muutoksista osoittavat hyvinkin pitkiä, vuosia kestäviä työttömyysjaksoja (esim. Manchester Employment Plan 1987, 109). Miten on käynyt Kuusankoskella? Esitän taulukossa 5 vertailun, jossa Kuusankosken lisäksi on tietoja Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistoista. Nykyisen pitkäaikaistyöttömyyden määrittelyn mukaisia tietoja on saatavissa 1980-luvulta. En kuitenkaan esitä vuoden 1987 jälkeisiä lukuja, koska vuonna 1988 voimaantullut uusi työllisyyslaki velvoitti katkaisemaan henkilön työttömyyden ennen pitkäaikaistyöttömyyden rajan laukeamista. Vuoden 1987 jälkeiset luvut eivät siten ole vertailukelpoisia aiempiin nähden.

Taulukko 5. Vähintään vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä olleet, % kaikista työttömistä, sekä kaikkien työttömien työttömyysajan keskimääräinen kesto Kuusankosken, Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistoissa vuosina 1981–1987 (Lähde: Kymen läänin työvoimapiiri, tilannekatsausten keskiarvot).

VUOSI	KUUSANKOSKI %	VIKKOJA	KOUVOLA %	VIKKOJA	KOTKA %	VIKKOJA
1981	17	34	12	26	11	24
1982	20	38	12	25	12	25
1983	19	37	14	27	16	31
1984	22	43	16	29	18	36
1985	20	42	12	27	15	33
1986	19	41	9	24	15	33
1987	23	45	11	27	19	35

Kuusankosken vertailu Kotkaan on osuvaa siksi, että Kotkan seutua on Kymenlaaksossa pidetty alueena, joka on Kuusankosken ohella, mutta ehkä eri tavalla, joutunut kokemaan työllisyyden muutoksia. Kuten yleensä keskiluvut, antavat taulukon tiedot hieman pelkistetyn kuvan työttömyyden pitkittymisestä. Yleispiirteet ovat kuitenkin selvät. Kuusankosken työttömyys näyttääytyy naapurialuetta Kouvolaa pitkittyneempänä ja myös Kotkaan verrattuna pitkäkestoisempänä. Ero Kouvolaan on hyvinkin huomattava.

Pitkäaikaistyöttömien osuus on ollut Kuusankoskella korkeampi kuin Kotkan seudulla, vaikkakin Kotkan työttömyysaste on vuotta 1981 lukuunottamatta ollut korkeampi. Siten Kotkan Kuusankoskea korkeampi työttömyys tuntuu purkautuvan tavalla tai toisella nopeammin kuin Kuusankoskella. Työttömyyden purkautumistapojahan on useita, ainakin seuraavat:

1. Työtön sijoittuu avointen markkinoiden (ei työllisyysrahoihin tuettujen) työpaikkaan.
2. Työtön vetäytyy pois työvoimasta (eläkkeelle, koulutukseen, kotitaloustyöhön jne.).
3. Työtön muuttaa paikkakuntaa.
4. Työtön sijoittuu työllisyysvaroin järjestettyyn työpaikkaan.

Miksi Kotkan työttömyys on jouheampaa kuin Kuusankosken, voi olla jo hankalampaa selvittää. Selitystä voi etsiä työttömyyden virtausten luonteesta tai vaikkapa siitä, onko työttömyyden rakenne paikkakunnilla erilainen. Pitkittyneen työttömyyden merkittävyyttä

voidaan tavoittaa katsomalla, paitsi tietyllä hetkellä työttömänä olevien työttömyysjaksojen keskimääräistä kesto, myös päättäneiden työttömyysjaksojen kokonaiskesto. Työministeriön työnvälitystilaston vuositilastoissa on vuodesta 1981 saatavissa työvoimatoimistoittaisia tilastotauluja, jossa päättäneet työttömyysjaksot on eritelty keston pituuden, työttömän ikäryhmän ja sukupuolen mukaan. Tiedot vahvistavat Kuusankosken alueesta saatua kuvaa pitkittyneen työttömyyden seutuna. Aivan muutamia poikkeuksia lukuunottamatta Kuusankosken työvoimatoimiston asiakkaiden työttömyyden kesto on pitempi kuin koko työvoimapiirin alueella keskimäärin. Miesten työttömyysjaksot tuntuvat olevan hieman pidempiä kuin naisten. Työmarkkinoiden yleisen suuntauksen mukaan työttömyyden kesto kasvaa iän myötä (vrt. Katajamäki 1985, 97). Miehillä työttömyysjaksot ovat pitkiä jo kolmekymmentä vuotta täyttäneillä. Naisilla jaksot alkavat pidentyä selvemmin hieman myöhemmällä iällä.

Kuusankosken pitkäaikaistyöttömyyden luonteesta ja työllisyysenhoidosta on tehty useampiakin selvityksiä (mm. Kupias 1985, Elo–Ojalehto 1991 sekä Melolinna 1989 b). Päivi Kupias näkee haastatteluaineistonsa valossa 1980-luvun alkupuolen kuusankoskelaiset pitkäaikaistyöttömät melko marginaalisena ryhmänä, jonka ominaisuuksilla tai käyttäytymisellä voi olla osasyynsä – melko merkittäväkin – työttömyyden pitkittymiseen. Monella on vaikeuksia alkoholinkäytössä, minkä osa myös itse myöntää. Työttömien kokemukset tuntuvat jonkin verran vaihtelevan ikäluokittain. Vähän samaan tapaan kuin elämäkertatutkimuksissa, yksilön kokemukset muotoutuvat eräänlaiseksi kerrostumaksi, jossa eri osat ruokkivat toisiaan ja joka saa aikaan yksilön elämään tietyn ilmiön (vrt. Roos 1988, 140). Kupias löysi pitkäaikaistyöttömien aineistosta paljon henkilöitä, joiden työkokemus oli kohtalaisen vähäinen. Osa joukosta tuntui olevan jo selvästi syrjäytynyt työelämästä. Oman, vuonna 1989 keräämäni kuusankoskelaisen pitkäaikaistyöttömyysaineiston mukaan vähäisen työkokemuksen miehet ovat Kuusankosken työmarkkinoilla suuremmissa vaikeuksissa kuin naiset, ainakin mitä tulee tilapäisten töiden saamiseen ja jonkinlaisten kiinnikkeiden säilyttämiseen työelämään (Melolinna 1989 b 25–26).

Julkisen vallan puuttuminen työmarkkinoiden toimintaan voi olla sillä tavoin tavoitteellista, että nimenomaan työttömyyden kesto pyritään katkaisemaan. Suomessa lisättiin 1970-luvun loppupuolella huomattavasti julkisia, työttömille tarkoitettuja työpaikkoja. Käytössä oli tuolloin kaksi pääjärjestelmää, valtion virasto–(myöhemmin työllisyys)työpaikat sekä kunnallinen työllistämistuki. Näiden työllistämistoimen tarkoituksena oli erityisesti järjestää työtä niille työttömille, jotka eivät sijoittuneet työhön omatoimisesti.

Työllistämistoimilla voidaan työttömyyttä katkaista ainakin tilapäisesti (vrt. Melolinna 1989a). Marja Elo– Ojalehto vertasi elinkeinotaustoiltaan samankaltaisten paikkakuntien,

Kuusankosken ja Anjalankosken työllisyyttä ja totesi Anjalankosken käyttäneen Kuusankoskea enemmän työvoimahallinnon työllistämistukijärjestelmiä työllisyydenhoidossa (Elo-Ojalehto 1991; ks. myös Rantanen 1981). Vaikka kausaalisuhteesta on uskaliaasta puhua, pitkäaikaistyöttömyys ei ole Anjalankoskella noussut yhtä korkeaksi kuin Kuusankoskella. Työllistämistukien avulla teetetään yleensä erilaisia tilapäisiä töitä, joiden merkitys pysyvälle työllistymiselle voi olla toisinaan kyseenalainen, mutta tilastoissa ne kuitenkin katkaisevat yksilön työttömyysjakson.

Paikallisten työmarkkinoiden kytkeäjä ja prosesseja arvioitaessa onkin hyvä pitää mielessä se, että myös viranomaisten toiminnalla on vaikutuksensa työmarkkinoiden ilmiöihin. Tämä vaikutus voi olla varsin valikoivaa, vain tiettyihin työvoiman osiin kohdistuvaa ja saattaa vaihdella ajan kuluessa esimerkiksi lainsäädännön tai rahoitusmahdollisuuksien tai viranomaisten työn painotusten muuttuessa. Kun tekee johtopäätöksiä työmarkkinailmiöistä, on ainakin väliin tarkattava sekä "normaalien, vapaiden" työmarkkinoiden että viranomaisten tukemien työmarkkinoiden kehitystä ja prosesseja sekä myös näiden keskinäistä kytkeä.

Työmarkkinoiden lohkoutumiskeskustelussa on puhuttu markkinoiden jakautumisesta niin, että kouluttamattomat tai muutoin huonon kilpailuaseman työmarkkinoilla omaavat joutuvat turvautumaan julkisen sektorin tukemiin työmarkkinoihin (Kouvo 1986, 19; 1987a, 55; 1987b; Paltschik 1987). Siirtyminen näiltä markkinoilta "vapaille markkinoille" ei ole aina helpon prosessin takana (Melolinna 1989b, 26;). Julkisen vallan tukemien työmarkkinoiden osuutta voi arvioida esimerkiksi katsomalla, miten paljon työttömyysjakson päätyminen on yhteydessä julkisen vallan tukitoimiin. Jos koulutuksen järjestäminen lasketaan toimenpiteiden ulkopuolelle, oli tilastoihin kirjattuja toimenpidemuotoja esimerkiksi vuonna 1989 yhteensä viisitoista, joista kuitenkin vain kymmentä käytettiin Kuusankosken työmarkkinoilla. Karkea keskimäärä "julkisten markkinoiden" osuudesta vuonna 1989 on noin viidesosa, jos mittarina on työttömyyden päättymisen syy (Työnvälitystilasto, vuositilasto, taulu 27b).

Taulukossa 5 esitetyt tiedot työttömyyden pitkäkestoisuudesta ovat poikkileikkausmaisia. Niistä saa kylläkin vihiä siitä, miten paikkakunnan työttömyys muuttuu ajan myötä, miten "pysähtynyttä" tai "vikkelää" se on, mutta varsinaiselta luonteeltaan ne eivät ole dynaamisen kehityksen mittareita. Työttömyyttä kuvaavien tilastolukujen käyttö työmarkkinoilla ja yhdyskunnassa vallitsevien prosessien selvittämiseen törmää monasti siihen, että prosessien moninaisuutta on vaikea kuvata ainakaan yhdellä, tuskin muutamallakaan luvulla. Joitakin kehittäjiä on kuitenkin tehty eri alueiden työttömyyden muutoksen ja luonteen arvioimiseksi. Yksi alueiden dynamiikan vertailuun sopiva työttömyyden käsite on työttömyyden "jähmeys" tai "notkeus", jota Hannu Katajamäki on

käyttänyt Suomen alueellisen työnjaon muuttumista koskeneessa tutkimuksessaan (Katajamäki 1988, 116–117). Käsitteessä on kyse työttömyyden varannon ja virran vertailusta. Jos työttömyyden taso on eri ajankohtina mitattuna – siis poikkileikkaustietoina – korkea, mutta työttöminä ovat kulloinkin eri henkilöt, voidaan puhua työttömien nopeasta virtailusta. Työttömät siirtyvät statuksesta toiseen vikkellästi. Jos taas eri ajankohtina työttöminä ovat samat henkilöt eli työttömyys on yksilöiden elämässä pysyvää, työttömyys on jähmeää. Jähmeys–notkeus –dikotomialla voidaan siten tavoittaa nimenomaan yksilöiden elämäntulkua, joka työttömyyskeskustelussa jää usein varjoon.

Tämän "dynaamisen työttömyysasteen" voidaan arvella kuvastavan ainakin jollakin tapaa paikkakunnan työvoiman kysyntätapahtumien luonnetta. Paikkakunnan työpaikkarakenteen uudelleenmuotoutuminen voi tapahtua ainakin kahdella tavalla: toisessa syntyy uusia työmahdollisuuksia vanhojen kadotessa, toisessa ei. Jos uusia työmahdollisuuksia syntyy vähän, on todennäköinen seuraus työttömien "jähmettyminen" asemiinsa, työttömyys pitkittyy, työmarkkinat ovat paikallaan pysyvät. Kun työttömiä tulee runsaasti, mutta mence myös nopeasti uusiin asemiin, työttömyys on notkeaa. Käsite ei tietenkään pysty ottamaan kantaa, minne työttömät virtaavat. Virtausmahdollisuuksia on useita. Kaksi eri paikkakuntaa ovat varmasti luonteeltaan erilaiset, jos toisessa työttömät virtaavat vikkellä vauhtia uusiin työpaikkoihin, kun taas toisessa virtaus suuntautuu vaikkapa poismuuttoon. Näistä tulkintamahdollisuuksista huolimatta työmarkkinoiden jähmeys voidaan tyypillisimmillään kytkeä työmahdollisuuksien vähyyteen ja ehkä myös väestön "odotteluun". Työn puuute ei heti purkaudu poismuuttona tai työmarkkinoilta vetäytymisenä, vaan paikkaa odotetaan luottavaisesti – tai sitten vaihtoehtoiset mahdollisuudet nähdään vähäisinä ja sen vuoksi pysytään paikallaan työttömyydessä.

Jähmeys–notkeus –käsitettä voidaan etsiä käyttämällä työnvälitystilaston kahta eri lukusarjaa: poikkileikkausmaisia tilannekatsaustietoja sekä koko vuoden tapahtumat yhteenlaskevia vuositilastotietoja. Tilannekatsaustietohan mittaa kuukauden tietynä laskentapäivänä (yleensä kuukauden viimeinen työpäivä) työttömänä olleet henkilöt, kun taas vuositilasto kirjaa kaikki yksilöt, jotka ovat olleet työttömänä jossakin vaiheessa vuotta – vaikkapa vain yhden päivän. Olen tällä menetelmällä laskenut taulukkoon 6 työttömyyden notkeus/jähmeyslukuja Kuusankosken, Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistojen alueilta vuosilta 1981 ja 1988, erikseen molemmille sukupuolille (aiemmilta vuosilta ei tietoja ole saatavissa).

Taulukko 6. Työttömyyden jähmeys/notkeus Kuusankosken, Kouvolan ja Kotkan työvoimatoimistojen alueella sekä koko Kymenlaaksossa, sukupuolittain, vuosina 1981 ja 1988 (Pohjatiedot: Työvoimaministeriö, työnvälitystilastot, Kymen läänin työvoimapiiri; tilastojen yhteenvedot).

ALUE	NAISET 1981	1988	MIEHET 1981	1988
KUUSANKOSKI	2.7	2.7	2.6	2.4
KOUVOLA	3.2	3.1	3.1	2.7
KOTKA	2.9	2.9	3.1	2.5
KOKO KYMENLAAKSO	3.1	2.9	3.2	2.6

Mitä pienempi luku on, sitä jähmeämpää, pysähtyneempää työttömyys on. Sekä vuosi 1981 että myös 1988 ovat talouden suhdannevaiheissa lähinnä korkeasuhdanteen vuosia, joskin suhdanteiden näkyminen työttömyydessä oli jo 1980-luvulla melko lailla erilaista kuin aiemmin. Kuitenkin näinä vuosina talouden toiminta oli vilkasta, mikä heijastui myös työttömyyteen. Jos esimerkkivuodeksi olisi valittu jokin vuosi taulukossa olevien vuosien väliltä, olisivat niistä lasketut jähmeysluvut saattaneet olla suuremmat. Jähmeyden absoluuttisella tasolla ei tässä kuitenkaan ole olennaista merkitystä, vaan tärkeämpää on lukujen näyttämänä arvioida eri alueiden luonnetta ja eroa.

Sekä koko Kymenlaaksoon että Kouvolan ja Kotkan alueisiin verrattuna Kuusankosken työttömyys näyttäytyy jonkin verran jähmeämpänä. Erityisesti vuonna 1981 miesten työttömyys erosi Kuusankoskella vertailualueista. Vuonna 1988 miesten työttömyys oli tullut sekä Kotkan että Kouvolan alueilla jähmeämmäksi ja lähestyi Kuusankosken lukuja. Olennaisin huomio naisten luvuista on se, että vuodet 1981 ja 1988 eivät juurikaan poikkea toisistaan. Tämä vahvistaa sitä näkemystä, että ainakin Kuusankoskella naisten työttömyys on ollut ajallisesti tasaisempaa kuin miesten.

Työttömyyttä koskeva tarkastelu osoittaa Kuusankosken työttömyyden selvää sekä absoluuttista että suhteellista kasvua 1970-luvun alun jälkeen. Työttömyyden tason nousu ei ole kuitenkaan yleisestä suunnasta poikkeava piirre (vrt. Katajamäki 1984), joskin

Kuusankosken työttömyys on yleensä ollut Kymenlaakson kärkeä korkeudessaan. Enemmän Kuusankoksen työttömyys poikkeaa muista alueista siinä, että työttömyys on ollut pitkäkestoista, pysyväisluonteista. Tätä voi pitää yhtenä keskeisenä Kuusankoksen työllisyyden restrukturaation seurannais- tai rinnakkaisilmiönä.

7. KUUSANKOSKEN TYÖLLISYYDEN UDELLEENMUOTOUTUMISEN LUONNE

Olen pitänyt tarkastelussani tärkeänä paikkakunnan tuotantokerrostumien ja tuotantoperinteen muotoutumista ja ulottanut siksi työllisyyden pohjan etsinnän myös sellaiseen paikkakunnan historiaan, joka tuntuu määrittävän nykypäivää. Paperiteollisuuden myötä Kuusankoski sai määrällisen ja ammatillisen työpaikkaperustansa, joka on pitänyt tähän hetkeen saakka, tosin viime aikoina selvästi muuntuneena.

Kuusankosken toinen merkittävä tuotannollinen kerrostuma, julkisen sektorin työt, vahvistui erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Taustalta voi nostaa esiin joitakin tekijöitä, joilla lienee vaikutuksensa julkisten palveluiden työpaikkojen kasvuun. Kuusankosken väestö- ja tuotantopohja on aina ollut kohtalaisen pieni ja kapea. Siten paikallismarkkinapohjaiset toiminnot eivät ole voineet paisua kovin merkittäviksi. Kouvolan nopea kasvu 1960-luvun jälkeen kavensi entisestäänkiin Kuusankoskelle suuntautuvaa ostovoimaa, koska ostojen suunta oli Kouvolaan päin. Kärjekkäimmän vaiheen aikana 1970-luvulla suuren osan kuusankoskelaisten ruokatavaroistakin myivät kouvolaalaiset kauppiaat. Pientä ja keskisuurta teollisuutta on Kuusankoskella ollut aina vähän. Metalli- ja tekstiiliteollisuus tosin lisääntyi, lähinnä 1970-luvun alkupuolella, mutta suurelta osin taantui sen jälkeen. Puhuin jo edellä kymenlaaksolaisesta yrittäjyysilmastosta: suuryritysten rinnalle ei oltu kovin innokkaita synnyttämään muuta tuotantoa.

Miksi syntyi julkisia palvelutöitä? Työpaikkojen kasvun selitystä voi etsiä sekä työvoiman tarjonnasta että työvoiman kysynnästä. Näiden molempien kehitys sisältää sekä valtakunnalle tyypillistä, yleistä, että Kuusankoskelle tyypillistä, erityistä. Naistyövoima alkoi valtakunnalliseen tapaan lisääntyä erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Takana oli naisten selvä pyrkimys lisätä osallistumistaan palkatussa työelämässä. Kuusankosken kaltaisella paikkakunnalla tähän alkoi syntyä mahdollisuuksia. Kuusankoskelainen työhistoria ennen julkisten töiden paisumista oli hyvin mieskeskeinen. Vaikka paperiteollisuus oli alusta pitäen käyttänyt myös naistyövoimaa (ks. Talvi 1979, 322), on tuotanto silti ollut leimallisesti miehistä. Naisia on käytetty marginaalisemmin ja he ovat usein väistyneet kotosalle avioiduttuaan.

Palveluihin kytkeytyvä työvoiman kysynnän erityisyys liittyy siihen, että Kuusankoskesta muodostui vähitellen Pohjois-Kymenlaakson sairaanhoidon keskus, jonne oli 1980-luvulla helppo sijoittaa myös alan oppilaitos. Tätäkin prosessia vahvisti Kuusankosken ja Kouvolan erilaisuus. Kouvola pärjäsikin 1960- ja 1970-luvuilla Kuusankoskeä paremmin markkinavoimaisten toimien sijoittumisessa. Julkisten tehtävien lisäämisessä Kuusankoski

pyrki pitämään paremmin asemiaan ja sopi Kouvolan kanssa mm. kaupallisen koulutuksen suuntaamisesta Kouvolaan ja terveydenhuollon koulutuksen Kuusankoskelle. Jo tuota ennen oli tehty kaksi merkittävää päätöstä, kun ensin aluesairaala ja myöhemmin kehitysvammahuollon keskuslaitos oli löytänyt sijaintipaikkansa Kuusankoskelta. Sairaanhoidotyön lisääntyminen vastasi naisten kasvaneeseen haluun etsiä työmarkkinoille ja täydensi miehisesti painottuneita paperityömarkkinoita. On mielenkiintoista miettiä – johon en tosin tässä tarkemmin ryhdy – missä määrin Aimo Aartelon paikkakunnan erityispiirteeksi mainitsema sosiaalidemokraattinen ideologia on vaikuttanut kunnallisten viranomaisten haluun luoda työpaikkoja julkiselle sektorille (Aartelo 1981, 6). Jos katsotaan julkisin työllistämisvaroin tuettuja työpaikkoja, ei Kuusankoski poikkea olennaisesti muista paikkakunnista, ja on ollut työllistämässä jäljessä vaikkapa Kymenlaakson toista paperikaupunkia, Anjalankoskea, joten ainakaan siinä ei poliittinen painotus näy julkisen työn runsaana suosimisena.

Teollisuuden työllistävän merkityksen väheneminen on tuttua muidenkin maiden teollisuuskeskuksista. Sen sijaan tavat, joilla työpaikkojen väheneminen tapahtuu, voivat vaihdella. Kuusankosken teollisuuden työpaikat ovat vähentyneet 15 vuoden aikana noin kahdellatuhannella, mutta tähän vähennykseen sisältyy vähän suoranaisia irtisanomisia. Kuusankosken pääala, paperiteollisuus, on pyrkinyt niitä ponnekkaasti välttämään. Työvoiman vähennys olisi voinut tapahtua toisin kuin Kuusankoskella, jolloin vaikutukset asukkaiden elämään olisivat olleet erilaiset. Kuusankosken väestö ei ole laajasti joutunut tilanteisiin, jotka ovat tuttuja "irtisanomisaikakunnilla".

Kuusankosken paperiteollisuuden työvoimamäärän vähennystä voi luonnehtia sukupolvien väliseksi, kohtalaisen hitaaksi muutokseksi, jossa nuoret sukupolvet ovat erilaisessa tilanteessa verrattuna aikaisempiin. Vain osa paikkakunnan nuorista voi odottaa työpaikkaa tehtaasta, muiden on suuntauduttava muualle. Kuusankosken restrukturaation erityistä puolta on edelleen se, että yhtiön luoma taloudellinen pohja on paikkakunnalla suurelta osin säilynyt. Irtisanomisten vähäisyys ei ole juuri suistanut yksityistalouksiakaan ahdinkoon. Tässäkin on selvää eroa "irtisanomisyhdyskuntiin" – vaikkapa Valkealan Vuohijärveen (vrt. Kortelainen 1991) –, joissa tehtaan muutos on tuonut Kuusankoskea selvempää taloudellista puutetta ja elämän nopeaakin muuttumista moniin yksityistalouksiin. Vaikutukset kotitalouksiin ovat pikemminkin välillisiä ja johtuvat uuden työvoiman palkkaamisen vähenemisestä. Irtisanomisten vähyys ja tehtaan tuotannon jatkuva kasvusuunta (1990-luvun alun lama-aikaa lukuunottamatta) on säilyttänyt Kuusankosken maineen paperiteollisuuden keskuksena. Tehtaaseen sitoutunut väestö on joutunut monasti työtehtävien muutosten eteen, mutta ei laajasti pettymään yhtiön kykyyn tarjota työtä ja toimeentuloa. Myöskään kaupunki ei ole halunnut ottaa rakennemuutosongelmissa olevan paikkakunnan mainetta oikeastaan missään vaiheessa

harteilleen. Paikkakunnalla ei muutosta käsiteltäessä ole puhuttu "Kuusankosken taudista" kuten esimerkiksi Turun muutoksesta puhuttiin. Myös yhdyskunnan ulkoinen muuttuminen tuntuu joiltakin piirteiltään olleen Turun seudulla näkyvämpää kuin Kuusankoskella (vrt. Jauhiainen 1990, 126–132). Paperiteollisuus itse on uskonut yrityksen kilpailuasemaan ja hyvään kehitykseen, vaikkakin on metsäteollisuuden yleiseen tapaan ollut usein huolestunut kustannusten korkeudesta verrattuna menekin kehitykseen ja tuotteiden hintaan. Vielä 1970-luvun loppupuoliskolla yhtiö piti mahdollisena työvoimapulan aikaa ja katsoi teoriassa voivansa työllistää vuosittain koko kuusankoskelaisen miesikäluokan ja vielä lisää muista kunnista.

Kuusankoski on muotoutunut nykyisenkaltaiseksi paljolti paperitehtaan vaikutuksesta. Olen luonnehtinut Kuusankosken paperitehtaiden työvoiman käytön muutosta ulkoisesti maltillisiksi ja irtisanomisiksi vältteleviksi. Se on kuitenkin sellaisenaankin merkinnyt teollisuuden kytkeytyvän toimentuloväylän harvinaistumista. Alueen väestön sopeutumismahdollisuudet teollisuuden vähenevään työvoimaan ovat lähinnä:

1. Siirtyminen työvoiman ulkopuolelle, tai työvoiman astumisesta luopuminen tai sen siirtäminen
2. Työttömäksi jääminen
3. Toimeentulon hakeminen muista töistä
4. Muuttaminen muualle

Erityisesti kohdat 2 ja 3 ovat Kuusankosken elämässä merkittäviä, joskin myös työvoiman ulkopuolelle siirtymistä on tapahtunut. Teollisuuden vähenevä työllisyys on kompensoitunut osaksi palvelutyöpaikkojen kasvulla, osaksi työttömyyden lisääntymisellä. Kun naisten työpaikat ovat vähentyneet teollisuudessa – muuallakin kuin paperituotannossa –, ja naiset ovat kuitenkin koko ajan lisänneet työvoimaan osallistumistaan, on palvelutyön kasvu ollut naisille tärkeä. Nimenomaan naisille, koska Kuusankosken palvelualueen päätoimiala on yhteiskunnalliset palvelut – erityisesti sairaanhoito ja sosiaali- ja terveydenhuolto, joille miehet eivät hanakasti hakeudu.

Vaikka monien yhdyskuntien työllisyyden kehityksestä voi löytää yhteistä suuntaa, on myös eroja. Esimerkiksi Outokummussa kaivostoimintaa korvannut teollisuus tarjosi työtä nuorille miehille, sen sijaan naisten työmahdollisuudet jäivät paikkakunnan muutoksessa vähäisiksi. Varkauden monipuolisempi teollisuus kykeni antamaan työtä molemmille sukupuolille, joskin perinteisen sukupuolimallin mukaan naisille toisarvoisempia töitä ja asemia (Jolkkonen ym. 1991, 67). Näiden paikkakuntien työllisyyden kehitys eroaa Kuusankoskesta esimerkiksi siinä, että naisten palvelutyö ei ole niissä lisääntynyt Kuusankosken veroisesti, ja ehkä myös siinä, että miehiä työllistävää, työpaikkamenetyksiä korvaavaa teollisuutta on syntynyt Kuusankoskesta enemmän.

Kuusankosken työmarkkinoiden muutos 1970-luvulta eteenpäin ei ole ollut ulkoisesti dramaattinen ja näkyvä, mutta sisäisiä muutoksia on tapahtunut paljon ulkoisen hyvinvoinnin keskimääräisen kulussin juuri häiriintymättä. Maltillisen muutoksen ohella voidaan ehkä puhua "kulussintakaisesta uudelleenmuotoutumisesta", joka sisältää runsaasti työpaikkojen sisäisiä siirtoja työtehtävästä toiseen sekä ammattivaatimusten muuttumista.

Paperitehtaan muutoksen neljä päävaikutusta työmarkkinoihin voidaan pelkistää seuraaviksi:

1. Liikatyövoimaa on poistettu lähinnä eläkejärjestelyjen ja normaalivaihdunnan avulla.
2. Rationalisointiin ja investointeihin on liittynyt huomattava määrä työvoiman uudelleensijoituksia muille osastoille ja muihin tehtäviin.
3. Uuden työvoiman pääsy paperitehtaalalle on aiempaa pienempää ja rekrytoinnin väylät kontrolloidummat (mm. yhtiön ammattikoulu).
4. Tehdas tuntuu pitävän yllä selvästi aiempaa vähemmän tilapäistöitä, joihin ennen pystyi kiinnittymään ilman erityistä ammattitaitoa.

Paperitehtaan ympärillä olevan työmarkkinakehityksen taustalla on näkymättömissä olevia prosesseja, joiden vaikutukset saattavat tulla enemmän ilmi vasta myöhemmin. Yhtiö on toiminut metsäteollisuuden konsernikehityksestä tehtyjen huomioiden mukaan. Niihin kuuluvat mm. eri yhtiöiden yhdentymiset ja niiden jälkeiset tytäryhtiöittämiset sekä jatkuvasti melko laaja ulkomainen toiminta. Kuusankoski on tältä osin noudattanut yleistä kehityskulkua. Konsernikehitys on restrukturaatiokeskustelusta tuttuun tapaan saattanut etäännyttää yhtiön päätöksiä ja paikallista tehdasyhdyskuntaa. Arvelen, että tällaista kehitystä on Kuusankosken paperiteollisuuden muuttumisen taustalla tapahtunut. Miten ja milloin se näkyy – vai näkyykö lainkaan – työmarkkinoiden ulkoisessa kehityksessä, on vielä epäselvää. Konsernikehityksen merkittävin ulkoinen vaikutus tuntuu tällä hetkellä olevan Voikkaan tehtaiden erottaminen eri tytäryhtiöön Kuusankosken muusta paperituotannosta. Tämä saattaa vahvistaa Kuusankosken tehdaskylien perinteistä eriytyneisyyttä. Ulkomaisten esimerkkien perusteella voi ennakoida, että monipaikkakuntaisen tytäryhtiön pienempi toimipiste saattaa olla rationalisointivaarassa, jos tuotanto ei osoittaudu yhtä kannattavaksi kuin jossakin vaihtoehtoisessa käytössä. Voikkaa on tällainen pienempi osapuoli Kaukas–Voikkaa–yhtiössä, vaikka en sen tulevaisuutta muutoin lähdekään ennustamaan.

Vaikka asutusta on viime vuosikymmeninä Kuusankoskella selvästi keskitetty Kuusaan taajamaan joen tekemän mutkan välimaastoon, on perinteinen asetelma "omasta" tehtaasta ja sen ympärillä olevasta tehdaskylästä säilynyt. Tähänkin on paljolti syynä se, että Kuusankosken kolme paperitehdasta toimivat edelleen. Niiden ympärillä oleva yhteisö ei ole purkautunut esimerkiksi Tarmo Koskisen kuvaaman Tervakosken tapaan (Koskinen 1987). Kuusankosken tehtaiden toiminnan jatkuminen on säilyttänyt suuren osan perinteisistä ajattelu- ja toimintamalleista. Esimerkiksi voikkaalaiset ovat voineet ponnekkaasti vastustaa kunnan keskustan liiallista kasvattamista muiden tehdaskylien kustannuksella. On voitu vedota tehtaan olemassaoloon, työpaikkoihin ja asuntoihin ja vaatia kunnallisia palveluja ja lisärakentamista.

Olen Kuusankoskella asuessani pohtinut paikkakunnan omaleimaisuutta ja sen merkitystä väestön ajatteluun työmahdollisuuksistaan. Kuusankosken kaltaisissa yhdyskunnissa voi ympäristö näyttäytyä moniportaisempana kuin jossakin yhden, erillisen ja vailla lähinaapurina olevan keskuksen yhdyskunnassa. On "oma" tehdas ja sen ympärille syntynyt asutus ja elämisen mallit. Lisäksi ovat Kuusankosken muut tehdaskylät, ja erityisesti niistä keskustaksi paisunut Kuusaa. Seuraavana portaana, mutta jo toisenlaisen elämisenmallin takana on naapurikaupunki Kouvola. Vasta sen jälkeen tulee muu Etelä-Suomi ja muiden paikkakuntien mahdollisuudet.

Kuusankosken työttömyys on muuttunut kahdenkymmenen vuoden takaisesta sekä laajemmaksi että pitkäkestoisemmaksi. Voi olla kuitenkin niin, että tämäkään piirre ei ole paikkakunnalla aiempaan elämäntilanteeseen verrattuna kovin dramaattinen ja uusi, mikä olisi laajasti havahduttanut väestön uudenlaiseen ajatteluun. Kuusankoskella olivat työttömyyden merkit näkyvissä selvinä pian sodan jälkeen. Veikko Halme ennusti silloisen työttömyyden pysyvän Kuusankoskella jatkuvasti vaikeana. Joulukuussa 1958 oli kauppalan työttömyyskortistoon merkitty eniten sekatyöläisiä ja rakennustyöläisiä, jotka olivat pääosin miehiä. Naisten työttömyys oli verraten vähäistä (Halme 1959, 45–46). Tällaisenaankin Kuusankoski poikkesi jo tuolloin suuremmista teollisuuskeskuksista: niissä työttömyyden taso ei yleensä kivunnut Kuusankosken lukuihin.

Miehisen työn keskuksia ovat Kuusankoskella olleet perinteisesti paperiteollisuus ja rakennusala – usein toisiinsa kytkeytyneinä. Kun näiden alojen vakituisen työpaikan saanti estyy, miehet tuntuvat viime aikoina jääneen alojen ympärille työttömiksi työnhakijoiksi ikäänkuin odottelemaan. Tämän kehityskulun sisällössä on osaksi kyse työmarkkinoiden lohkoutumisesta ja "jokamiehen työmarkkinoiden" vähenemisestä, mutta ehkä myös tilastollisesta luokittelusta. Työmarkkinoilla on vielä viime vuosinakin ollut melkoisesti miehiä, joiden työkokemus on kertynyt erilaisista lyhytaikaisista rakennusalan ja teollisuuden yleistöiden tehtävistä. Työttömyyden tilastoinnissa tällaiset henkilöt – vaikka

työkokemus on saattanut olla hyvin vähäinen – on saatettu sijoittaa teollisuuden tai rakennusalan sekatöiden ammatteihin. Kyse ei liene kuitenkaan pelkästä tilastointitavasta. Teollisuuden sekatyöntekijöiden työttömyyden selvä kasvu 1970-luvun toisella puoliskolla osoittaa myös sekatöiden todellista vähenemistä. Miesten on ollut naisia vaikeampaa siirtyä kohti niitä toimialoja, joiden työvoiman käyttö on ollut kasvussa – eli yhteiskunnallisia palveluja. Miehet ovatkin saattaneet oljenkorren tavoin pitää kiinni entisestä, vaikka side tuntui muutoksessa muodostuvan pikemminkin henkiseksi kuin konkreettiseksi.

Kuusankoskelle oli siten oikeastaan jo 1950-luvulta lähtien ominaista työllisyyden kaksinapaisuus. Tehtaan ympärille ryhmittynyt työllisyys on tuntunut vakaalta ja jatkuvalla, ehkä heikoimminkin naisia kohtelevalla. Rakennustoiminnan ja erilaisen sekatyön ympärillä elämä oli epävarmempaa, mikä näkyi pitkittyneenä kausityöttömyytenä ja Niinisalon mainitsemana "perustyöttömyytenä" (Niinisalo 1956, 3). Tehtaan laajennukset ja tuotannon osien uusimiset antoivat tilapäistä, mutta kuitenkin jatkuvasti toistuvaa ansiota rakennusväelle. Niinpä työllisyyden kokonaisilme oli ennen 1970-luvun puoliväliä enimmäkseen luottavainen ja teollisuus pohjaiseen jatkokehitykseen uskova. 1960-luvun ja 1970-luvun alun työttömyyshän koetteli Suomessa erityisesti syrjäisempiä maaseutualueita ja yhdistyi tunnetusti laajaan muuttoon etelän keskuksiin ja Ruotsiin.

Tehtaaseen kytkeytyi paitsi varsinainen tuotanto sekä erilaiset rakennus- ja uusimistyöt, myös runsaasti yhteiskunnallisiksi luokiteltavia palveluja. Ei ole siten ihme, että yhtiöön kasvettiin laajasti kiinni. Veikko Talvi kuvaa tätä paikallisuuden ilmettä: "Sen (paikallistunteen) juuret ulottuvat sadan vuoden taakse. Yhtiön ja sen väestön välillä on vallinnut hieman dramaattisesti sanottuna kohtalonyhteys. Se on jatkunut vuosikymmenestä toiseen ja polvesta polveen. Tehdastyö on määrännyt koko elämänrytmin. Kun ulkoiset vaikutteet olivat kauan aikaa varsin vähäisiä ja kun yhtiö joutui lisäksi pitkään pitämään huolta yhteiskunnallisista tarpeista, on nimitys yhtiöläinen paljon muutakin kuin työnantajan ja työntekijän välistä suhdetta. Näin on asian laita vielä nykyäänkin" (Talvi, 1974–1978, 32).

Kuten olen todennut, usko teollisuuden ylläpitämään ja jatkuvaan työpaikkakasvuun oli Kymenlaakson viranomaisillakin vahva vielä 1970-luvun puolivälissä. Voi olettaa edellisen viittauksen perusteella, että paikkakunnan väestöllä usko oman tehtaan tuomiin työpaikkoihin ja vaurauteen on vielä sisäänraikeentuneempaa kuin mahdollisesti viileämpään tarkasteluun pystyvillä viranomaisilla ja työnantajilla. 1970-luvun puolivälin jälkeinen kehitys alkoi kuitenkin tuoda esiin yhä selvempiä merkkejä tietyistä muutoksista, joskaan entisen laaja mureneminen ei työntynyt esiin. Kymenlaakson tuotannon ja väestön kasvun pysähdys oli ollut nähtävillä jo jonkin aikaa. 1970-luvulla alkoi maakunnan väestö

vähentyä. Yli 65-vuotiaiden osuus kasvoi enemmän kuin koko maassa keskimäärin ja syntyvyys oli matalampaa (Niinisalo 1987, 188; Peltonen 1987, 85). Vaikka maakunnan usko entiseen ei kokonaan kadonnut, alkoi näyttää selvältä, että osa väestöstä ei sijoitu sujuvasti Kuusankoskenkaan työelämään.

Yksi huomionarvoinen restrukturaation piirre on se, missä määrin muuttuvan tai katoavan tuotannon rinnalle ja tilalle syntyy uutta. Tässä suhteessa Kuusankoski eroaa vaikkapa Tampereesta, jossa uuden tuotannon ja toiminnan syntyminen ja laajeneminen on havaittavampi ilmiö kuin Kuusankoskella. Tamperelaisia esimerkkejä uuden vahvistumisesta ovat vaikkapa yliopiston tulo ja laajeneminen (Nieminen 1992). Kuusankoskella ei uusia "miehisiä" töitä ole syntynyt paperityöpaikkojen vähennyistä vastaavasti ja miesten työpaikkojen vähyys onkin heijastunut viime aikoina naisia enemmän työttömyydessä. Vaikka teollisuustyötä naisille korvanneet työmarkkinat tarjoavat paljon tilapäisyyttä ja epämukavia työjärjestelyjä sekä melko vaatimattomia palkkoja verrattuna joihinkin paperiteollisuusammatteihin, ovat ne tasoittaneet Kuusankosken miesvaltaisia työmarkkinoita sukupuolille tasapuolisemmiksi. Kuusankosken naiset olisivat aivan toisessa tilanteessa, ellei lisääntynyt työvoiman tarjonta ja teollisuuden työvoimatarpeen väheneminen olisi kompensoitunut julkisten palvelujen työllisyyden kasvussa.

On kiintoisaa, että työttömyyden laajetessa muutto paikkakunnalta pois ei ole olennaisesti lisääntynyt. Kehitys esimerkiksi Kotkassa, jonka työttömyys on ollut yleensä yhtä korkeaa, mutta ei keskimäärin yhtä pitkäkestoista, on ollut erilainen. Kotkan väestönmenetykset ovat olleet Kuusankoskea suuremmat (Metso 1986, 64; Niinisalo 1987, 188). Muuttoliikkeen kohtalaisen vähäinen merkitys Kuusankosken väkiluvun laskussa näkyy siinäkin, että alle työikäiset ikäryhmät ovat vastanneet suurimmasta osasta väen vähenemistä. Esimerkiksi alle 15-vuotiaiden tyttöjen määrä laski vuoden 1970 luvusta yli seitsemälläsadalla vuoteen 1985 mennessä ja poikien määrä yli viidelläsadalla.

Minne Kuusankosken miehet ovat menneet, kun teollisuuden suoran ja sen ylläpitämien sekatöiden työvoiman tarve on koko ajan laskenut? Hieman yksinkertaistaen voi vastata:

1. Osa on vetäytynyt työvoiman ulkopuolelle, erityisesti vanhemmista ikäluokista. Vetäytyneiden toimeentuloturva on yleensä kohtalaisesti järjestyksessä, riippuen kuitenkin siitä, onko henkilö ollut kiinnittynyt tehtaaseen vai ei.
2. Paperitehtaiden työvoimavähennysten alettua 1970-luvun puolivälin jälkeen taittui nuorten miesten "willismäinen" traditio (vrt. Willis 1984) löytää sijansa tehtaalta isänsä jalanjäljissä. Osa silloisista nuorista on tämän päivän keski-ikäisiä

pitkäaikaistyöttömiä (varsinkin ne, jotka eivät hankkineet ammattitaitoa, vaan luottivat erilaisiin sekatöihin). Muut "ylijäämänuoret" eivät ole valuneet selvästi minnekään, vaan ilmeisen tasaisesti niihin mahdollisuuksiin, joita alue on tarjonnut. Nuoret eivät ole välttämättä kovin pettyneitä tehtaaseen, koska eivät ole siihen juuri kiinnittymistoiveita asettaneet. Osa nuorista on joka tapauksessa voinut jatkuvastisaada työpaikan tehtaalta, väylänään lähinnä ammatilliset koulut.

3. Miesten teollisuuden työn vähenemisen vaikutusta on pehmentänyt viereisen Kouvolan tarjoamat työmahdollisuudet – kuten ne ovat tärkeällä tavalla vaikuttaneet myös naisiin.

4. Osa miehistä on jäänyt työttömyyteen – ja usein suomalaisittain melko pitkäaikaiseen. Tämä on tärkeä Kuusankosken työmarkkinoiden muotoutumisen piirre. Ammattitaidottomat miehet eivät enää löydä tehtaan ympärillä aiemmin olleita seka- ja tilapäistöitä eivätkä tunnu etsiytyvän muihinkaan ratkaisuihin kovin aktiivisesti – vaan jäävät usein paikoilleen. Työttömyyteen uppoutumisessa tuntuu olevan paksunnos sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien kohdalla.

Kuusankosken työllisyyden uudelleenmuotoutumisen pääpiirteiksi voi hieman yksinkertaistaen ja yhteenvedonomaaisesti eritellä paperitehtaan kohtalaisen "pehmeän", joskin voimakkaan muutoksen, julkisten palvelujen työvoiman kysynnän kasvun, jolla on ollut merkitystä varsinkin naisille, Kouvolan ja Kuusankosken kaksoiskeskuksen pehmentävän vaikutuksen Kuusankosken muutokseen ja työpaikkavähennykseen sekä ammattitaidottomien keski-ikäisten jäämisen "roikkumaan" pitkäaikaiseen työttömyyteen. On huomattava myös se, että naisten asema miesvaltaisen paperiyhdyskunnan työmarkkinoilla on aina ollut jossakin määrin marginaalinen ja usein miehiä huonompi. Vaikka miesten keskimääräiset työmahdollisuudet muuttuivat öljykriisin jälkeisessä muutoksessa enemmän kuin naisten, myös naisten työttömyys kasvoi ja oli toisinaan suurempi kuin miesten. Yhteiskunnallisten palvelujen lisääntynyt työvoiman kysyntä tarjosi työtä naisille, mutta ei suinkaan voinut kääntää koko Kuusankosken työmarkkinoita pois perinteisestä miesvaltaisuudesta.

Vaikka Kuusankoski on suomalaisittain pysyvän pitkäaikaistyöttömyyden aluetta, ei työllisyystilanne ole ollut vielä 1980-luvulla läheskään niin kärjistyneesti väestöä erotteleva kuin monissa muissa maissa. Suomessa on pitkäaikaistyöttömyyteen puututtu mm. erilaisten työllisyystöiden, ja viimeaikaisena painotuksena koulutuksen, avulla. Ne ovat katkaisseet ulospäin näkyvää työttömyyttä, mutta ovat samalla osa prosessia, jossa yleisille työmarkkinoille kelpaamattomat työttömät ovat yhä selvemmin pelkkien tukitöiden varassa.

Kuusankosken muutoksessa on kiintoisaa se, että pitkään jatkunut ja pitkäkestoinen työttömyys ei ole purkautunut mihinkään suuntaan tai mitään väylää pitkin tapahtunutta ponnekkaamin. Oma näkemykseni on, että tähän on vaikuttanut paikkakunnan historiallinen tausta ja se, että vanha ei ole kokonaan murentunut, vaan muuttanut muotoa ja suuntaa. Paikkakunnan väestö voi toimeentulossaan edelleen tukea 120 vuotta vanhan teollisuusperinteen varaan. Paperiteollisuus on hyvillä palkoillaan luonut kohtalaisen vauraan yhdyskunnan, jossa vaimotkin ovat tulleet toimeen miesten ansioilla. Ehkä nyt osa työttömistä elää palvelualoilla työskentelevien naisten ansioilla – tai sosiaaliturvan varassa –, elämä on sukupuolten välillä tässä suhteessa tasapuolistunut. Kuusankosken teollisuus on työvoimankäytössään muuttunut runsaasti alkuajoistaan, mutta sen luoma vauraus on säilynyt, myös tehtaaseen kiinnittyneissä yksityistalouksissa. Ne, joiden talous on heikommalla, eivät ole useinkaan olleet kiinni tehtaassa eivätkä siksi kovin voimakkaasti syytä tehtaan muuttumista omien vaikeuksiensa syyksi. Heidän kohtalonsa jyrkkyyttä on myös vaimentanut hyvinvoiontivaltion toimeentuloverkko, joka puutteistaan huolimatta on antanut mahdollisuuden jatkaa Kuusankoskella elämistä. Tämän toimeentuloverkon merkitys työttömyydestä selviytymisessä on nähtävissä muillakin paikkakunnilla, esimerkiksi Tampereella (Nieminen 1992).

Tehtaan olemassaolo ja vaikutus on rakentunut syväälle paikkakuntaan ja ulottuu sukupolvien yli ja vaikuttanee myös nykyisiin asukkaisiin voimakkaasti. Nekin, jotka eivät ole olleet vakituisesti tehtaan töissä, ovat saattaneet kasvaa kiinni perinteiseen ajatukseen, että myös erilaisia sekatöitä löytyy tehtaan ympäriltä, kunhan vain sopivasti odottelee ja asettuu kohdalle. Se, että nämä työt ovat viime aikoina huomattavasti supistuneet, ei välttämättä ole purkanut ajatusrakennelmaa kaikkien mielistä.

Myös muilla Kuusankosken tuotannon historiallisilla kerroksilla voi olla merkityksensä. Paitsi, että tehdas on kiinnittänyt lähes koko paikkakunnan väestön toimintaansa yli sukupolvien, tehtaat ovat luoneet omat erilliset tehdaskylänsä. Eriytyneisyys ja kylien omien piirteiden korostus, ja myös viereen nopeasti kasvaneen naapurikaupunki Kouvolan täysin erilainen luonne, on saattanut pitää ihmiset enemmän eristyksessä ja paikallaan kuin jollakin toisenkaltaisella paikkakunnalla. Kuusankoskelaisuuteen – tai oikeastaan kunkin tehdaskylän henkeen – on saatettu kasvaa kiinni niin, että muut vaihtoehdot eivät ole kypsyneet muuttopäätöksiksi, tai edes Kouvolaan työhönmenopäätöksiksi, vaikkakin oman paikkakunnan työmahdollisuudet ovat muuttuneet. Paikkakunnan muutoksen luonnetta kuvaa sekin, että kuusankoskelaisuudesta ei ole tullut kirosanaa, johon sisältyisi lujia moitteita elämän pohjan katoamisesta.

Monella paikkakunnalla entisen tuotannollisen kerroksen päälle kasvaa kohtalaisen tiheään tahtiin uusia kerrostumia, jotka vähitellen häivyttävät tuotantotoiminnan ensimmäiset

kerrokset niin huomaamattomiksi, että ne eivät enää olennaisella tavalla näy nykyelämässä. Kuusankoskella on toisin. Se perusrakennelma, joka syntyi paperiteollisuuden tultua paikkakunnalle, on edelleen vahvasti näkyvissä. Se näkyy sekä paikkakunnan ulkoisissa piirteissä että myös syvemmillä ihmisten mielissä. Paperiyhdyskunta ei ole romuttunut, mutta se on muuttunut.

KIRJALLISUUS

- Aartelo Aimo (1981)**, Korjaamomies -verstaalla ja vapaalla. Kuu-sankosken metalliammattiosasto n:o 19 Ry:n 75-vuotis-historiaa v. 1906-1981. Kouvola.
- Adams J.C. ja Kraithman D.A. (1986)**, Unemployment in a relative-ly prosperous region: the Hertfordshire experience, s. 121-135, teoksessa Danson Mike, Redundancy and Recession. Restructuring the Regions?. Geo Books. Malta.
- Aho Seppo (1983)**, Työttömyyden alueellinen erilaisuus. Työ-voimaministeriö. Työvoimapooliittisia tutkimuksia n:o 45. Helsinki.
- Alasoini Tuomo (1990)**, Tuotannolliset rationalisoinnit ja teol-lisuuden työvoiman käyttötapojen muutos. Tutkimus vii-destä modernista suomalaisesta konepajateollisuuden, kevyen sähköteknisen teollisuuden ja paperiteollisuuden yksiköstä. Työministeriö. Työpoliittisia tutkimuksia n:o 5. Helsinki.
- Alava Ilkka (1985)**, Ammatillinen jousto ja teknologinen kehitys. Työvoimaministeriö. Työvoimapoliiittisia selvityksiä n:o 62. Helsinki.
- Alava Paavo (1988)**, Sunila, metsäjättien yhtiö. Sunila Oy 1938-1988. Jyväskylä.
- Andersson Harri (1989a)**, Future prospects for urban development. s. 27-36, Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift n:o 10/Oktober.
- Andersson Harri (1989b)**, Yhdyskunnan käsite ja kaupunkikeskusta, s. 4-7. Aluesuunnittelu 1/1989.
- Andersson Åke E (1985)**, Kreativitet. Storstadens framtid. Prisma. Värnamo.
- Anttalainen Marja-Liisa (1986)**, Sukupuolen mukaan kahtiajakautu-neet työmarkkinat Pohjoismaissa. Tasa-arvoasiain neu-vottelukunta. Naistutkimusmonisteita 1:1986.
- Bagguley Paul & Mark-Lawson Jane & Shapiro Dan & Urry John & Walby Sylvia & Warde Alan (1990)**, Restructuring: Place, Class & Gender. Sage Publications. Worcester.
- Beauregard Robert A. (1988)**, In the Absence of Practice: the Locality Research Debate. Antipode 20:1, s. 52-59.
- Björklund Anders (1981)**, Studies in the Dynamics of Unemploy-ment. EFI. The Economic Research Institute. Stockholm

School of Economics. Stockholm.

- Booth Douglas E. (1987)**, Regional Long Waves and Urban Policy. Urban Studies 24, pp. 447–459.
- Carney John (1980)**, Regions in Crisis: Accumulation, Regional Problems and Crisis Formation, s. 28–59 teoksessa Carney John & Hudson Ray and Lewis Jim (eds.), Regions in Crisis. New York.
- Cochrane Allan (1987)**, What a difference the place makes: the new structuralism of locality. Antipode 19: 354–363.
- Cooke Philip (1987)**, Clinical Inference and Geographic Theory. Antipode 19:1.pp. 69–78.
- Cooke Philip (1989)**, Locality, Economic Restructuring and World Development, s. 1–44, teoksessa Cooke Philip (ed.), Localities. The Changing Face of Urban Britain. Unwin Hyman. London and Worcester.
- Cowen Harry & Livingstone Ian & McNab Andy & Harrison Steve & Howes Laurie & Jerrard Brian (1989)**, Cheltenham: Affluence Amid Recession, pp. 86– 128 in Cooke Philip (ed.). Localities. The Changing Face of Urban Britain. Unwin Hyman. London and Worcester.
- Craig Christine & al (Labour Studies Group) (1985)**, Economic, social and political factors in the operation of the labour market, s. 105–123, teoksessa Robert Bryan & Finnegan Ruth & Gallie Duncan (eds.), New approaches to economic life. Economic Restructuring: unemployment and the social division of labour. Man. Un. Press.
- Elo-Ojalehto Marja (1991)**, Syitä Kuusankosken vaikeaan pitkäaikaistyöttömyyteen ennen uuden työllisyyslain voimaantumaa. Tutkimustyö. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Työministeriön kelpoisuus koulutus. Kouvola (mon.).
- Eskelinen Heikki (1985)**, Sijainti ja tuotantorakenne riippuvuuk-
sineen. Tutkimuksia aluetaloudellisesta integraatiosta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. N:o 5. Joensuu.
- Eskelinen Heikki (1989)**, Alueellinen kehitys ja aluepolitiikka, s. 327–348, teoksessa Loikkanen Heikki A. ja Pekkarinen Jukka (toim.), Suomen kansantalous – instituutiot, rakenne ja kehitys. WSOY. Porvoo.
- Forsberg Gunnel (1989)**, Industriomvandling och könsstruktur. Fallstudier på fyra lokala arbetsmarknader. Geografiska regionstudier Nr 20. Utgivna av Kulturgeografiska

- Institutionen vid Uppsala Universitet. Uppsala.
- Fothergill Stephen ja Gudgin Graham (1985)**, *Ideology and Methods in Industrial Location Research*, s. 92–115, teoksessa Massey Doreen ja Meegan Richard (eds.), *Politics and Method. Contrasting Studies in Industrial Geography*. London.
- Gregson Nicky (1987)**, *The Curs Initiative: Some Further Comments*. *Antipode* 19:3, s. 364–370.
- Haapola Ilkka (1986)**, *Teollisuuden rakennemuutos ja työmarkkinoiden sopeutumisongelmat*. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia selvityksiä n:o 68. Helsinki.
- Haavio-Mannila Elina (1990)**, *Nainen yksilöllistyy ja itseinäistyy*, s. 443–457, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), *Suomi 2017*. Gummerus. Jyväskylä.
- Hadjimichalis Costis ja Vaiou Dina (1990)**, *Flexible labour markets and regional development in northern Greece*. *International Journal of Urban and Regional Research*. 1/1990, pp. 1–24.
- Halme Veikko (1959)**, *Kuusankoski teollisuuden sijoituspaikkana*. Kuusankosken kauppalan teollistamislautakunta. Myllykoski.
- Hansen Niles (1988)**, *Regional Consequences of Structural Changes in the National and International Division of Labour*. *International Regional Science Review*. Vol 11, nr 2, pp. 121–136.
- Harisalo Risto (1988)**, *Uusi kapitalismi. Paikallinen yrittäjyyskulttuuri ja taloudellinen hyvinvointi*. (ilman painopaikkaa).
- Harris C. C. & Lee R. M. & Morris L. D. (1985)**, *Redadancy in Steel: Labour-market Behaviour, Local Social Networks and Domestic Organisation*, s. 154–166, teoksessa Robert Bryan & Finnegan Ruth & Gallie Duncan (eds.), *New Approaches to Economic Life*
- Haughton Graham ja Peck Jamie (1989)**, *Local Labour Market Analysis, Skill Shortages and the Skills Audit Approach*. *Regional Studies* 23:3, pp. 271–276.
- Hautamäki Lauri & Kultalahti Olli & Siirilä Seppo (1985)**, *Approaches to Regional Development. Two Decades of Research*. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Tutkimuksia. Sarja B 37/1985.
- Hayter Roger (1985)**, *The restructuring of traditional industries in a time of recession*. *Tijdschrift voor Econ. en Soc.*

Geografie 76, nr 2, pp. 106–120.

- Hietala Kari (1987a)**, Yrittäjyyden edistäminen. Myyttejä, mie-
likuvia, asenneilmastoja. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hietala Kari (1987b)**, Yrittäjyysilmasto ja sen kehitys Kymen-
laaksossa, s. 194–204, teoksessa Niinisalo Kauko V.
(toim.), Kymenlaakso III. Kymenlaakson Maakuntaliitto
r.y:n 50-vuotisjuhla-julkaisu. Kotka.
- Hietala Kari ja Ollila Petri (1986)**, Elinkeinopolitiikan lähtö-
kohtia Kymenlaaksossa. Toimenpideoisa, s. 105–159, teok-
sessa Hietala Kari & Metso Marja–Leena & Ollila Petri,
Elinkeinopolitiikan lähtökohtia Kymenlaaksossa. Kymen-
laakson Maakuntaliitto r.y. Kotka.
- Hjerpe Reino T (1989)**, Kansantalouden kuvausjärjestelmistä, s.
408– 429, teoksessa Loikkanen Heikki A. ja Pekkarinen
Jukka (toim.), Suomen kansantalous – instituutiot, ra-
kenne ja kehitys. WSOY. Porvoo.
- Hudson Ray (1988)**, Changing spatial divisions of labour in
manufacturing and their impacts on localities. Nordisk
Samhällsgeografisk Tidskrift. Nummer 7, januari, pp.
3–14.
- Hudson Ray (1989)**, Labour–market changes and new forms of work
in old industrial regions, maybe flexibility for some
but not flexible accumulation. Society and Space, vol.
7, pp. 5–30.
- Häkli Jouni ja Kuitunen Jorma (1991)**, Restrukturaatio ja alue-
tiede –introduktio, s. 7–11, teoksessa Häkli Jouni ja
Kuitunen Jorma (toim.), Avauksia restrukturaatioon.
Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Sarja A 11.
Tampere.
- Isard Walter (1975)**, Introduction to Regional Science. Prentice–
Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey (USA).
- Jauhiainen Jussi (1990)**, Asuminen Turun keskustassa. Turun
yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja. N: 128.
Turku.
- Jokinen Kimmo (1985)**, Pitkän linjan paperimies ja automaatio.
Sosiologia 4/1985, s. 273–283.
- Jolkkonen Arja ja Koistinen Pertti ja Kurvinen Arja (1991)**,
Naisen paikka. Rakennemuutos, paikalliset työmarkkinat ja
naiset. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Jones A. ja Kinner D.R. (1986)**, Deindustrialization. The Case
of Humber-side, s. 103–119, teoksessa Danson Mike (ed.),
Redundancy and Recession . Restructuring the Regions ?

Geo Books. Malta.

- Joronen Tuula (1989)**, Työmarkkinoiden segmentoituminen, sukupuoli ja paikalliset työmarkkinat. Helsingin kaupungin kaupunginsuunnitteluvirasto. Julkaisu Y B:3.
- Julkunen Raija (1988)**, Sosioteknikot – aikaansa edellä ?. Puheenvuoro, s. 249–261, teoksessa Joustava tuotanto ja rakennemuutos –seminaari 15.–16.9.1988, Keilaniemi. Alustukset. SITRA. Sarja A, n:o 89. Helsinki.
- Julkunen Raija (1990)**, Hyvinvointivaltio naisten työn varassa. Sosiaaliturva 5/1990, s. 183–186.
- Junkerman John (1987)**, Blue-sky management: the Kawasaki story, s. 131–144, teoksessa Peet Richard (ed.), International capitalism and industrial restructuring. Allen & Unwin. London and Worcester.
- Kalela Jorma (1981)**, Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Paperiliitto r.y. Tampere.
- Kalela Jorma (1986)**, Näkökulmia tulevaisuuteen. Paperiliiton historia 1944–1986. Paperiliitto ry. Tampere.
- Kalela Jorma (1989)**, Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa, Työvoimaministeriö. Helsinki.
- Kalela Jorma (1990)**, Työväen perinteisen elämäntavan mureneminen ja joukkoviestintä. Oy Yleisradio Ab. Helsinki.
- Kanerva Raimo (1989)**, Pitkän piipun elämänmuutos. Tutkimussuunnitelma. Tampereen yliopisto.
- Karisto Antti (1990)**, Hyvinvointivaltio ja uusi palvelukulttuuri, s. 355–380, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Karko Jussi & Ahde Pasi & Spolander Pekka (1989)**, Teollisuuden kehitysnäkymät 1989–1993, s. 33–116. Suhdanne 1989/4.
- Kasvio Antti (1986)**, Teollisesta vallankumouksesta työyhteiskunnan kriisiin. Työelämän muutoksen ja siihen kohdistuvan sosiaalitieteellisen tutkimuksen erittelyä. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Sarja C 29/1986. Tampere.
- Kasvio Antti (1987)**, Tuotanto ja sosiaalipolitiikan tulevaisuus, s. 41–51, teoksessa Sosiaalipolitiikka 1987. Sosiaalipoliittinen yhdistys.
- Kasvio Antti (1988)**, Teollisuuden rakennemuutos ja naistyöntekijät. Työelämän tutkimuskeskus. Sarja T 1. Tampereen yliopisto. Tampere.

- Kasvio Antti (1989)**, Työelämän muutos ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus, s. 100–113 teoksessa Suhonen Pertti (toim.), Suomi- muutosten yhteiskunta. WSOY. Juva.
- Katajamäki Hannu (1984)**, Työttömyyden kohonneen minimitason alueittaiset piirteet Suomessa v:sta 1974 vuoteen 1980. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia n:o 49. Työvoimaministeriö. Helsinki.
- Katajamäki Hannu (1985)**, Työttömyys. Katsaus teorioihin, tutkimustuloksiin ja ratkaisuvaihtoehtoihin. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia selvityksiä 64. Helsinki.
- Katajamäki Hannu (1988)**, Alueellisen työnjaon muotoutuminen Suomessa. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja n:o 121. Turku.
- Kivinen Markku (1985)**, Työmarkkinoiden lohkoutuminen, s. 87–110, teoksessa Kyntäjä Timo (toim.), Talouden kajahtajako. Mykät pakot ja vapauden visiot. Tutkijaliitto. Jyväskylä.
- Koistinen Pertti (1984)**, Teknologiset uudistukset ja työvoiman käyttö. Tutkimus Suomen paperi- ja kartonkiteollisuudesta. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 47. Helsinki.
- Koistinen Pertti & Salin Ossi & Tikka Timo (1987)**, Puh pah pelistä pois. Tutkimus tehtaasta irtisanottujen työsaannista, ammatillisista mahdollisuuksista ja selviytymisestä. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 82. Joensuu.
- Koivisto (1990)**, Kuusankosken aluesairaalan johtavan ylihoitajan Maija Koiviston haastattelu 21.11.1990.
- Korpelainen Lauri (1988)**, Työttömyyden toisenlaiset kasvot. Kuntoutus 1/1988, s. 35–40.
- Korpinen Pekka (1981)**, Kriisit ja pitkät syklit. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos. Helsinki.
- Kortelainen Jarmo (1991)**, Vanerin varassa. Tutkimus Vuohijärven tehdasyhdyskunnan elinkaaresta. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nr 99. Joensuu.
- Kortteinen Matti (1992)**, Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hanki ja Jää Oy. Hämeenlinna.
- Koskiahho Briitta (1987)**, Vanhojen teollisuuskaupunkien asukkaiden arkielämä ja ympäristö. Aiemman teollisen valankumouksen ja nykymurroksen vertailua. Tutkimussuunnitelma. Vanhojen teollisuuskaupunkien muutos.

Manchesterit-projekti. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos.

Koskinen Tarmo (1983), Metsäsektori sosiaalisena ja sosiologisena kysymyksenä Suomessa, teoksessa Koskinen Tarmo ja Lilja Kari, Työ, talous ja suomalainen yhteiskunta. Arvioita tutkimuksen tilasta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia n:o 92. Sosiologia 7. Vaasa.

Koskinen Tarmo (1987), Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteiseksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia n:o 123. Sosiologia 8. Vaasa.

Koskinen Tarmo (1989), Metsäsektori suomalaisen muutoksen veturina ja jarrumiehenä. Metsäteollistuminen agraaristaa Suomen, s. 181–190, teoksessa Suhonen Pertti (toim.), Suomi – muutosten yhteiskunta. WSOY. Juva.

Kouvo Juha (1986), Työllistämistuki ja tukityön kokeminen. Työvoimaministeriö. Tutkimuksia 59. Helsinki.

Kouvo Juha (1987a), Kokemuksia tukityöstä neljän työvoimapiirin alueella. Työvoimaministeriö. Työvoimapolittisia selvityksiä 71. Helsinki.

Kouvo Juha (1987b), Tukityö työuran osana. Työvoimaministeriö. Työvoimapolittisia tutkimuksia 69. Helsinki.

Kouvola – Kuusankoski (1968). Pohjois-Kymenlaakson pääkeskuksen rakennetutkimus. Kouvolan Sanomien numeroita eri vuosilta.

Krumme Gunter ja Hayter Roger (1975), Implications of Corporate Strategies and Product Cycle Adjustments for Regional Employment Changes, s. 325–356, teoksessa Collins Lyndhurst ja Walker David F. (eds.), Locational Dynamics of Manufacturing Activity. John Wiley & Sons. Bristol.

Kuitunen Tero ja Chrons Kai (1988), Yksityisten ja julkisten palvelujen alueellinen kehitys 1975–85. Sisäasiain ministeriö. Aluepoliittinen osasto. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Kupias Päivi (1985), Kuusankosken pitkäaikaistyöttömät. Selvitys hallitusohjelman mukaisista pitkäaikaisyöttömistä Kuusankosken työvoimatoimiston alueella. Kouvolan työvoimapiirin julkaisuja 18/1985. Kouvola.

Kuusankosken aluesairaalan luovuttamat tilastotiedot.

Kuusankosken kaupungin elinkeinosuunnittelu (1975). Suunnitelma. Teollistamislautakunta, työryhmät. Viatek Oy.

Kuusankosken kaupunginhallitus (1982), "Kaupunkimme hyväksi

- elää". Kaupunginuudistustoimikunta. Kuusankoski.
- Kuusankosken kaupunki (1975).** Toiminta- ja taloussuunnitelma v. 1976–1980, Perusselvitykset. Kuusankosken kaupunginhallitus.
- Kuusankosken Sanomien** numeroita eri vuosilta.
- Kuusi Osmo (1989),** Tietoyhteiskunnan alueellinen eteneminen Suomessa, s. 32–47 teoksessa Alueelliseen kehittämiseen. Suomen Kunnallisliiton aluepoliittiset julkaisut n:o 2. Iisalmi.
- Kymen erityishuoltopiiri.** Kunnallis- ja toimintakertomuksia eri vuosilta (1970–).
- Kymenlaakson seutukaavakansio.** Kymenlaakson seutukaavayhdistys r.y.
- Kymenlaakson seutukaavaliitto.** Kartta-aineistoa.
- Kymen läänin teollisuuspoliittinen ohjelma (1981).** Kymen läänin teollisuustoimikunta. Kymen lääninhallitus.
- Kymen läänin työvoimapiiri.** Tilastoyhteenvetoja työministeriön työnvälityksen tilastojärjestelmän tilastoista.
- Kymin Paperiteollisuus Oy:n** luovuttamia tilastotietoja.
- Kymin Osakeyhtiö 1872–1972.** Helsinki 1972.
- Kymiyhtiö -lehden** numeroita eri vuosilta.
- Kymiyhtymä -lehden** numeroita eri vuosilta.
- Kymmene Oy,** Vuosikertomuksia eri vuosilta.
- Lash Scott ja Urry John (1987),** The End of Organised Capitalism. Polity Press. Norwich.
- Laukkanen Erkki (1989),** Työmarkkinaliikkuvuus Suomessa vuosina 1975–1985. Taloudellinen suunnittelukeskus. Helsinki.
- Lilja Reija & Santamäki-Vuori Tuire & Standing Guy (1990),** Työttömyys ja työmarkkinoiden joustavuus Suomessa. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus n:o 6. Helsinki.
- Lloyd Peter ja Shutt John (1985),** Recession and restructuring in the North-West region, 1975–82: the implications of recent events, s. 16–60, teoksessa Massey Doreen & Meegan Richard (eds.), Politics and Method. Contrasting studies in industrial geography. London.
- Lovio Raimo (1990),** Tietotekniikan kehittämisen ja hyödyntämisen näköalat, s. 579–596 teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Läpple Dieter ja van Hoogstraten Pieter (1980),** Remarks on the spatial structure of capitalist development: the case of the Netherlands, s. 117–166, teoksessa Carney John &

- Hudson Ray & Lewis Jim (eds.), *Regions in Crisis*. New York.
- Manchester Employment Plan (1987)**. Advanced Copy. Manchester City Council. Manchester.
- Martikainen Riitta ja Korkeala Hannu (1988)**, Teollisuustoi-
mihenkilöt paperitehtaissa. Työelämän suhteiden
neuvottelukunta, 2/1988. Helsinki.
- Massey Doreen (1984)**, *Spatial Divisions of Labour. Social
Structures and the Geography of Production*. MacMillan.
Hong Kong.
- Massey Doreen ja Meegan Richard (1982)**, *The Anatomy of Job Loss.
The how, why and where of Employment Decline*. London.
- Massey Doreen ja Meegan Richard (eds.) (1985a)**, *Politics and
Method. Contrasting Studies in industrial Geography*.
London.
- Massey Doreen ja Meegan Richard (1985b)**, Profits and job loss,
s. 119–143, teoksessa Massey Doreen & Meegan Richard
(eds.), *Politics and Method. Contrasting Studies in
industrial Geography*. London.
- McKersie Robert B. ja Sengenberger Werner (1983)**, *Job Losses in
major Industries. Manpower Strategy Responses*. OECD.
Paris.
- Melolinna Niilo (1989a)**, Työllisyyslain mukainen työn oikeus,
velvoitetyö ja velvoitetyöstä kieltäytyminen. Kymen
läänin työvoimapiirin julkaisuja 23. Kouvola.
- Melolinna Niilo (1989b)**, Alue ja työllisyystyöt. Pohdiskelua
työvoiman kysynnän ja tarjonnan paikallisista riippu-
vuuksista sekä kuusankoskelaisten työnantekijöiden
kokemuksia työllisyyslain mukaan järjestetyistä
työllisyystyöistä. Kymen läänin työvoimapiirin jul-
kaisuja 24. Kouvola.
- Melolinna Niilo (1991)**, *Paper-industry, Local Labour Market
Change and Housing. The Case of Kuusankoski, Finland*.
Esitelmä. Oslo Housing Conference. Kesäkuu 1991.
- Metso Marja-Leena (1986)**, Taustaosa, s. 11–86, teoksessa
Hietala Kari & Metso Marja-Leena & Ollila Petri,
Elinkeinopolitiikan lähtökohtia Kymenlaaksossa.
Kymenlaakson Maakuntaliitto r.y. Kotka.
- Murgatroyd Linda G. ja Urry John (1985)**, *The class and gender
Restructuring of the Lancaster Economy, 1950–1980*, s.
68–85, teoksessa Robert Bryan & Finnegan Ruth & Gallie
Duncan (eds.), *New Approaches to Economic Life*.

Economic Restructuring: Unemployment and the Social Division of Labour. Man. Un. Press.

- Nieminen Jarmo (1989)**, Teollisuusyhdyskunnan restruktuuraatio ja työpaikkansa menettäneiden teollisuustyöntekijöiden elämänmuutos. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Jatkokoulutusseminaari 20. ja 24. 11. 1989.
- Nieminen Jarmo (1992)**, Tamperelaisten teollisuustyöntekijöiden irtisanomisesta selviytyminen. Alustus. Sosiaalipolitiikan päivät, Tampere 23.10.1992.
- Niinisalo Kauko V. (1956)**, Työttömyys ja siihen vaikuttaneet tekijät Kymenlaakson talousalueella vuosina 1948–1956. Kotkan kauppakamari.
- Niinisalo Kauko V. (1974)**, Kymenlaakson alueellinen kehitys vuosina 1910–1970. Iitti.
- Niinisalo Kauko V. (1987)**, Kymenlaakson taloudellisen kehityksen piirteitä 1910–luvulta 1980–luvulle, s. 172 –193 teoksessa Niinisalo Kauko V, (toim.), Kymenlaakso III. Kymenlaakson Maakunta–liitto ry:n 50–vuotisjuhlaulkaisu. Kotka.
- Noyelle Thierry J. (1987)**, Beyond Industrial Dualism. Market and Job Segmentation in the New Economy. Westview Press. Boulder.
- Nupponen Pekka (1986)**, Kuntien elinkeinopolitiikka ja yhteiskunnan kehitys. Yhdentoista esimerkkikunnan tarkastelua. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Tutkimuksia. Sarja B 40/1986.
- Nätti Jouko (1985)**, Katsaus työmarkkinoiden segmentaatioteorioihin. Työvoimaministeriö. Työvoimapoliittisia tutkimuksia n:o 53. Helsinki.
- Nätti Jouko (1988)**, Työmarkkinoiden lohkoutuminen Suomessa. Työvoimaministeriö. Työvoimapoliittisia tutkimuksia 78. Helsinki.
- OECD (1985)**, Employment Growth and Structural Change. Paris.
- OECD (1986)**, Työmarkkinoiden joustavuus, OECD:n asettaman asiantuntijaryhmän raportti. Käännös. Suomen Työntantajain Keskusliitto. Helsinki.
- Paasi Anssi (1986)**, Alue yhteiskuntamaantieteen tutkimuskohteenä: eräs näkökulma, s. 23–38, teoksessa Mantieta ja Ihminen. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Sarja A 6. Tampere.
- Paltschik Mikael (1987)**, Työnvälitys muutoksessa. Työvoimapoliittisia tutkimuksia n:o 72. Työvoimaministeriö. Hel-

sinki.

- Pekkarinen Jukka (1990)**, Tuottavuus kasvutekijänä, s. 129–144, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Peltonen Arvo (1987)**, Kaakkois-Suomi – muuttuva rajamaa. Helsingin yliopiston maantieteen laitoksen julkaisu B 30. Helsinki.
- Piirainen Timo (1988)**, Asema työmarkkinoilla ja sosiaaliturvan väliinputoaminen. Tutkimus työmarkkinoiden eriytymisestä, hyvinvoinnista ja sosiaaliturvajärjestelmän toiminnasta. STM, Suunnitteluosasto, selvityksiä 4:1988. Helsinki.
- Pohjois-Kymenlaakson kaupunkiseutu (1977)**, Yleiskaavallinen suunnitelma, osa 1, 1978–1982. Pohjois-Kymenlaakson maankäytön ja asuntotuotannon suunnittelutoimikunta. Masto.
- Pohjois-Kymenlaakson kaupunkiseutu (1982)**, Yleiskaavallinen suunnitelma 1983–1987. Masto.
- Polin Julius (1932)**, Kymiyhtiön sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen toiminta. Kouvola.
- Pulkkinen Terho (1956)**, Työttömyyden levinneisyys. Sosiaalipoliittinen tutkimus työttömyyden levinneisyydestä Suomessa vuosina 1948–1953. WSOY. Porvoo.
- Rakennemuutoksen hallinta kolmessa kaupungissa (1988)**. Kotkan, Vaasan ja Salon kaupungit. Liiketaloustieteellinen tutkimuslaitos. Juhlatutkimussarja Muutosten markkina-talous. Helsinki.
- Rantanen Pirkko (1981)**, Kunnallinen työllistämistuki Anjalan-koskella 1979. Tutkielma. TVT- koulutus 4/79.
- Rasila Viljo (1982a)**, Liberalismin aika, s. 13–26 teoksessa Ahvenainen Jorma & Pihkala Erkki & Rasila Viljo (toim.), Suomen taloushistoria 2. Tammi. Helsinki.
- Rasila Viljo (1982b)**, Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat, s. 132–153, teoksessa Ahvenainen Jorma & Pihkala Erkki & Rasila Viljo (toim.), Suomen taloushistoria 2. Tammi. Helsinki.
- Roos Jea-Pekka (1988)**, Elämäntavasta elämäkertaan. Tutkija-liitto. Jyväskylä.
- Räisänen Heikki (1988)**, Nuorten työpajojen vaihtoehtoiset toimintamallit ja työmarkkina-asema. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia n:o 79. Helsinki.
- Santamäki Tuire (1986)**, Työmarkkinoiden tutkiminen – katsaus

- työn taloustieteeseen. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos. Tutkimusselosteita 54. Helsinki.
- Saurio Simo (1990)**, Kaupunkiseudun sisäisten vuorovaikutusten tutkimisesta alueiden välisellä panostuotomallilla. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 3:1990, s. 333–336.
- Sayer Andrew (1984)**, Method in Social Science. A realist Approach. Essex.
- Sayer Andrew (1985)**, The Difference that Space Makes, s. 49–66, teoksessa Gregory Derek ja Urry John (eds.), Social Relations and Spatial Structures. MacMillan. Hong Kong.
- Seppovaara Ossi (1988)**, Kymijoki, virran kohtaloita vuosisatojen saatossa. Kymijoen vesiensuojeluyhdistys r.y. Kuusankoski.
- Seppälä Risto (1990)**, Metsäsektori – yhäkö Suomen talouden moottori, s. 33–50, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Shapiro Dan (1985)**, Explaining peripheral change, teoksessa The Lancaster Regionalism Group, Localities, Class and Gender, s. 77–95. Pion Limited. London.
- Siirilä Seppo (1990)**, Alueellisen erilaistuneisuuden vanhat ja uudet piirteet, s. 497–515, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Smith Neil (1984)**, Uneven Development. Nature, Capital and the Production of Space. Oxford.
- Suomen metsäteollisuuden kansainvälisen kilpailukyvyn kehittäminen (1979)**, Jaakko Pöyry, 2. painos. Helsinki.
- Sääski Niilo (1981)**, Työttömyyden kestoon vaikuttavat tekijät. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia. 28. Helsinki.
- Sääski Niilo (1985)**, Miksi pitkäaikaistyöttömät eivät työllisty? Työvoimakatsaus 4/1985, s. 3–15.
- Sääski Niilo & Weijola Varpu (1989)**, Riittääkö Suomessa työvoima? Työvoimakatsaus 3–4, s. 9–16.
- Tainio Risto (1990)**, Yritysten kasvu ja rakenteellinen muutos metsäsektoriyhteiskunnassa, s. 167–187 teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Talvi Veikko (1979)**, Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin Osakeyhtiön historia 1872–1917. Kymi Kymmene Oy. Kouvola.
- Talvi Veikko (1984)**, Kouvolan historia, II osa 1860-luvulta

- talvisodan syttymiseen. Kouvolan kaupunki. Kouvola.
- Talvi Veikko (1986)**, Rajalääni – Kaakkoisen Suomen vaiheita. Kymen lääninhallituksen julkaisuja n:o 27.
- Talvi Veikko (1974–1976)**, Kymiyhtiön ja sen tehdasyhdyskuntien menneisyyttä ja nykypäivää. Kirjoitussarja, julkaistu Kymiyhtymässä 1974 – 1976.
- Thwaites A T (1983)**, The Employment Implications of Technological Change in a Regional Context, s. 36–53 teoksessa Gillespie A. (toim.), Technological change and regional development. London papers in Regional Science. London.
- Tikka Tiina (1988)**, Alueellinen teknologiapolitiikka Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja Saksan Liittotasavallassa. Aluepoliittisia tutkimuksia ja selvityksiä 5/1988. Sisäasiainministeriö. Aluepoliittinen osasto.
- Tilastokeskus**, Väestölaskentoja, Sarja SVT VI C, Väestönmuutokset, Sarja SVT VI A, Maassa asuvan väestön tilastot. Aluetietokanta Altika.
- Townsend Alan ja Peck Francis (1985)**, An Approach to the Analysis of Redundancies in the UK (post-1976): some methodological Problems and Policy Implications, s. 64–87, teoksessa Massey Doreen ja Meegan Richard (eds.), Politics and Method. Contrasting Studies in Industrial Geography. London.
- Tuomi Ossi (1991)**, Hyvinvointi, alueellisuus ja tutkimuksen restrukturaatiohaasteet, s. 15–30, teoksessa Häkli Jouni ja Kuitunen Jorma (toim.), Avauksia restrukturaatioon. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Sarja A, 11. Tampere.
- Työmarkkinoiden muutosten tutkiminen (1985)**. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 56. Helsinki.
- Työministeriö**. Työnvälityksen tilastojärjestelmän tilastoja eri vuosilta. Tilannekatsaus-, kuukausikertomus- ja vuositilastot.
- Työvoimakatsaus 1987/1**. Työvoimaministeriö.
- Työvoimapolitiittinen ohjelma (1974)**, Työvoimaministeriö. Kuopio.
- Urry John (1990)**, Sosiologian kriittinen funktio. Sosiologia 3/1990, s. 180–186.
- Uusitalo Paavo (1990)**, Yleinen etu, erityisintressit ja suomalainen vallankäyttö, s. 289–310, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.

- Uutiskymi –lehden numeroita.**
- Valtonen (1990)**, Kuusankosken aluesairaalan talouspäällikkö Vesa Valtonen. Puhelinhaastattelu. Maaliskuu 1990.
- Vartia Pentti (1990)**, Jalostustuotannon kehitys, s. 65–78, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Vartia Pentti ja Ahde Pasi (1989)**, Kansantalouden kasvu ja rakennemuutos vuosina 1950–1985, s. 126–151, teoksessa Loikkanen Heikki A. ja Pekkarinen Jukka (toim.), Suomen kansantalous – instituutiot, rakenne ja kehitys. WSOY. Porvoo.
- Vartiainen Perttu (1988)**, Uusia maantieteellisiä tulkintoja yhdyskuntajärjestelmän muutoksesta: kaksi seminaari-alustusta. Joensuun yliopisto. Kulttuuri- ja suunnittelumaantiede. Tiedonantoja n:o 5. Joensuu.
- Vartiainen Perttu (1989)**, Aluejärjestelmän ajankohtaisia muutospiirteitä, s. 7–14, teoksessa Alueelliseen kehittämiseen. Suomen Kunnallisliiton aluepoliittiset julkaisut n:o 2. Iisalmi.
- Viren Matti (1990)**, Palveluelinkeinot – yhä laajeneva sektori, s. 79–94, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017. Gummerus. Jyväskylä.
- Virkkala Seija (1987)**, Monitoimipaikkaiset teollisuusyritykset ja alueiden välinen työnjako Suomessa. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A, vol 226. Tampere.
- Virkkala Seija (1989)**, Yritykset ja alueet verkostotaloudessa, s. 63–73 teoksessa Eskelinen Heikki ja Virkkala Seija (toim.), talouden verkostot ja alueellinen muutos. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita n:o 4/1989. Joensuu.
- Virta Reijo (1988)**, Kymin Osakeyhtiö 1872 – Kymmene Oy:n Kymi-ryhmä 1988. (moniste).
- Vuorinen Pentti (1986)**, Yritys ja ympäristö – aineksia tietoyhteiskunnan työvoimapolitiikkaan. Työelämä 1/1986, s. 39–46.
- Vähätalo Kari (1983)**, Työtön ja yhteiskunta. Työvoimaministeriö. Työvoimapolitiittisia tutkimuksia 46. Helsinki.
- Vättö Pentti (1986)**, Kuvia Kuusaalta. Paperiliiton Kuusankosken osasto 19 r.y. 1906–1986. Kuusankoski.
- Väyrynen Raimo (1990)**, Suomi kansainvälisessä yhteisössä, s. 381–397, teoksessa Riihinen Olavi (toim.), Suomi 2017.

- Gummerus. Jyväskylä.
- Wadley David (1986)**, Restructuring the Regions. Analysis, Policy and Prognosis. OECD. Paris.
- Wallden Tom (1983)**, Eräitä näkökohtia metsäteollisuutemme rakennemuutoksista, nykytilanteesta ja tulevaisuudennäkymistä. Etlä. Keskusteluaiheita n:o 134.
- Warde Alan (1985)**, Comparable Localities: some Problems of Method, s. 54–74, teoksessa the Lancaster Regionalism Group, Localities, Class and Gender. Pion Limited. London.
- Waris Klaus (1968)**, Muutosten vuosikymmen, s. 199–207 teoksessa Metsäteollisuus itsenäisessä Suomessa. Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskusliitto 1918–1968. Helsinki.
- Willis Paul (1984)**, Koulun penkiltä palkkatyöhön? Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt? Vastapaino. Jyväskylä.
- Wren Colin (1987)**, The Relative Effects of Local Authority. Financial Assistance Policies. Urban Studies 24, 268–278.

Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus
Salpausselänkatu 22
PL 1041, 45101 Kouvola
puh. 020 63 60090
www.ely-keskus.fi/kaakkois-suomi

ISSN 1799-0610 (verkkojulkaisu)
ISBN 978-952-257-116-8 (verkkojulkaisu)